

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 1

BEOGRAD 1933 GODINE

KNJIGA 2

XXVIII REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 18 FEBRUARA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVAO:

POTPRETSEDNİK

DR. AVDO HASANBEGOVIĆ

SEKRETAR

MILAN MRAVLJE

PRISUTNI MINISTRI GG.: Predsednik Ministarskog saveta Dr. MILAN SRKIĆ, Ministar bez portfelja Dr. ALBERT KRAMER, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja IVAN PUCELJ, Ministar trgovine i industrije Dr. ILIJA SUMENKOVIĆ, Ministar pravde BOZIDAR MAKSIMOVIC, Ministar saobraćaja LAZAR RADIVOJEVIĆ, Ministar poljoprivrede Dr. JURAJ DEMETROVIĆ, Ministar šuma i ruda PAVAO MATICA, Ministar gradjevina Dr. STJEPAN SRKULJ, Ministar unutrašnjih poslova ZIVOJIN LAZIĆ, Ministar fizičkog vaspitanja naroda Dr. LAVOSLAV HANZEK

POČETAK U 9 ČASOVA PRE PODNE

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje zapisnika.

2 — Saopštenje izveštaja odbora za proučavanje zakonskog predloga o izmenama i dopunama zakona o apotekama i nadzoru nad prometom lekova sa odvojenim mišljenjem manjine.

3 — Saopštenje o konstituisanju odbora po zakonskom predlogu o izmenama i dopunama pojedinih zakonskih propisa o agrarnoj reformi.

4 — Saopštenje interpelacije Vitomira Vidakovića i druga, nar. poslanika, na Ministra gradjevina.

5 — Otsustva narodnih poslanika.

Dnevni red: Produženje pretresa izveštaja odbora za proučavanje zakonskog predloga o opštinama.

Govornici: Vasilije Trbić, Miloš Dragović, Milivoje Perić, Dr. Milan Motikoš, Milivoje Đ. Isaković, Svetislav Hodera, Ante Kovač, Dr. Ljudevit Auer, Kosta Aleksić, Branko Avramović, Milan Živanović, Dragić Selmić, Alija Selmanović Todor Tonić, Dr. Nikola Kešeljević, Franjo Gospodnetić, Jovan Dovezenski.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Otvaram XXVIII redovni sastanak Narodne skupštine. Izvolite čuti zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Milan Mravlje pročita zapisnik XXVII redovnog sastanka Narodne skupštine.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ima li primedaba na pročitani zapisnik? (Nema). Primedaba

nema, objavljujem da je pročitani zapisnik primljen. Izvolite čuti odborske izveštaje.

Sekretar Milan Mravlje saopštava: Odbor za proučavanje zakonskog predloga o izmenama i dopunama zakona o apotekama i nadzoru nad prometom lekova, podnosi Skupštini na rešenje svoj izveštaj sa odvojenim mišljenjem odborske manjine.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ovaj će se izveštaj štampati, razdati gg. narodnim poslanicima i staviti na dnevni red kad to Skupština odluči. Izvolite čuti konstituisanje odbora.

Sekretar Milan Mravlje saopštava: Odbor za proučavanje zakonskog predloga o izmenama i dopunama pojedinih zakonskih propisa o agrarnoj reformi izveštava, da se konstituisao 16 februara tekuće godine i izabrao za predsednika g. Dr. Slavka Sečero-va, za potpredsednika gg. Vasilija Trbića i Dr. Dragana Kraljevića i za sekretara g. Dr. Ljudevita Auera.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ovo se konstituisanje prima na znanje. Izvolite čuti interpelaciju.

Sekretar Milan Mravlje: G. g. Vitomir Vidaković i drug., narodni poslanici, upućuju interpelaciju na g. Ministra gradjevina o proglašenju banovinskog puta drugog reda u Srezu požeškom.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ova će

se interpelacija dostaviti g. Ministru gradjevina. Izvolite čuti odsustva gg. narodnih poslanika.

Sekretar Milan Mravlje saopštava: G. Anton Klinc, narodni poslanik, moli za deset dana odsustva zbog bolesti; g. Josip Benko, narodni poslanik, moli za četrnaest dana odsustva zbog smrtnog slučaja u porodici.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Odobrava li Narodna skupština ova odsustva? (Odobrava). Odsustva su odobrena. Prelazimo na dnevni red. Produženje pretresa izveštaja odbora za proučavanje zakonskog predloga o opštinama. Ima reč narodni poslanik g. Vasilije Trbić.

Vasilije Trbić: Gospodo narodni poslanici, ja ću ovde da govorim samo o predloženom zakonu o opštinama. Ovaj zakon interesuje sav naš svet u selu i varoši više nego sve ostalo. I s pravom. Jer, onaj kome nije uređena kuća, ne može da uređuje ni veće društveno političke organizacije. A u našim opštinama od najmanjih do najvećih vlada haos. Imamo opštinskih uprava koje su birane još 1926 godine i koje su dojadile narodu; a imamo i mnogo onih koje su ostavljene posle 6 januara, koje su mogle biti i dobre, ali koje kao po nekom pravilu uopšte nisu dobre sem malog broja časnih izuzetaka. Smatram, da smo mnogo odocnili sa donošenjem ovoga zakona. Trebali smo ga doneti odmah posle donošenja prošlog budžeta. Dobro je što ga bar sada donosimo, jer i danas je starije od sutra.

Sada da predjem kritički preko ovoga zakona i da vidimo je li ovaj zakon dobar i hoće li poslužiti svome cilju.

Moram konstatovati da je od Vladinog projekta ovoga zakona, ostao samo kostur. Sadržina njegova, to su ideje i misli Odbora, koji je izgradjivao ovaj zakon, t. j. on je delo onih naših drugova, za koje smo smatrali da su kvalifikovani da unesu u jedan takav zakon sve ono što je potrebno da on bude dobar. I za ovaj zakon može se reći u glavnom da je on dobar.

Pogrešio bih, kada bih rekao da je savršen, ili i vrlo dobar. Treba biti lojalan, a ja to hoću da budem i priznati Odboru da je morao savladati velike teškoće, jer su u njemu bili zastupljeni narodni poslanici iz 9 banovina u kojima je bilo opština organizovanih na šest raznih sistema, počevši od najstarijih sa našeg Jadrana, pa do onih najnovijih u Bosni i Južnoj Srbiji; od najslobodnijih kao one u Srbiji, Primorju i Sloveniji pa do onih u Vojvodini koje su imale samo pravo da nose teret i izvršuju naredbe mađjarskih vlasti. Iz svih tih zakona i urođenih navika teško je bilo doneti jedan zakon, koji će sve zadovoljiti. Ali mi, možemo biti zadovoljni baš tim, što smo uspeli doneti jedan zakon za celu zemlju, koji tako neposredno zasēca u sve slojeve našega naroda kao ni jedan drugi zakon.

Kao političko delo, on je daleko od toga da bude savršen. Njemu na prvom mestu nedostaje tajnost glasanja, ali kada se uzme u obzir, da smo javno glasanje uzeli za sve prilike, gde narod ima da se izjasni i upotrebi svoje biračko pravo, onda preko ovoga velikog nedostatka moram preći sa jednom željom i verom, da će se taj jedini demokratski princip za glasanje što pre uvesti u našu zemlju. Ali, ako se ovaj zakon bude poštovao od onih koji ga budu izvršivali onda naš građanin može slobodno da

vrši svoje aktivno i pasivno biračko pravo s obzirom na §§ 27 i 42 a naročito § 43 koji kaže: „Nikakva vlast ne može ni u kom slučaju uzeti birače na odgovor za glas koji je dao na izboru. Ovo je zaista jedna satisfakcija za tajno glasanje, koji ga ne zamenjuje, ali se mora strogo poštovati.

Pravo žalbe na izbore striktno je i važna je novina, vina, što onaj koji se žali može vlasti kojoj se žali poslati kopiju žalbe, i ova se smatra kao original. Građanska prava zajemčena Ustavom, ovde su tako isto utvrđena, a oni kojima je to uzeto, taksativno su ovde pobrojani. Uopšte, sem one prve zamerke u političkom pogledu, ovome se zakonu nema šta da zameri.

U socijalnom pogledu ovaj zakon unosi jedan nov duh i stavlja opštinama u dužnost socijalno staranje, zdravstveni i ekonomski razvitak. O tom naročito govori i § 76 tačka 3, 4 i 5. Na ovaj način opštine su dobile nov polet i od zaparloženih birokratskih ustanova, kakve su naše opštine u većini bile, one postaju rasadnik za nova shvatanja i najkorisnijih reformi našeg društvenog života. Stvara se novo polje za opšte koristan rad i za utakmicu pojedinaca i celine, tako da opštine neće više biti one koje samo uzimaju, nego one koje će ono što uzmu mnogostruko da vrate svojim građanima. Ja mogu samo pozdraviti nove dužnosti koje se opštini nameću, jer će ona samo tako za sve biti opšti dom.

U tehničkom pogledu, t. j. organizacija opštinskog rada, donošenje budžeta završnih računa, javno isticanje istih, pravo žalbe svakoga građanina na budžetske pozicije i završne račune, u sve paragrafe koji govore o tome, uzeto je sasvim moderno shvatanje i prava demokratska načela tako da se tu ne bi moglo ništa prigovoriti. Naprotiv, to sve zaslužuje samo priznanje.

Još jedna stvar. Na ovome zakonu aktivno je saradivala naša opozicija koja, iako je malobrojna u Narodnoj skupštini, bila je brojno mnogo zastupljena u odboru. Njena mišljenja su usvajana i njeni predlozi tako su uzimani da se slobodno može reći, da je ovaj zakonski projekat zajedničko delo vladine većine i opozicije i smatram ovu kritiku opozicije, ukoliko kritikuje ovaj zakon, za neumesnu, jer da se moglo nešto više dati ovome zakonu, verujem da bi mu to dala i vladina većina i opozicija; ali danas, od nas je to ipak dosta, jer ovaj zakon ako se može kritikovati samo sa izvesnog političkog gledišta, on u svakom drugom pogledu, u svima institucijama koje predvidja, on je dobar i kao takav, u tome svome cilju ne samo što će dugo poslužiti našoj zemlji, nego može i drugima, pa ako hoćete i naprednijima od nas da posluži za primer, naročito još i s toga što se on kod nas ima da primeni samo na male opštine.

Ja mislim da je ovo potrebno da udje u ovaj zakon, jer su naši građani u većini zemljoradnici i stočari te prema tome sve ono što ide njima u korist treba uneti u opštinski zakon i staviti opštinama u dužnost.

Ima još jedna druga stvar koja nije dovoljno precizirana u ovom zakonskom projektu, a koju bi trebalo ovde tačno precizirati. Ja mislim na § 32 u kome se govori da će se obrazovati odbor koji će biti sastavljen iz 3 člana i isto toliko zamenika. Ovde se, gospodo, ne kaže ko će birati ovaj odbor i

ko u ovaj odbor uopšte može da udje: da li su to časnici opštinski ili su to neka druga lica od strane birača; to ovde nije precizirano, a to je važna stvar, jer treba da se zna ko ovaj odbor bira i ko može biti član toga odbora.

Inače bi ovde nastala pometnja i nastalo bi pitanje ko je uopšte nadležan da bira birački odbor, a zatim ko može sve da udje u birački odbor. Prema tome ja mislim da ovde treba da se precizira i da se kaže: opštinski odbor između sebe bira trojicu ili koliko je potrebno odbornika, ili da se kaže: opštinski odbor bira taj odbor među građanima za koje on smatra da mogu da budu podesni. Ali ovako ja mislim da ne može da ostane, jer ko zna šta bi se moglo posle desiti. (Dr. Milan Metikoš: To se prepušta uredbi banovinskog veća). Ne može da udje u Uredbu. To je trebalo da udje u zakon.

Zatim ima još nekih nedostataka. U § 50 kaže se: „Protiv nepravilnosti izbora ima svaki upisani birač pravo žalbe nadležnom upravnom sudu u roku od 8 dana računajući od dana izbora.

Žalba se predaje predsedniku opštine koji je dužan poslati je na rešenje upravnom sudu sa odnosnim aktima u roku od 2 dana po isteku roka za podnošenje žalbi. Žalilac može prepis žalbe poslati i neposredno rešavajućoj vlasti, koja će ga smatrati originalom ako opština u zakonom roku ne pošalje original“.

To je sve, gospodo, dobro. Ali ovde ne postoji nikakva sankcija. Na pr. ako dotični predsednik ne pošalje žalbu upravnom sudu, ne postoji nikakva kazna za njega. Znači da je ostavljeno predsedniku opštine na proizvoljnost da on tu žalbu pošalje ili ne pošalje. Mi smatramo da je bilo potrebno da se unese sankcija, pa ako neko ne vrši zvaničnu dužnost koju mora da vrši, on mora da bude kažnjen. Te su sankcije bile potrebne, njih je trebalo uneti u ovaj zakon, jer ne može se ostaviti nikome da vrši samovolju. Čim je neko na javnom mestu ne može da zloupotrebi taj položaj i vrši samovolju.

Ovo su sve, gospodo, sitne stvari koje bi mogao g. izvestilac da prihvati, ali, ja mislim i ako su sitne, one su potrebne. (Glasovi: Izvestilac nije tu!) To je shvatanje g. izvestioca da li treba da bude ovde ili ne.

U § 54 kaže se:

„Novo izabrani opštinski odbornici uvode se u dužnost desetog dana od dana izbora.“

Ja ne znam zašto je bilo potrebno da se ostavi tako dugo. Kada je izabran jedan nov odbornik, on treba u roku od 3 dana ili od 5 dana da primi dužnost. Nije trebalo tu stvar odlagati za 10 dana. Ima jedan drugi nedostatak što se kaže: Kada se jedanput poništi jedan izbor, do drugog izbora ne može da prodje 2 meseca. Zašto kada se poništi jedan izbor ostaviti te ljude na upravu opštinsku još 60 dana posle poništenja izbora? Jer birački spiskovi su gotovi. Ja ne znam kakvi su razlozi rukovodili članove odbora koji su saradivali prilikom donošenja ovoga zakona da se ostavi jedan tako dug rok. To je vreme trebalo skratiti najviše na 15 dana, najviše na 2 nedelje, pošto je ceo materijal gotov. Ne znam zašto bi se moralo čekati da uprava, čiji je izbor poništen, znači da je nezakonita, da ona može da ostane na opštinskoj upravi još 60 dana? Ja mislim gospodo, da je to jedan veliki nedostatak u ovome zakonskom

predlogu. To bi trebalo da se izmeni s tim da se jedna opštinska uprava ima izmeniti u toku od 15 dana.

§ 66, ja mislim da je ovaj paragraf bio potreban ovakav kakav je. Može biti da je malo i strog, ali je svakako potreban. Ovde se kaže: „Predsednik opštine otvara, rukovodi i zaključuje sednice, predsedava i održava red na sednicama.

Predsednik može kazniti opomenom pojedine odbornike koji se ne bi pokoravali njegovim naredbama, izdanim u interesu reda, dostojanstva i nesmetanog rada u sednici. Ako opomena ostane bezuspešna, može odbor na predlog predsednika izreći novčanu kaznu do 300 dinara u korist opštine. Ako ponašanje odbornika i dalje onemogućava rad odbora, odbor ga može isključiti iz dotične sednice. Inače odbornik za svoj rad na sednicama odbora odgovara pred redovnim sudovima za zločine i prestupna dela“.

Ja mislim, gospodo, da je ovo bilo potrebno da se unese iz razloga, da se ne bi i u opštinskim odborima dešavalo to da se onemogućava rad. Ali ovu stilizaciju u pogledu ponašanja odbornika trebalo je malo precizirati: jer predsedniku opštine može da se ne dopada mnogo što šta. Ovakva jedna sankcija trebala je da se unese, samo je ovo ponašanje trebalo precizirati, razraditi i tačno obeležiti, da se ne bi desilo da predsednik može da isključi sa sednice svakog onog odbornika koji mu se ne dopada. Zbog toga mislim da u pogledu ponašanja ovo kako je uneseno u § 66 nije dobro.

Zatim odbornici za njihov rad nemaju nikakvu platu. To je i do sada bilo, samo je ovde uneto nešto novo, da zvanje predsednika i članova uprave počasnno zvanje i da se radi besplatno, a samo odbor da ima pravo da im odredi platu ako većinu vremena upotrebe za rad u opštini.

Gospodo, prema svemu ovome što država traži od opštine, zna se da predsednik opštine ima dužnost da bude stalno na opštinskom poslu i zbog toga je sasvim razumljivo da predsednik neće imati vremena da pored te dužnosti obavlja i još neke svoje poslove. Zbog toga je red da u zakonu stoji, da oni imaju pravo na nagradu. Ovako kako je sada predviđeno u predlogu, ja se bojim, naročito po seoskim opštinama, da će mnogi da agituju za sebe samo s time što neće tražiti nikakvu platu i bojim se da ćemo mesto prvih domaćina uvući u opštine ljude koji neće biti dostojni za taj položaj i koji će od jedne opštine da naprave kuću koja neće ni u kom slučaju biti narodna kuća. Mislim da danas niko ne može tražiti ni od koga da radi nešto besplatno. Ko je taj, koji će da radi opšte i javne poslove besplatno? Potrebno je za to nagraditi čoveka i to treba zakonom predvideti. Na ovaj način dajemo mogućnost svima onim mogućim beskućnicima i klupoderima kafanskim da agituju za sebe da će služiti opštini besplatno. (Glasovi: Tako je!) Ja mislim da će to biti mnogo skuplje i gore i po državu i po interese onih koje ovi budu zastupali i branili. (Glasovi: Tako je!)

Sto se tiče novih dužnosti kaže se u § 76 tač. 3 ovo: „Izdržavanje i potpomaganje nevoljnih i ubogih, staranje za odgoj siromašne i napuštene dece, podržavanje dobrotvornih zavoda i ustanova“.

U tač. 5 kaže se: „Unapredjivanje narodnog gospodarstva uopšte (osnivanje i potpomaganje odnosnih zadruge, nabavljanje bolje vrste semena, voćaka,

vinove loze, pasmina rasplodne stoke, ribarstvo, poboljšanje plodnosti zemljišta, uređivanje potoka i bujica, osnivanje zavoda za štednju“.

Ja mislim da su ovo korisne stvari, koje su unesene u Zakon, jer se opštini daje mogućnost da narod vidi da ima koristi od opštine i tu može onda da se takmiči kako svaki pojedinac, tako i opština kao celina, i sve zavisi od kadra starešina, jer ako budu starešine kao što su bile do sada, onda bi ovo ostalo samo prazno slovo na hartiji i ova odredba ostaće bez ikakvog dejstva, a ako kadar starešina bude dobar, opština će imati od toga velike koristi.

Ovde je pao prigovor sa svih strana što se nije uzelo za biranje opštinskih časnika tajno glasanje. Jeste, gospodo, to je jedan veliki nedostatak svih zakona u kojima se govori o glasanju i gde je tajno glasanje zamenjeno javnim. Ali mi, gospodo, moramo da vodimo računa i o jednoj važnoj činjenici, a to je ovoj. Mi smo posle 6 januara, a posle izbora od 8 novembra, došli ovde u Skupštinu i ovde postali jedna kompaktna vladina većina, skupštinska većina, sposobna za rad, i ta većina nema dužnosti i nema prava da ovo stanje izmeni na gore. Ona ima jednu dužnost da ovo stanje očuva za buduću Skupštinu koja ima da dodje takodje sa kompaktnom većinom i da joj omogući da vlada četiri godine, ne izmenjujući ni malo prilike na gore, nego samo na bolje, te kad bi mi ma šta radili izgledali bi kao oni rdjavi naslednici koji su nasledili lepu baštinu, pa je upropastili. Mi prema tome kao takva Skupština nemamo to pravo, i sa te tačke gledišta može da se brani javno glasanje bilo za izbor narodnih poslanika, bilo za izbor opštinskih časnika, samo što je teže što smo uzeli ovo javno glasanje za opštinske časnike, nego što je ono za narodne poslanike, a to je zbog toga što se za izbore narodnih poslanika interesuje svega pet lica, a za izbor opštinskih časnika interesuje se mnogo više njih. Vi sami znate koji smo i kakvi smo mi. Mi se ne možemo popraviti i ostajemo ono što smo, a kao takvi poznato vam je da mi ne možemo zaboraviti naše neprijatelje koji su protiv nas glasali. Mi to lako ne možemo zaboraviti i zbog toga ja se bojim onih posledica, koje mogu da nastupe posle glasanja, a to je paljenje sena i ubistava itd. Sa te tačke gledišta mislim da bi se možda trebao i u ovaj zakon uneti princip tajnog glasanja, kako za opštinske odbornike, tako i za opštinske časnike. Gospodo, kad se uzme u obzir to da je ovo prvi zakon koji interesuje tako duboko celu zemlju i koji interesuje sve slojeve našega gradjanstva, i koji postaje temelj novoga života naše zemlje i da je ovaj zakon jedinstven zakon za celu zemlju, u kojoj je do sada vladalo nekoliko sistema, onda ja mislim da treba da glasamo za ovaj zakon, ostavljajući u dužnost onima koji će doći posle nas, da ovaj zakon doteraju što bolje u demokratskom duhu i onako kako moderna demokratija to traži, te i ja sa svoje strane izjavljujem da ću glasati za ovaj zakon.

Potpredsednik Dr. A. Hasanbegović: Ima reč gospodin Miloš Dragović.

Miloš Dragović: Gospodo, pre nego što pokušam da progovorim nekoliko reči o ovom zakonu, moram da konstatujem jednu stvar, a to je ovo: da i kod pretresa zakona o izborima narodnih poslanika, kao i pretresa ovoga zakona, nema našeg premijera, nema Predsednika Vlade, nema nosioca po-

litičke ideologije ovoga stanja. Nema ga da ovde čuje šta misli Narodna skupština o pojedinim zakonskim predložcima i da sasluša šta ona misli da u pojedine zakone treba da udje kao potrebno i neophodno. Mi smo se forsirano bacili na zakonodavstvo da bi smo mogli da izjednačimo naročito opštinske zakone sa nekoliko upravnih područja u jedan zakon. Svuda smo, gospodo, potrčali da kopiramo velike narode, da kopiramo velike ljude i da kopiramo velika dela i svuda, gospodo, nam se desi da vrlo rdjavo kopiramo. Onako kako je bilo kod zakona o izboru narodnih poslanika rdjavo kopirano tako se ovo ponavlja i ovde. Mi smo imali dva tipa opština. Recimo, što bi g. Ćirić kazao, jedan tip A a drugi B i mi mesto da kopiramo oba tipa i da stvorimo C, mi smo stvorili AB. Ovim projektom zakonskim mi još jedanput čačkamo po najosetljivijim mestima u duši našeg naroda, jer mu ne damo da čak i kod njegove samoupravne jedinice izrazi svoju volju dostojanstveno i po čistom uverenju. Sve nas je, gospodo, strah od nečega, ja ne znam od čega nas može biti strah u našoj rodjenoj zemlji kad vidimo da i mi koji nismo pisali punktacije govorimo i staramo se o državi, a i oni koji su pisali punktacije, da su vrlo ispravni kad govore o državi. I ja ne znam i zašto mi gazimo po tim osnovnim pravima gradjana u njihovoj slobodnoj državi.

Gospodo, treba gledati na same punktacije jasno određene kod opština. Opštine su s jedne strane samoupravna tela za svoje lokalne potrebe i prilike, a s druge strane su ćelijce velikog državnog aparata koji stoji u kontaktu sa narodom. U mnogome, gospodo zavisi od opština, od njihovog sastava, od njihove uprave kako će funkcionisati ceo državni aparat. I, gospodo, ako stvorimo rdjave opštine, biće nam rdjavo sve ono što se zida u administraciji na tim upravnim opštinama. S druge strane, gospodo, moramo da konstatujemo jednu činjenicu a to je da ovde nema reči o samoupravi, da ne može ni biti i da neće ni biti, i ako se u nekoliko pasusa i paragrafa pominje samouprava ja vas uveravam da odmah sledeći paragrafi to demantuju ostavljajući pravo sreskim načelnicima, banovima i ministrima unutrašnjih poslova da shvataju i tumače zakon kako hoće i da ga primenjuju kako hoće.

Ja ne razumem, gospodo, još jednu činjenicu da naše vlade koje iznose ovakve projekte nikada ne vide realno stanje, nikada ne idu dalje od Beograda da vide ono što naš narod misli i šta gradjanima po varošima i varošicama unutrašnjosti treba, nego se koncentrisali i dalje od zelene čohle ni koraka. Ja bih im, gospodo, i oprostio što neće da vide, jer ne mogu da vide, ali bar neka saslušaju i neka ispituju šta se događa, jer ima slučajeva, gospodo, i takvih primera po odborima da se odbor deklarise za jednu stvar, izglasa je i, molim vas, odjednom dotrči resorni ministar ili koji drugi od ministara i kaže: Gospodo, vlada pravi pitanje! Zar odbor izneo opravdano mišljenje i razloge a vlada pravi pitanje od svoga poverenja! A zašto, braćo? Jeli to naša vlada? Počiva li ona na našem poverenju? Zar ona dozvoljava sebi pravo da nas nekad i ne sasluša a nikada ne posluša? Vidite, dozvoljava.

U mnogo prilika moji drugovi i ja ukazivali smo na jednu činjenicu, a to je da 6-januarsku politiku

treba osvežiti, nadahnuti, oživotvoriti i plasirati u narodu.

Mi, gospodo, imamo jugoslovenstvo u frazi, imamo jugoslovenstvo na svečanostima, imamo jugoslovenstvo za paradu, ali jugoslovenstva dole nemamo; nemamo ga jer neće niko od nas da svojski prione na taj posao, da svojski svojim prijateljima i drugovima objasni šta je smisao šestojanuarske politike i kuda treba da se orijentiše naš politički život. Ne vidimo primera za to, ne vidi se ni malo raspoloženja u vladi i kod gospode ministara da se to čini. I meni izgleda da će i ova današnja vlada doživeti, ili bar pojedinci od njih, da će jednoga dana doživeti — što rekao g. Vošnjak — pobunu ministara, upravo neće se pobuniti, oni se i danas bune samo se stišavaju, jer su ministri, a uskoro će njihovo pravo raspoloženje i njihov politički jezuitizam da se deklarira. To je, gospodo, naša fatalnost što ne vidimo ni jednog od naših ministara, naših prvaka i vodja, da idu po državi i da našem narodu govore o jugoslovenstvu onako kako to treba da bude. I ne samo što oni neće to da rade, nego im nije pravó što i mi to radimo. Sve se nekako stide da izidju na čistinu sa tim svojim mišljenjem o jugoslovenstvu! I da vidite, gospodo, ukoliko s jedne strane neprestano pričamo o unitarizmu, i razmećemo se jednom jedinstvenom državom, a s druge strane kroz zakonske predloge baš provlačimo raznovrsna cepkanja. Gde ćete, gospodo, većeg paradoksa kad sa ovoga mesta neprestano slušate o jedinstvenoj državi a u 9 banovina za 9 dana provodite opštinske izbore?! Zamislite kakva je ta država i kakvu sliku daje ona o sebi kada u 9 raznih dana u 9 banovina imaju da se izvrše opštinski izbori na osnovu jednog jedinstvenog opštinskog zakona! I ako bi gospodin izvestilac imao volje i raspoloženja da me u ovo razuveri, ja mislim da to ne može postići.

Kada bi, gospodo, sva ona načela koja smo mi tražili bila uneta kao odredbe u opštinski zakon, onda ne bi bilo bojazni da se ti izbori vrše u jedan dan, i ne samo da ne bi bilo bojazni za to, nego bi naprotiv izgledalo vrlo dobro i sasvim opravdano i sa demokratskog gledišta i sa gledišta parlamentarizma i sa gledišta narodnog posmatranja stvari. Jer, gospodo, da se je usvojio naš zahtev da svaki kandidat koji hoće da bude funkcioner u jednoj socijalnoj zajednici, kao što je opština, mora pripadati jednoj političkoj partiji, jer njegova partija zna šta hoće, on mora biti disciplinovan član partije i gledati sa puno poverenja u svoju stranku koja je deklarisana i odobrena kod vlasti, — da se je, rekoh, to naše gledište usvojilo ne bi bilo nikakve bojazni ni da se uvede tajno glasanje, ni da se zavede jedan dan za vršenje opštinskih izbora.

Zamislimo jednu situaciju od pre rata. Pitam ja vas da li se je u predratnoj Srbiji mogao kandidovati ma ko koji nije pripadao jednoj političkoj partiji? (Čuje se: mogao je!) Mogao je istina, na koalicionoj listi ali ukoliko su se i kandidovali, kao neopredeljeni u 99% propadali su na takvim listama i najbolji ljudi.

I stranke su se koalirale, i ljudi su se medju sobom sporazumevali, ali se ipak celokupan naš izbor, kretao oko partijske ličnosti, koje su partije istakle, da budu njihovi kandidati. Odmah u vezi dolazi to, da smo moji drugovi i ja odvajajući se u odboru, tra-

žili tajno glasanje. Tajno glasanje naravna stvar, u uzročnoj vezi sa pripadništvom političkoj partiji. Jer, gospodo, što reče g. Trbić, kod izbora narodnih poslanika, dobro neka i prodje to javno glasanje; jer ipak jedan čovek nema volje i vremena, da se sveti svojim protivnicima? Ali zamislite šta će raditi, opštinski časnik, kad je kod nas surova priroda, i sirova duša, koja ne zna za kompromis, da krije svoje pravo raspoloženje. To bi, gospodo, bilo u takvoj meri, nepoželjeno, da ćete sutra dan imati prve reperkusije, odmah posle svršenih opštinskih izbora, na ove stvari i ove odredbe.

Imao bih, gospodo, još da primetim, da Kraljevska vlada misli, i u zakonu je predložila, da se opštinska služba vrši besplatno. Jedina motivacija za jednu takvu odredbu jeste ta, što je to počasno zvanje. Gospodo, ja ne znam, imali počasnijeg zvanja, nego biti Pretsednik Kraljevske vlade, biti Ministar, biti narodni poslanik, pa služite li vi, gospodo, besplatno? Ne služite, ne služite, jer ste ostavili svoje redovne poslove, da se zanimete društvenim i državnim poslovima.

Isto tako pretседnik opštine i ostali opštinski časnici na štetu su svojih ličnih poslova, na štetu svojih domaćih poslova otišli, da vrše jednu javnu službu i zbog toga što daju svoje intelektualne mogućnosti i sposobnosti u tu javnu službu oni sada treba da služe besplatno. Ja mislim, gospodo, da je to velika nepravda, koja se ne bi smela dozvoliti, ni primiti.

Drugo, gospodo, imate drugi administrativni personal po opštinama, samoupravne činovnike, o kojima, isto tako, treba povesti ozbiljno računa i malo bolje posvetiti pažnju njihovom položaju. Jer, gospodo, danas imamo u državnoj službi služitelje penzionere, a imamo opštinske delovodje, opštinske službenike i nameštenike, koji se sutra dan, ako nisu po volji odboru, mogu naći na ulici i naći će se kao socijalno zlo i kao socijalni proleter. Gospodo, o tome moramo misliti i da ne propustimo ovu priliku, da se i ovim pitanjem ne pozabavimo. Teško je, gospodo, biti opštinski činovnik. Dešavaće se, da će biti nepismenih ili slabo pismenih pretседnika opštine i sad treba opštinski delovodja da vrši sve poslove. Taj čovek treba da bude nagradjen i kad postane nesposoban za rad treba da bude obezbeđen. Kako i na koji način? To treba da se reguliše zakonom i zakonskom odredbom. (Glasovi: Neka se obrazuje penzioner fond!) Neka se obrazuje penzioner fond, jer i bankarski činovnici obrazuju po bankama penzione fondove.

Gospodo, da predjem sada još na jedno pitanje, o kome se uvek kad se dotakne, sa osmehom govorilo, a to je na pitanje ženskog prava glasa. (Smeh). Gospodo, ja sam konstatovao i konstatujem da se uvek o tom važnom pitanju sa podsmehom govorilo. Nemojte, gospodo, o tome pitanju sa podsmehom govoriti.

Gospodo, i one srpske i one hrvatske i slovenačke majke, koje su rodile najbolje sinove u našoj zemlji... (Ignjat Stefanović: Nešto prigovara). Pa šta ću, Ignjate, kad si ti nesavremen.

Gospodo, ja vidim da vi opet shvatate sa ironične strane jednu potrebu. (Upadanje).

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Držite govor, a nemojte odgovarati na upadice.

M. Dragović: Hoću da vidim šta mi se upada.

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Vi ste se javili da govorite, a ne da polemishete sa Narodnom skupštinom. Izvolite produžiti svoj govor.

M. Dragović: Veoma je potrebno i sa socijalne strane opravdano da i naše žene učestvuju bar kod opštinskih izbora, da u komunalnoj politici budu jedan regulator, jer su mnogo osećajnije i mnogo muškije u pojedinim pitanjima nego li muškarci, imaju više kičme i kuraži kao žene da svoje pravo mišljenje kažu nego pojedini ljudi koji zauzimaju više položaje. (Aplauz). Ja bih želeo da se Narodna skupština ne ogлуši o ovo važno pitanje i o ovu socijalnu nuždu, nego da jednim amandmanom ovo unese u zakon o opštinama. Ja mislim da ni gospodin izvestilac većine neće imati ništa protiv ovoga, bar ga ja kao takvog znam, kao socijalno pravednog čoveka širokih pogleda.

Još jedna pojava koja se poslednjih dana ovde kod nas i u Senatu desila i odigrala nije ništa drugo nego refleks politički bolesnih prilika, refleks jedne nesmišljene, nestalne i bezobzirno protivne jugoslovenske politike. Neka je g. Preka sa svojim drugovima rekao šta je rekao, neka je g. Šuperina sa svojim drugovima u Senatu rekao šta je rekao, ja bih se radovao kad bi to bio usamljeni gest, ali me je strah da i vladinoj većini nema podrške oko toga, da se i sa druge strane ne spremaju na ovu stranu Save i Dunava slične punktacije, koje će J. R. S. D. da ostave na cedilu. Ja bih bio srećan kad to ne bi bilo, ali me je strah i daj Bože da se ja varam. Za ovu zemlju izginuo je cvet naše omladine, naših sinova i u dobu kad smo pošli putem saniranja i stagnacije naših političkih prilika i našeg političkog života počinju da se javljaju pitanja, prvorazredna pitanja o uređenju ove države, mislim da je besmisleno i smešno. U toliko pre što mi ne saradjujemo i ne radimo u jednom pravcu, na jednom putu ka iskrenoj ravnopravnosti i bratskoj solidarnosti između sva tri plemena, nego iz naših spekulativnih političkih računa hvatamo za plemena, govorimo o hegemoniji drugog plemena, ne iz stvarnih razloga i činjenica, nego da bi naš politički kapital porastao za izvestan stepen. Ne samo što je kod naše braće Hrvata uzelo razmere, jer koliko ja lično mogu da posmatram ovu trku sa punktacijama nije ništa drugo nego trka o vlast i narodno poverenje kod hrvatskih masa. Gospodo, možda se i u ovome varam, ali tako mislim, a što mislim ja i kažem. Nije nikakvo čudo ako i mi Srbijanci priznamo da i mi imamo ljude koji misle da su Bogom određeni da vode državu i državne poslove i oni su gotovi i sporazumni da zajedno stanu rame uz rame i sa g. Mačekom i sa g. Korošcem i sa g. Spahom samo radi vlasti.

Hoću, gospodo, da vam navedem jedan tipičan primer. Ja ne razumem zašto je g. Voja Janjić u opoziji? Ne razumem! Taj koji nikada ništa nije dao kao Minitar hoće da sada kao opozicionar. I kada svi ti ljudi ni za vreme syoga Ministrovanja nikada nisu isticali to pitanje državnog uređenja da se tim pitanjem valja pozabaviti, našli su danas kad im je vlast izbijena iz šaka da se tim pitanjem zabavljaju. Gospodo, to je, bez malo, odsutnost političkog vasipitanja. To je, gospodo, bez malo, jedan greh prema zemlji koji se može graničiti, u koliko se daje materijala inostranim neprijateljima našim, sa jednom

vratom izdajstva. Ne možemo mi danas posle šestoga januara kad je onaj koji je pregao da učini svoju mušku i odlučnu reč, da se danas raznim smicalicama i trzavicama pod ma kakvim formama vraćamo u ono doba zbog koga je nastao šesti januar. Niti ova Skupština to sme dozvoliti, jer ako dozvoli to neće biti samo fatalno za nju i za naše narodno jedinstvo, nego za celu zemlju kao slobodnu jedinku.

Da se vratim sada, gospodo, na izborni zakon. Da kažem samo to da žalim što naša Vlada nema razumevanja za narodne potrebe i neće da shvati narodne prilike koje će da mu pruži zakon kakav nam je potreban. Jednom reči neće ni nas poslanike iz svoje većine koji joj glasaju poverenja da saslušaju, nego čini prepade, i ja ću gospodo glasati protiv ovoga zakona u znaku protesta protiv takvog njenog rada.

Potpredsednik Dr. Kosta Popović: Ima reč g. Milivoje Perić.

Milivoje Perić: Ja ću da pozdravim ovaj zakon iz dvostrukih pobuda: on ima da zadovolji jednu davnašnju potrebu, u prvom redu potrebu koja je nastala sa ujedinjenjem našega naroda, potrebu da jedinstvena država ima jedinstvenu pravnu organizaciju osnovne uprave u državi — opštine. S druge strane, gospodo, ovaj projekat znači bliski kraj komesarima. Zakon o jedinstvenoj pravnoj organizaciji u našim opštinama, uticaće blagotvorno na nivelisanje i ujednačavanje duhova naših. A uklanjanje opštinskih komesara imaće za posledicu, gospodo, domaćinsku upravu imovinom naših opština. Potreba ovog zakona jeste ta što u pojedinim pravnim područjima bili su stari opštinski zakoni. Stari opštinski zakoni nisu bili dovoljni da zadovolje potrebe današnjice, potrebe modernoga doba. Zato se jedna zakonodavna reforma i sa te strane tako neophodno nametala.

Posle ovoga, gospodo, dopustite mi da podvrgnem analizi i dam svoje kritične poglede o osnovnim linijama ovoga zakonskoga projekta. Ja ću ići redom. Prvo što mogu da konstatujem da ovaj zakonski projekat dopušta dvostruki tip opština. Dvostruki tip opština, to je jedna novina za naše zakonodavstvo, ta novina uzeta je iz madjarskog zakonodavstva, gde se predviđaju višestruki tipovi opština. Gospodo, interes i potreba gradova nije istovetna sa interesima i potrebama malih varoši i seoskih opština. Otuda je opravdano da jednim zakonom se da pravno uređenje jednih potreba, a drugim zakonom se da pravno uređenje drugih potreba.

Gospodo, na drugom mestu zadržaću se na načelu sastava opština, veličine njene. Projekat je usvojio velike opštine. On usvaja veliku opštinu kao pravilo a dopušta i male opštine kao izuzetak. Za postojanje velikih opština ima dvojakih razloga: prvo što se smatra da će velike opštine jeftinije koštati a s druge strane što se nalazi da velike opštine imaju više mogućnosti da ispune i zadovolje sve one zadatke koji su stavljeni našim opštinskim samoupravama u dužnost. To su, gospodo, razlozi teorijski. Da vidimo sada da li ti teorijski razlozi odgovaraju u praksi stvarnome stanju. U našoj državi ima raznolikih opština. Ima manjih u Sloveniji i Srbiji, a ima velikih u Banatu, u Vojvodini i u Dalmaciji. Ima ih i mešovitih, i malih i velikih u Hrvatskoj. Gospodo, meni su poznati i imam podatke o opštinama u Voj-

vodini i o opštinama u Sloveniji. Te nam je podatke pružilo Ministarstvo finansija u svome godišnjem izveštaju koji je podnelo Narodnom predstavništvu o stanju opštinskih finansija. Cifre koje je Ministarstvo finansija tamo dalo pokazuju potpuno jasno samoupravnu politiku u našim opštinama. Gospodo, stanje stvari ovako izgleda. Uzima se da se koncentracijom poslova režijski troškovi smanjuju. Prema tome u opštinama u Banatu ti troškovi treba da su daleko manji, nego u opštinama u Sloveniji. Medjutim, gospodo, po podacima koje je dalo Ministarstvo finansija izlazi, da je cifra ukupnih izdataka na režijske troškove u Sloveniji 10 puta manja nego što je u opštinama u Vojvodini. Isto tako stoji stvar i sa kancelarijskim materijalom: i na kancelarijski materijal u Sloveniji se izdaje 10 puta manje nego što se izdaje u opštinama u Vojvodini. Gospodo, ako pregledate izdatke na stvarne potrebe, onda ćete videti da su izdaci na stvarne potrebe u opštinama u Sloveniji daleko veće nego što su izdaci na iste potrebe u Vojvodini. Otuda izlazi kao zaključak da su opštine u Sloveniji ispunile svoje samoupravne zadatke bolje nego što su to učinile opštine u Vojvodini. Ako se tamo na licu mesta pregledaju onda će se videti da su opštine u Sloveniji ispunile potpuno svoj zadatak, dok opštine u Vojvodini bez malo nisu učinile ništa. Da, gospodo, koncentracija poslova neminovno ne vodi tome. Ja ću vam navesti jedan konkretni primer. Mi smo imali oblast Podunavsku; ta oblast Podunavska ušla je u Dunavsku banovinu. U oblasti Podunavskoj postojalo je jedno odelenje za finansije i ono je imalo svega pet službenika. Oblast Podunavska je 4—5 puta manja od Dunavske banovine. Prema tome trebalo bi za poslove ove vrste u Dunavskoj banovini da bude pet puta više činovnika, dakle najviše 25. Medjutim, tamo je broj činovnika veći nego dva puta od ove cifre, ima ih 59. Ali poslovi nisu za to nimalo dobili, nego su naprotiv, postali još više komplikovani i sada se nailazi na mnogo veće otežice da se oni svrše nego što je to bilo ranije u jednoj prostijoj administraciji.

Gospodo, mi smo videli kakvi su teoriski razlozi i videli smo kakvo je stanje u praksi. Ako pogledamo na istorijski razvoj opština u Srbiji, vidićemo da smo mi u Srbiji imali i velikih opština. Ove male su po Ustavu od 1903 g.

Zakonodavnim izmenama od 1898 godine usvojene su velike opštine. Te su velike opštine kod nas u Srbiji bile još za vreme Vladanovštine. No te opštine iz Vladanovog režima ostale su u vrlo rdjavoj uspomeni i rdjavom sećanju. Ja ću vam navesti primer, kakav je bio rad u opštinama kad su bile velike, a kakav kad su male. Gospodo, velike opštine sastavljene su bile iz više sela. Tako na primer po nekakom sasvim malom i bagatelnom poslu morao je jedan gradjanin, po pozivu svoje opštinske vlasti, potegnuti i otići u sasvim drugo selo gde se nalazila opštinska sudnica. Tamo je morao da čeka malo duže, dok dodje ono uredovno vreme, a zatim opet je morao da čeka po jedan i dva sata da bi mogao biti primljen. Za slučaj ako ne bi bio primljen on je morao da se vrati natrag u svoje selo i tako mu je, gospodo, ceo dan propao. Danas poslovi se vrše mnogo brže, samo zato, što su opštine male i u njegovom selu. Gradjanin uzgred svrati u opštinu i onde svrši šta ima, pa odmah zatim nastavlja svoj običan rad.

Gospodo, od 55 opština starog okruga Smederevskog svega je 21 opština koja neće po ovom zakonu da bude grupisana. Znači da 34 opštine moraju da udju u sastav, da se grupišu i da tako dadu opštinu shodno zakonu. Gospodo, moram da izrazim brigu i zebnje gradjana onoga kraja zbog svih teškoća koje će iz ovog zakona da izadju. Moram da izjavim da će oni vrlo rado pristati da plaćaju mnogo više nego što sad plaćaju; samo da ostanu ovakve opštine kakve su danas.

Prema tome, pitanje o grupisanju i negrupisanju opština, pitanje velikih i malih opština je vrlo delikatne naravi. U to pitanje mora da se udje sa svom mudrošću i taktom kao i potrebnom oprežnošću, te da opštine koje mi stvaramo treba da odgovore potrebama i zahtevima samoga gradjanstva i zato je moje mišljenje da treba male opštine da se ostave.

Gospodo, treća tačka na koju ću da se zadržim, to je pitanje o teritorijalnom statusu. To je pitanje grupisanje i razgrupisanje opština; to je pitanje ostavljeno na rešenje upravnim vlastima. To je pitanje bilo ranije u Srbiji stavljeno u dužnost zakonodavnoj vlasti i samo specijalnim, posebnim zakonom moglo se rešiti da li će izvesna sela da budu spojena u izvesnu opštinu ili će da izadju iz iste i da stvore zasebnu opštinu. To je sad opet ostavljeno upravnoj vlasti.

Ja mislim, gospodo, da je ova odredba protivna Ustavu. U čl. 84 Ustava kaže se da će naročiti zakon izvršiti podelu na opštine. Dalje se kaže da će posebni zakon izvršiti pravu organizaciju opština. Iz ovoga bi izlazilo da je ustavotvorac zakonodavnoj vlasti stavio u dužnost da sama sobom izvrši podelu na opštine. To će reći da zakonodavac takvu jednu zapovest ne može preneti na izvršne vlasti. Ali, gospodo, i kad ne bi bilo protivno Ustavu ova zakonska odredba, mi sami trebali bi da se rukovodimo razlozima opreznosti i da tu brigu u odlučivanju ostavimo i dalje zakonodavnoj vlasti da se u svakom slučaju ispita da li je potrebno da izvesna mesta obražuju zasebne opštine.

Gospodo, četvrto pitanje jeste pitanje ličnog sastava opštine. Mi u Srbiji, a, čini mi se, da je tako bilo i u ostalim pokrajinama naše države, imali smo samo opštine članova, opštine gradjana. Ovaj zakonski projekat malo se modernizovao u tome pravcu. On predvidja opštine stanovnika i gradjana mešovito. Gospodo, ovde, kod ove ustanove, ne izgleda projekat dovoljno dosledan. Dok sa jedne strane projekat stavlja sve dužnosti prema opštini na teret stanovnika, on im, s druge strane, ne daje sva prava. Zatim, gospodo, dok članovima opštine priznaje sva prava, on članovima opštine ne nalaže i sve dužnosti. Tako se gospodo, može desiti da izvesni članovi opštine, koji žive u drugoj opštini, koji su stanovnici drugih opština, imaju prava prema svojoj zavičajnoj opštini a da nikad ničim nisu pomagali svoju zavičajnu opštinu. Gospodo, to je protivno principu da svakome pravu odgovara dužnost, da svakoj dužnosti korespondira pravo. Tako na pr. ti članovi opštine mogu biti birani za opštinske časnike, zatim ti članovi opštine, koji su stanovnici druge opštine, mogu imati prava iz § 21 projekta. Gospodo, moram opet nanovo konstatovati da ovaj projekat predvidja samo dužnosti za stanovnike opštine, a prava im rezerviše samo delimično, a potpuna prava ustanovljava za članove opštine, bez obzira da li su oni stanovnici

i da li podnose terete i dužnosti u svojoj zavičajnoj opštini ili ne. Gospodo, osnovno pravo stanovnika u sadašnjoj opštini po projektu jeste pravo biranja. Prema tome svi stanovnici opštine imaju pravo da biraju. Gospodo, to je nesumnjivo jedna dobra stvar donekle, a može da bude i opasna stvar u izvesnim slučajevima. Današnje moderno doba, saobraćajne veze i potrebe za radom, uposlenjem iziskuju da radni narod bez uposlenja u svojoj zavičajnoj opštini, kreće dalje i zadržava se u drugoj opštini, tu nalazi posla momentalno i dalje produžava put u drugu opštinu, da tamo nadje uposlenje. Svi ti stanovnici koji se 6 meseci nalaze u takvoj jednoj opštini, imaju pravo glasa. Takva opasnost može da nastupi za mesta koja su fabrična. Stanovnici koji su samo 6 meseci u velikom broju mogu da udju u glasačke spiskove i na taj način omoguće izbor jedne uprave, koja neće raditi na dobro same opštine. Ja sam u Odboru bio dao jedan predlog da se ta nezgodna strana ove inače dobre ustanove ublaži time, što bi se propisao jedan rok od 2—3 godine, kada bi ti stanovnici mogli da dobiju pravo biranja u tim opštinama. Predložio sam da ako su stanovnici toliko i toliko vremena da imaju pravo glasa, a ako su samo pet do šest meseci da ga nemaju. Ja ću vam navesti samo jedan primer. U mome gradu poslednjih izbora bilo je uvedeno u birački spisak više fabričnih radnika nego gradjana opštine. Bilo je 1800 fabričnih radnika, a 1700 smederevskih gradjana. Prema tome, ako se to dopusti, to bi značilo da ti radnici, kojih sada tamo nema, jer su fabrike takoreći zatvorene, te su morali otići u druga mesta, — to bi značilo da bi ti radnici mogli da izaberu opštinsku upravu i to jednu naopaku opštinsku upravu.

Gospodo, kao tačka peta, to je pravo glasa žensko, jedna ustanova koja nije primljena i unesena u projekat Zakona o opštinama. Ja sam u odboru bio za pravo ženskog biranja u opštinama u ograničenom obliku. Gospodo, ja sam bio za to da se to pravo da samo onim ženama koje obavljaju samostalna zanimanja, samo onim ženama koje su samostalni privredni faktori. Jer, gospodo, te žene podnose sve dažbine i sve terete opštinske, plaćaju porez, kulturnu, apsolutno sve. Jednom pravu odgovara dužnost, a jednoj dužnosti korespondira pravo. To je princip koji se kroz celokupno zakonodavstvo provlači. Kad dakle žene učestvuju u dužnostima i snose sve dažbine i terete opštinske, pravo je da vrše i kontrolu kako se raspoređuju i troše ti njihovi prinosi.

Imam jedan konkretan slučaj. Jedan trgovac, imućan čovek, imao je ženu i više dece. Žena mu je živela bez ikakvih briga. Gledala je kuću i decu — ništa više. To je bilo za vreme poleta u radu. — Odjedanput njegovi se postovi okreću naopako. — To dovodi do posledica stečaja, što znači njegovu građansku smrt. Taj trgovac bio je jako osetljiv i častan čovek pa nije mogao da podnese građansku smrt. Posle nje došla je i njegova fizička smrt. Ostala je žena da se bori sa šestoro dece. Ona se znala muški snaći i prihvatila se posla. Radila je napolju, podnoseći sve terete i brinući se u isto vreme o svojoj deci. Ta je žena bila u stvari i domaćin i domaćica, i otac i majka, i muž i žena. Gospodo, opravdano je ako se njoj ne daje pravo kao domaćici, kao ženi i majci, da joj se daje kao ocu, doma-

ćinu, i kao čoveku, jer ona u stvari ima dvostruku ulogu.

Gospodo, zakonski projekat u pogledu načina biranja usvojio je jedan mešoviti sistem, usvojio je većinski sistem, većinski princip, sa korekcijom srazmernog predstavništva. To srazmerno predstavništvo treba da dovede u opštinski odbor predstavništvo manjine. To predstavništvo manjine biće u neznatnom broju, ali će ipak za to većina imati svoju upravu, s kojom će moći raditi i s kojom će moći izvršiti svoj program bez ikakvog sprečavanja i ometanja od strane manjine. Na ovaj način održan je princip jake opštinske uprave, princip koji je jednako sproveden i održavan u srpskom zakonodavstvu onde, gde je apsolutno taj princip većinski bio do sada jednako sproveden. A to, što ulaze i predstavnici manjine, biće samo dobro, jer će opštinska uprava imati jedan stalan nadzor, što će uticati da njen rad bude savestniji i bolji po opštinu. Gospodo, ovde je zamerano tome načinu biranja, što se kaže, da opštinska uprava neće biti pravo ogledalo raspoloženja birača.

To je istina, ali nećemo mi imati nikakve asne od toga ako imamo pravo raspoloženje birača u odboru, a opštinski odbor ne bude u stanju da otaljava svoje dužnosti. Bolje imati opštinski odbor sa malom manjinom, koji ne predstavlja potpuno sproveden princip srazmernog predstavništva, ali odbor koji je kadar i sposoban za opštinske zadatke.

Gospodo, u zakonskom projektu stavljeno je da je opštinska služba za opštinske časnike i počasna. To je, gospodo, novina za nas Srbijance.

U našem zakonu opštinska služba bila je platežna; kod nas se uzimalo da svaku službu treba platiti; da služba koja nije plaćena da je to najskuplja služba. Ali prilike nisu svuda jednake. Imamo krajeva u državi gde opštinski časnici nisu plaćeni, a imamo krajeva gde su plaćeni. Prema tome trebalo je naći formulu koja će sve obuhvatiti, sve ono što je zajedničko u svima krajevima. Takva je odredba koja govori o opštinskim časnicima i o njihovoj nagradi. Uzima se da je opštinska služba počasna, ali se dopušta da ona bude i platežna. Gospodo, prvo obeležje opštinske službe jeste to što se ona smatrala da je počasna. Tako je u istorijskom razvoju samouprave prvobitno ta služba i bila. To je bilo bitno obeležje kojim se opštinska služba razlikovala od državne, koja je uvek bila platežna, ali se donije videlo da ta razlika ne postoji, da to nije razlika koja bitno odvajala opštinske organe od državnih. Važno je obeležje za opštinske organe da oni dobijaju vlast neposredno od naroda, od opštinaru, dok državni organi dobijaju od vrhovne centralne uprave.

Gospodo, zadržaću se na opštinskim finansijama. Gospodo, to pitanje je nesrećno regulisano u zakonu o opštinama. Opštinske finansije su ostale onako isto zavisne kao što su i do sada bile. One zavise od državnih ograna, da li će se i u kojoj meri ustanoviti. Sa tako zavisnim, neslobodnim opštinskim finansijama neće se moći Bog zna šta da uradi u oblasti opštinske samouprave. Jedini izvor opštinskih prihoda jesu prirezi i takse. I jedno i drugo podleži odobrenju Ministra finansija. Očekivati je da će se uskoro jednim zakonom o budžetiranju samoupravnih tela to pitanje rešiti i povući jedna jasna demarkaciona linija između samoupravnog i državnog budžetiranja, tako što će se opštinama dozvoliti po-

sební, samo njoj dozvoljeni porezi, odnosno poreski objekti za oporezivanje. Tako bi bilo sasvim na svoje mestu da se sva poreza od kućarine u gradskim opštinama ostavlja opštini. Tako isto da se zemljarina u seoskim opštinama daje opštinama radi izvršenja njihovih samoupravnih zadataka.

Gospodo, ni pitanje o opštinskim službenicima nije raspravljeno ovim projektom. To mislim da mu je jedna mana. Opštinski službenici treba da dobiju jedno vaspitanje. Na jedan način uredjena opština, treba da ima jednako naobražene opštinske službenike koji poslove i zadatke opštine kao samoupravne jedinice vrše.

To ima svoga značaja i za samo narodno jedinstvo. Opštinski službenici treba da budu propagatori i instrumenti narodnog jedinstva.

Da bi to moglo biti u tim najmanjim ćelijama, oni moraju da dobiju istovetno obrazovanje i takvo vaspitanje da onaj koji služi i radi u Sloveniji misli i radi isto onako kao onaj koji služi u Južnoj Srbiji. Gospodo, to je prepušteno banskim većima. Banska veća mogu te odnose raznoliko da regulišu i na razne načine, te će se time samo stvoriti razlika, koja sprečava nivelisanje i duhovno grupisanje našega naroda.

Gospodo, zadržaću se i na nadzoru. Po projektu ovoga zakona predviđena su dva nadzora: pravni nadzor i politički nadzor. Pravo pravnoga nadzora dato je zakonom nadzornoj vlasti, da ona izvidi svaki akt opštinski, da li je u granicama zakona opština radila, ili nije. To pravo rešavanja dato je državnoj vlasti time što državni organi prvostepene upravne vlasti takvu jednu radnju opštine zadržavaju od izvršenja, ako je protivna zakonu, ili je puštaju u izvršenje ako je ista na zakonu osnovana. Poslednja instanca u ovom slučaju su upravni sudovi. Ovde je opština potpuno slična pojedincu; jer je opštini dato jedno područje za njezin rad i ona treba da se kreće u tom području i ako bude nešto učinila protivno zakonu i izvan područja, onda je povredila zakon i stoga takva nezakonita radnja ne može da dobije nikakvo dejstvo u spoljnjem svetu, te takve odluke bivaju poništene od upravne vlasti. Gospodo, prvobitni nadzor u nadzoru nad opštinama u razvitku samoupravnom bio je samo ovaj pravni nadzor. Pravni nadzor, to je sudski nadzor. Sudovi su bili dužni da ispituju svaku odluku opštine, da li je radnja odnosno odluka opštinskog suda u granicama zakona ili nije. Ali pokraj ovoga nadzora postoji i politički nadzor. Političkim nadzorom se ne ispituje i ne kontroliše zakonitost ili nezakonitost pojedine odluke, nego celishodnost rada; njime se ispituje da li je donešena odluka od strane odbora ili uprave korisna za zajednicu ili je protivna interesu same opštine ili države. Gospodo, to pitanje celishodnosti, to je pitanje političkog nadzora državne vlasti. Po projektu vladinom to pitanje političkog nadzora dato je na generalan način. Po dosadašnjem zakonu našem upravna vlast bila je dužna da svaki akt i odluku opštinsku rasmotri i analizira da li je ista korisna ili nije po interese opštine i države, pa je, ako su interesi države i državne celine tom odlukom bili povredjeni, povredjen je i zakon, i takvu odluku upravne vlasti su ništile, pošto su našle da je ista necelishodna. Dakle pitanje celishodnosti to je pitanje koje ima prema svima momentima u konkretnom slučaju da bude savesno

procenjeno od strane vlasti, i to je pravo upravnoj vlasti generalno dato po vladinom projektu, a sada to nije slučaj, jer je taksativno naznačeno da upravne vlasti imaju prava takvog nadzora samo prilikom kupovanja i prodaje imanja. Pa i to pravo da li je jedno imanje dobro kupljeno i da li je korisna ta kupovina za opštinske interese, to pravo ostavljeno je da ispituju finansijski organi vrhovne uprave.

Gospodo, dozvolićete mi da se zadržim na dve napomenama koje su istaknute od strane izvestilaca odborske većine i odborske manjine. Te su napomene učinjene i još od jednog poštovanog gospodina predgovornika. To je pitanje o okvirnom zakonu i pitanje o fragmentarnosti ovoga zakona. Rečeno je bilo, da je bilo potrebno da se mesto jednog jedinstvenog zakona koji bi u detaljima, do sitnica, regulisavao sve odnose potpuno pravne organizacije naših opština, da je tu trebalo dati samo u osnovnim linijama načelo, pravilo, a sve ostalo prepustiti banskim većima. Prema tome taj okvir zakona trebao bi da potekne odavde, trebao bi da bude u neku ruku pravilo, kao što je Ustav, a banovinske uredbе u detaljima da dalje izvedu, kao što je to slučaj sa zakonima. Gospodo, da li je to odista potrebno ili nije? Ja u svojoj iskrenosti, otvorenosti i savesti mogu reći da na to pitanje objektivno ne mogu da odgovorim. Da bi se na to pitanje moglo odgovoriti, treba da se imaju svi podatci o istorijskom razvoju u svima našim pravnim područjima, o svima kulturnim, privrednim, ekonomskim i socijalnim pojavama dotičnih krajeva. Tih podataka, gospodo, nemamo, niti smo bili u stanju za kratko vreme do tih podataka doći. Mi smo očekivali da nam te podatke pruži onaj koji je sprovodio ovaj zakon. Gospodo, ovaj zakonski projekat potiče još od 1922 godine i radi njegove izrade i proučavanja bile su sastavljene mnoge komisije. One su prikupljale ovaj materijal i bilo je, gospodo, očekivati da se sav taj materijal servira Narodnom predstavništvu, da se Narodno predstavništvo, imajući sve te podatke i proučavajući iste snadje i da odluči da li je bilo zgodnije da se donese jedan okvirni zakon ili jedinstven zakon koji bi regulisao potpuno organizacije svih naših opština.

Gospodo, dodirnuto je pitanje o fragmentarnosti. Izvestilac manjine to je naročito podvukao. Izvestilac većine koji je o tome govorio kaže: Jeste, da se ovaj zakon radi sada na parče i da je potrebno da se on izradi zajedno sa zakonima o samoupravi i upravi. Gospodin izvestilac većine vrlo vešto je rekao: Moralo, se, gospodo, početi sa jednog kraja, a kad se mora početi sa jednog kraja, onda je prirodno da se počne odozdo a ne odozgo. Gospodo, gospodin izvestilac većine ima donekle, na izgled, pravo; u stvari on nema pravo. Jer, gospodo, uprava i samouprava čine jednu celinu. Uprava i samouprava mogu da se pretstave kao organizam i želiti je da uprava i samouprava budu organski vezane; a organske veze su koje vezuju jedan organ sa drugim organom u jednom organizmu, koji je živo biće; a veštačke, mehaničke veze vezuju stvari jednu s drugom u mehanizmu koja je mrtva stvar. Administracija uprave i samouprave treba da bude nervni sistem u jednom takvom organizmu. Gospodo, kad se tako celokupna slika uprave i samouprave ima, on-

da moramo, ako hoćemo da izradjujemo najmanju česticu, i najmanju ćelijicu takvog organizma, onda moramo da imamo sliku, plan, opšte linije, dimenzije celog takvog organizma.

Opština, gospodo, ne može da se uzme kao temelj jedne zgrade, ako bi je hteli uporedjivati sa zgradom ona bi bila samo jedna odaja, jedna sobica te zgrade; a, gospodo, kako možemo nazidati tu jednu sobicu, ako ne znamo prave dimenzije, širinu i visinu takve jedne kolosalne zgrade kao što je državna i samoupravna administracija?

Ja se, gospodo, donekle slažem sa izvestiocem većine da se mora od nekud početi, ali smatram da se celokupan kompleks pitanja uprave i samouprave mora simultano pretresati, tako da tek posle jednog načelnoga pretresa u glavnim linijama celokupnog toga pitanja može da se pristupi izradi jednog ovakvog zakona. I umesto zakona o opštinama ja bih počeo sa zakonom o većim samoupravama. I kad bi se postavilo pitanje o višim samoupravnim jedinicama i njihovom pravnom uredjenju, ja moram da kažem da nikako ne mogu ostati na tome gledištu da imamo samo jednu višu samoupravnu jedinicu, a to je banovina. Uzmite primer da banovina Dunavska ima oko 2. miliona i 100.000, do 2 miliona 200.000 duša, i ako je uporedimo sa jednom opštinom koja recimo ima 3.000 duša, to znači da izmedju opštinske i banovinske samouprave postoji odnos kao jedan prema sedam stotina. To je vrlo velika razlika.

Nesumnjivo, gospodo, da od tako jedne udaljene samouprave, od tako jedne glomazne samoupravne jedinice, narod nema nikakve koristi. Banovine postoje kao kvazi samoupravna tela više od 4 godine, ali naš narod od tih banovina nije imao gotovo nikakve koristi; on je samo davao a nikakvu protivrednost nije primao od njih. U tome treba i tražiti razlog onoj odurnosti ili mržnji, ako hoćete, koju narod oseća prema banovinama. Nije ni očekivati da, kad se budu u banovinama i u banovinskim većinama našli ljudi koje bude sam narod izabrao, da će biti bogzna šta bolje. Gospodo, samouprava treba da bude bliže narodu, jer bliže narodu, ona bolje oseća i vidi sve njegove potrebe i nevolje i trudi se više da te njegove nevolje ili potrebe ublaži ili zadovolji. Jedna daleka samouprava, kao što je banovinska samouprava, nema mogućnosti ni da oseti ni da vidi njegove potrebe. Velika samouprava neće odgovoriti svome zahtuku i svome pozivu. Otuda, gospodo, pitanje o obrazovanju jedne niže samoupravne jedinice od banovine, a više od opštine, postavlja se kao jedan problem koji ne trpi odlaganja. Stvari će sasvim drukčije izgledati, ako se stvori još jedna samoupravna jedinica izmedju opštine i banovine. I kad bi smo raspolagali svim tim podacima i kad bi se u tim osnovnim linijama sporazumeli pre prijema opštinskog zakona, možda bi mnogo što šta u ovome zakonu o opštinama bilo izmenjeno.

Otuda ne mogu da kažem da g. izvestilac većine ima potpuno pravo, on ga ima samo donekle. Kompleks pitanja uprave i samouprave i njene administracije treba da bude jednovremeno rešen. Ako i dalje ostane da uprava i samouprava budu mehanički povezane, onda će se desiti to, kao što je danas da, na primer, grana samoupravnih finansija u Dunavskoj banovini ima 10 puta više činovnika nego što je Podunavska oblast, koja je pet puta manja, za vreme svoga bitisanja imala.

Ta administracija je skupa, ta administracija je teška, ta administracija ne odgovara svojoj potrebi, i ta administracija, svaki će poslovan čovek kazati, pretstavlja težak balast za privredni i socijalni život našeg naroda. Ona treba da je nervni sistem celokupnog privrednog i socijalnog života. Gospodo, ja sam u glavnom ovde svoje kritičke poglede, u osnovnim linijama, imao da iznesem pred vas, u detaljima, mogao bih se još na mnogim stvarima zadržati. Ovaj zakonski projekat jeste delo ljudskih ruku. Ljudskog izuma, i kao svaka rukotvorina ljudska, on nosi otisak nesavršenstva. On ima svojih mana, ali on ima i svojih dobrih strana. Ipak, ovako kad se prostudira sve u svemu, on može ući u život; i jedanput u životu, u praksi, na delu, pokazace se da li ima i koliko su velike njegove mane, tako pokazane mane imaćemo prilike i mogućnosti, da ispravimo, doterujemo, prilagodimo potrebama naših opštinskih samouprava.

Zato, gospodo, shvatam i mislim, da ovaj zakonski projekat može, i treba da bude primljen. (Pljeskanje).

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč g. Alojz Pavlič. (Glasovi: Nije ovde!) Ima reč g. Dr. Metikoš.

Dr. Milan Metikoš: Gospodo narodni poslanici, pred nama je na pretresu opštinski zakon, dakle zakon naše samoupravne jedinice, koja je stvarno temelj naših samouprava. Dozvolićete mi, da činim jednu digresiju od samoga dnevnoga reda u pravcu, što je juče pala ovde jedna izjava, i to izjava čisto političke prirode. Jedna izjava, koja, izgleda, da nije mogla da čeka onu veliku političku budžetsku debatu, koja se inače razvija u Parlamentu samo prigodom budžetske debate. I potrebno je, gospodo, da se o toj izjavi; koja je juče, u više strana, pokazala lepe reperkusije, koja je pokazala prave odlike, pravo raspoloženje naše Narodne skupštine, koja je, u velikom oduševljenju patriotizma, jedinstveno reagovala na tu izjavu, kaže nekoliko reči. Ona izjava imala je intenciju, da pokrene jedno krupno pitanje, pitanje autonomija, pitanje federacije. I ta pitanja, gospodo, kako znate, nisu bila pokrenuta do sada u Skupštini i Senatu, i mi smo se svi dosta iznenadili, da su izvesni drugovi, koji su do juče sedeli u klubu većine, preko noć i tako sazorili, da su smatrali za potrebno, da donesu ovde ovako krupnu izjavu. Ali, kako rekoh, gospodo, ta izjava imala je tu dobru stranu, što je pokazala, da u klubu većine ima mnogo previranja i da to previranje svakim časom pokazuje izvesne svoje refleksije, koji su, možda, i dobri. Nemojmo da si lažemo, prilike su vrlo teške u našoj zemlji. I bolje je, gospodo, čuti otvorenu reč, bolje je čuti, da se zna, šta ko misli i da to u pravo vreme kaže, nego da sedi prigušena svoga mišljenja i da tu sedi i saradjuje, a da ne znaš, kako misli, gde i u kom pravcu će da istupi. Zato, gospodo, kažem, ova deklaracija, koja je juče pročitana ovde, ima samo tu dobru stranu, što je dokaz iskrenog raspoloženja petorice drugova. Ja moram da posumnjam da su to i svi, koji inače simpatišu tu izjavu.

Ti se svi nisu deklarirali, ali bilo bi dobro, i bilo bi korisno, da se ta sva naša drugovi očituju o toj deklaraciji, pa bilo oni da su iz jednog plemena, ili da su iz drugog plemena, ili iz trećeg. Ja sam, gospodo, uveren, što je ta izjava baš juče dana, a što nisu imali strpljenja, da se čeka još osam dana do budžetske debate, da je tu bilo nekih hitnih razloga, i vrlo važnih momenata, da se ona baš juče

donese. Zato skrećem pažnju na to, i mogu iskreno da kažem, da obzirom na tu izjavu, koja je izišla izgleda iskreno, treba iskreno i da odgovorimo.

Juče je Narodna skupština iskreno odgovorila da nikome ne dozvoljava da dira u narodno i državno jedinstvo. To se juče manifestovalo jednodušno sa malim iznimkama. Prema tome oni drugovi, koji su to pokrenuli, dobili su potreban odgovor. Ja držim da je dužnost svih drugova, da to svuda, i na svakom mestu, iskreno podvuku.

Ovo otvoreno nastupanje trebalo bi, gospodo, da se ispita, i vidi, da li tu ima kakve pozadine. Pošto je to jedna krupna politička izjava, koja se ne daje, a da se ne smisli, tim više kad se zapitamo, zašto je ta izjava baš juče dana, i zašto se baš u pitanju po samoupravama opštinskim smatralo kao najpotrebnije, da se ta izjava da. Da li je ta izjava s tim u vezi, ili je možda u pitanju kakva pozadina, koja nama nije poznata u Narodnoj skupštini. Naglašeno je vrlo dobro, i to je izraz jednodušne želje i volje našega naroda — milioni su dali svoje živote kao žrtve za naše narodno ujedinjenje, a milioni su isto tako spremni da čuvaju slobodu i celokupnu našu zemlju. (Aplauz). To treba da se zna, i s tim mora da vodi računa svako, bio u kući, ili izvan naše kuće. Ja sam juče izvešten da su neka gospoda iz inostranstva imala veliki interes, i slušala tok ove diskusije. I dobro je da su slušala, i što su čula, da mogu da jave onima, koji su ih ovamo poslali, te da znaju i ti tamo, da je jugoslovenski narod jedinstven, i da je sposoban, i gotov u svakom momentu da daje žrtve za svoju slobodu i narodno i državno jedinstvo. (Aplauz). Niko i ni na kakvom mestu nesme u to da sumnja. (Tako je). Ali, ima i druga jedna stvar.

Medju nama ima mnogo pitanja krupnih i političkih, koja treba da se reše. Kad se setimo one izjave prošloga proleća u Nišu, koju je dao ondašnji pretsednik vlade, i kad se setimo argumenata, koje su izneli razni politički ljudi i bivše političke stranke u raznim izjavama, deklaracijama, enuncijacijama i punktacijama, i kad vidimo da jučerašnja izjava predstavlja samo nastavak onoga načina izražavanja koje je počelo prošle jeseni, onda tu stvar treba ozbiljno primiti i prema njoj se ozbiljno orijentisati. (Uzvici: Živeo!)

Meni je skrenuta pažnja po ovoj stvari na to da to nije izolovan slučaj, da tu nisu samo petorica naših drugova poslanika i šestorica senatora, da je tu smišljena akcija, smišljen plan i da u toj akciji, ove prekjučerašnje i jučerašnje izjave jesu samo prvi metak. I obzirom na to sve, gospodo, postavlja se jedno pitanje, mi se svi pitamo, koji su uzroci te deklaracije. Zašto je ona dana baš sada i kome je baš sada bila ona potrebna? Da su naše prilike u kući vrlo teške, to znamo svi, kao i da su i spoljni snosaji vrlo teški, znamo nadalje da postoji krupna i velika akcija iz inostranstva, vodjena od izvesnih država, koje vode akciju za reviziju mirovnih ugovora, koje nisu zadovoljne sa onim što su iz rata dobile ili što su u ratu izgubile, pa imaju interesa da traže reviziju ugovora o miru. Ali ne smemo da zaboravimo da ti elementi spekulišu i sa našim izvesnim nacionalnim snagama u zemlji.

Ona izjava jučerašnja što kaže, da smo mi složena država, hoće da kaže, ima nas sa više nacionalnih individualiteta i kao takvi da žele da ostanu. To tvrde i one političke intrige iz inostranstva, koje

traže da se ti posebni individualiteti odele svaki na svoju stranu.

I nemojmo se varati, gospodo, ja sam od druga Marka Kožula saznao da se po Dalmaciji i otocima putem noćnih čamaca prebacuje razno oružje i municija na našu teritoriju od nepoznatih lica, a u pravcu jednog organizovanog nastupa, i ubacuju u narod mišljenje, da će marta meseca u našoj zemlji pomoću ovoga oružja nastupiti razni napadi na naš gradianski mir, na naš poredak u zemlji.

Gospodo, to nisu samo priče pojedinaca, to se, veli, rastura mišljenje po našoj zemlji, koje dolazi preko granice i dovodi se u vezu ne samo jedranska obala, nego i naš severni i istočni susjed i da će sa svih strana sa nekim organizovanim nastupom nastupiti borba na našoj teritoriji, da se kod nas stvori gradjanski rat, da se dotera do pocepanosti. To se priroče za mesec mart, a mi smo pri koncu februara. Zato kažem, da gornje izjave, koje nastupaju u ovoj me pravcu treba posmatrati baš s obzirom na taj rok i stoga se pitamo, zašto baš sada padaju i u Senatu i u Narodnoj skupštini navedene deklaracije jednovremeno. (Pljeskanje i uzvici: Tako je).

Istina je, gospodo, nedavno je talijanski državnik g. grof Sforca izjavio otvoreno, da su pre desetak godina dolazili k njemu izvesni ljudi sa naše teritorije i da su tražili od njega novaca, da ih pomogne, da vode jednu akciju, da se rasturi naša država. (Uzvici: Izdajice!) On nije spomenuo ta imena, niti je kazao koliko su novaca tražili, ali je, gospodo, činjenica, da posle grofa Sforce, oni koji su vodili politiku u toj zemlji, nisu bili tako sramežljivi kao grof Sforca, nego su, čini mi se, široko otvorili blagajne onim istim, koji su tražili novac ranije, i sad vidimo da ti punom parom rade proti našoj otadžbini.

Naša teška situacija stoga traži da se svuda ose ti narodna solidarnost, svuda i na svakom koraku je potrebno da svaki naš državljanin pokaže, da mu nije indiferentno, šta se radi u ovome ili onom kraju zemlje. Svi moramo stajati na braniku svoje zemlje i na braniku državnog i narodnog jedinstva i da damo svakom odlučno po prstu, bilo u kući, bilo izvan kuće, ko pokuša da udari bilo na državnu celinu, bilo na narodno jedinstvo. (Čuje se: Tako je!)

Gospodo, mi smo posle jučerašnje sednice opazili jednu dobru reperkusiju. Naša štampa je prvi put otvorila stupce radu u Narodnoj skupštini. Dok ste pre videli izveštaje iz Narodne skupštine u desetak redova, sad vidimo to u deset stubaca. I to je, gospodo, vrlo dobro. Kamo sreće da je kod naše Vlade bilo pameti i ranije, pa da se dozvolilo da sve diskusije, koje su ovde imale političkoga značaja, dodju u šire narodne redove, da narod vidi i da čuje, o čemu se ovde raspravlja, i ako ovo bude početak, možemo se nadati da ćemo ozdraviti naše unutrašnje prilike, da ćemo izlečiti našu rak-ranu. Kraljevska vlada treba to da uvidi, da će samo onda biti moguće staložiti teške prilike i ove izvesne intrige onemogućiti, ako dademo prilike gradjanima da mogu potpuno slobodno da izražavaju svoje misli putem štampe. I zato se oseća jedan nedostatak, koji teško remeti naš unutrašnji mir, jer sad idu milioni letaka kroz sela po našoj Kraljevini, a da oni nisu kontrolisani od državnoga tužioca. Ti su letci razne sadržine, vrlo teški i pogadjaju državnu celinu i oni kruže milionima i bez ikakve kontrole po zemlji. Zato

se i stvara u narodu jedno mučno raspoloženje, koje treba da se leči onim putem koji je najzdraviji, a to je putem slobodne reči kroz štampu. Kad bi narod bio obavestjen kroz štampu i kad bi se dala prilika, da se kroz štampu reagira na one infamije, mi bi dobili ozdravljenje i onih bolesnih delova u pojedinim krajevima naše zemlje i ne bi dali prilike onima iz inostranstva da intrigama špekulišu. Zato je, gospodo, preka potreba da se omogući javna diskusija i u štampi, i to svih važnih pitanja.

Što se tiče dotaknutoga problema u deklaraciji neki kažu, da je ova izjava, kako je pročitana, minimum onih postulata, koji bi mogli smiriti onaj naš narod u Savskoj, odnosno Primorskoj banovini. Ja mogu reći, da niko nije ovlašćen da postavlja taj minimum, jer niko ne zna šta se misli na onoj strani prema kojoj se govori. Ja držim, da je isto velika greška bila to, što se sa izvesnim političkim ljudima postupalo na taj način, da im se odredilo drugo boravište, van onoga, u kome oni stalno borave.

Ja držim, da je tu trebalo postupiti sasvim drukčije. Mi imamo pozitivnih zakona (Glasovi: Tako je). I, gospodo, pred zakonom smo svi jednaki i zakon se je imao primeniti na sve i svakoga. Čim se prave izuzetci od zakona stvara se jedno abnormalno stanje i daje se dokaza, da se ne misli na stvari i na posledice onako kako bi trebalo da se misli s obzirom na posledice i situaciju u kojoj se nalazimo. (Glasovi: Tako je!) Gospodo, ja držim, kad je danas na dnevnom redu pretres opštinskog zakona, dakle zakona o opštinskoj autonomiji, svakako je potrebno, da se ima u vidu i onaj deo izjave koji govori o autonomiji ili federaciji. Ova gospoda sigurno su htela to pitanje da pokrenu, da se o njemu diskusija vodi, da to nisu smatrali za potrebno, ne bi tu izjavu sigurno sada dali. Ako je bilo potrebe da se naglasi da samo jaka i zdrava široka samouprava može da ozdravi naše prilike, onda je u dobar čas pokrenuto to pitanje. Ja, gospodo, moram sa svoje strane da kažem otvoreno da mi možemo samo onda ozdraviti naše prilike potpuno, ako damo narodu punu samoupravu i po opštinama i po banovinama.

Vidite, gospodo, ja se sećam, kad se donosio Vidovdanski ustav, kako je bilo baš od strane naše braće Hrvata mnogo prigovora na njegov centralizam i sećam se kako je bilo mnogo zahteva, da se primi tadašnji predlog Protićeva ustava koji je predviđao devet oblasti u zemlji. To je, gospodo, bilo pre desetinu godina. Posle desetinu godina šta doživljujemo? Da smo dobili devet banovina i danas vidimo opšti prekor, da ta podela nije bila kako treba i to, gospodo, iz onih istih strana koji su ranije tražili tu i takvu podelu. I zato, velim, danas, kad je tako teško stanje u našoj zemlji potrebno je, da mi svi tražimo kakav način za izlaz iz ovih problema, da se narod zadovolji. A taj put i način na prvome mestu naći ćemo, ako kod naše opštine za izbore damo narodu tajno pravo glasa. Time se ništa ne gubi, a otvaraju se oni potrebni ventili, da se ono nezadovoljstvo, koje je latentno, da se na neki način izbegne, i da se narodu time pruži zadovoljstvo.

Gospodo, mi smo u tim pitanjima ranije mnogo toga pretresali i ja sam video, da se sa pravne strane nije načimalo. Mi smo trebali misliti na to i takvo uredjenje opština, jer je ona prva briga u

shvatanjima našega sela, jer je 80% našega naroda seljak. Danas evo vidimo, da su nezadovoljna gospoda oni bivši politički prvaci, koji su nekada bili ministri, a danas više nisu, no to nas malo treba da zabrinjuje. Ti su tek onda postali popularni i ljudi od neke vrednosti, kad su došli za ministre. Ali, gospodo, važniji je faktor, od tih bivših šefova raznih stranaka i od tih bivših ministara, važniji je faktor onaj naš mnogobrojni stalež seljački, koji je u našim opštinama organizovan, koji u opštini traži zadovoljenja svima mogućim lokalnim životnim potrebama. Vi treba da znate, da je seljaku bliža njegova opština i preče mu je ono, što se radi u opštini, nego sve ostalo, i kad se zna, da je težište zadovoljenja naroda, baš u tome, u opštinskoj autonomiji, trebalo se posvetiti puna pažnja, da narod kroz svoju opštinu dobije puno zadovoljenje svih svojih zahteva i potreba u okviru svoje lokalne samouprave.

Ja sam video i kod našega sistema zakonodavnog rada, i kod organizacije banovina isti nedostatak, što je g. predgovornik vrlo lepo istakao. Taj smo nedostatak videli i u našem ranijem zakonodavnom radu. Videli smo, da se i tu radi na parče, da se radi bez sistema, da se radi bez programa, to je ona zamerka koja postoji u celom radu naše Kraljevske vlade. I kad budemo imali na pretresu budžet, imaćemo prilike i u načelnoj raspravi njegovoj, a i u raspravi u pojedinostima da konstatujemo to isto. Da se kod nas počelo raditi sustavno i razborito, trebalo je najpre izneti na rešavanje zakon o banovinskim samoupravama. Trebalo je prvo ovaj krupni problem izneti na rešavanje, pa u vezi s njim izneti na rešavanje i pitanje o organizaciji opština. Jer, gospodo, ja držim, da je najglavniji i najosnovaniji prigovor iz naroda baš u tome, da kruti centralizam i danas onemogućuje svaki uticaj naroda kod samouprave. Onemogućuje, da narod dobije puno zadovoljenje kroz samoupravu. Da smo mi imali na primer u Zagrebu u Ljubljani ili Splitu, da smo tamo imali ljude koji nisu naimenovani za banske većnike, nego predstavnike naroda, ljude koje je narod sam tamo izaslao, da smo tim banovinskim skupštinama dali izvesne kompetencije da mogu donositi potrebne uredbe i zakone, odnosno uredbe sa zakonskom moći i to samo za one poslove, koji se tiču banske samouprave, mi bi time uneli mnogo zadovoljstva u narodu. Ja vas uveravam i znam to dobro. I u prošlosti, mi koji smo živeli u Austro-Ugarskoj monarhiji, dok je postojala samouprava u Zagrebu, ta je samouprava bila u tome što je Sabor mogao donositi one samo zakone, koje se tiču toga samoupravnog područja, samo Hrvatske i Slavonije, i to samo u jednom potpuno određenom okviru. Tako se mogao i ovde doneti jedan okvirni zakon, kojim bi se dala izvesna kompetencija banovinskim samoupravama, a time bi u mnogome bili ublaženi prekori, koji se danas čine.

Ova težnja za samoupravama, za što širim samoupravama, treba da se smatra kao jedno široko političko pitanje i na tome pitanju treba da se pokazuju puna pažnja i puno razumevanje. I ja vas uveravam, ako se to puno razumevanje nadje kod svih stranaka, onda ćemo narodu dati puno zadovoljenje. Ako ne budemo tako radili, već ako budemo radili na parče, te danas donesemo izborni zakon, a sutra zakon o strankama i udruženjima, koji su su-

protrog gledišta u načelu, onda se, gospodo, ne treba čuditi rdjavim reperkusijama. Mi smo, gospodo, imali pre neki dan jednu diskusiju u odboru o stvaranju stranaka u zemlji. Pao je bio predlog da se stranke mogu formirati samo tako, ako bude jedna grupa mogla imati pristalica u polovini srezova cele države, ali da ova podela srezova, mora biti u dve trećine banovina. Mi smo izneli kritiku tome gledištu, kazali smo, nemojte činiti to, jer treba da znate, da je već kod osnivanja samih banovina palo mnogo prigovora, koji su bili rastureni, da su te banovine formirane tako, da je 6 banovina formirano u svrhu, da srpski deo našega naroda u 6 banovina, dakle u dve trećine, ima većinu. To je izazvalo jedan teži prekor, neću da kažem da je on opravdan, ali je to protumačeno u narodu tako, da je to hegemonija jednog plemena nad drugim.

I zato, gospodo, ja držim, kada se zakonodavni rad vodi on mora imati jednu liniju, a po gotovu kod političkih zakona. Gospodo, zakon o opštinama je čisto politički zakon. Trebao je i on o tome da vodi računa, a isto tako o tome treba voditi računa i o čitavom sistemu zakona u zakonodavnom radu u pitanju organizovanja naših samouprava.

Ja bih, gospodo, zamerio novom opštinskom zakonu dve stvari. Pre svega pitanje finansiranja, pitanje budžetiranja. To je rešeno na takav način, da se opština tereti, samo da uzbire sva potrebna sredstva od svojih opština, a s druge strane imamo terete, koji se nameću opštini, da mora da svršava sve poslove ostale državne administracije, koji se prebače na nju od strane državne uprave, a da za te čisto državne poslove, opština ne dobija ništa ni u kom vidu. I zato je, gospodo, bio sasvim opravdan zahtev, da se donesu u ovom zakonskom projektu takvi propisi, da opštine, baš zato, što vrše u svome prenesenom delokrugu veliki deo poslova, koji spadaju na državnu administraciju, da se radi toga jedan deo državnih prihoda ustupi opštini u korist njenog, opštinskog budžeta. I potpuno je to ispravan zahtev, kada se traži, da se dade opštinama i da država ustupi onaj deo svojih prihoda od poreza, koji se tiče zemljarine. Ono što seljak plaća naime zemljarine, da ne ide u državnu kasu, nego da se ostavi opštinskoj kasi za naknadu onih usluga, koje čini opština državi za razne administrativne čine, koji dodju na opštinu u vidu prenesenog delokruga. Sam zakon o opštinama, kako je danas predložen, on ukida sada po svima krajevima u celoj zemlji izvesna već stečena prava, koja su opštine uživale, sada oduzima, i to u tako vidnoj meri, da će izazvati neraspoloženje u pojedinim krajevima naše zemlje. A s druge strane, gospodo, ovaj zakonski predlog gotovo ništa ne daje. On unificira navodno celo zakonodavstvo o opštinama u zemlji, a stvarno ne daje gotovo ništa, tako, da će se taj manjak u svakom pravcu da osetiti. Da je donešen bar jedan okvirni zakon, koji se može, po banovinama, da razradjuje, u izvesnim detaljima, ili da su sva načelna pitanja rešena, stvar bi bila na dobroj osnovi. Ali to nije slučaj.

Nedostatak je ovog zakonskog projekta što ne priznaje tajno pravo glasa. Prema tome će omogućiti, da će oni, koji budu izabrani na upravu opštine moći da šikaniraju svoje protivnike i mesto narodnog zadovoljstva unecće se narodno nezadovoljstvo. Isto tako nedostatak je, što nije rešeno u za-

konu više problema, koje samouprave imaju da reše, tako, da može na svima stranama zemlje, da se stvar dobro odvija. A glavni nedostatak je, što nigde nisu predviđene potrebne kvalifikacije za opštinske službenike. Mi, gospodo, danas imamo u našoj zemlji ljude, koji imaju četiri razreda osnovne škole, a upravljaju sa opštinom, imaju velike prihode, a nemaju poznavanja najnužnijih zakonskih propisa. Narod se usled toga nalazi u teškoćama, što opštinski funkcioneri nisu upućeni ni u najobičnije poznavanje pravnih propisa naše zemlje. Ovaj zakon je trebao da predvidi jedan minimum kvalifikacija za sve opštinske službenike. Treba da uvažite, gospodo, da su danas pojedini činovnici sa pravnim kvalifikacijama manje honorisani u prinaldežnostima, nego pojedini funkcioneri po opštinama koji nemaju veće kvalifikacije od 4 razreda osnovne škole.

Prepustiti banovinama da rešavaju ta pitanja same, držim da ne bi bilo ni dobro ni zgodno, tim pre što se može desiti da se na jednoj strani to pitanje reši tako, da će se za beležnika tražiti svršene pravne nauke, a na drugoj strani možda da je bio 12 godina u službi kao žandarm. Danas imamo toliko svršenih pravnik, da bi trebalo i o tome voditi računa a tako bi omogućili i poboljšanje administracije i pomogli bi i samom narodu. Pošto ovaj zakonski projekat to ne osigurava i ne predvidja ni na čelne potrebe koje su potrebne, moram da izjavim, da ću glasati protiv ovog zakonskog predloga. (Odobranje).

Polpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ima reč narodni poslanik g. Milivoje Isaković.

Milivoje Dj. Isaković: Gospodo narodni poslanici, i sama činjenica da smo pristupili rešavanju ovoga tako važnog zakona za svakog, koji hoće da bude objektivian dovoljan je dokaz da se od reči prešlo i na dela. Svestranim, objektivnim proučavanjem istoga i prilika u kojima smo, ne zaboravljajući da smo mi još uvek u prelaznom dobu, slobodno se može reći da je Kraljevska vlada ovakvim predlogom i prihvaćanjem izmena i dopuna u odboru, pokazala punu gotovost da budući život opština postavi na jednu solidnu osnovu. Zamerke, koje smo čuli i u odboru i ovde i koje ćemo još čuti, ne mogu sa gledišta današnice — to naročito podvlačim — da izdrže kritiku, jer se one u glavnom zasnivaju na pretpostavci punog normalnog političkog života, a takav, ne našom krivicom, nego krivicom onih koji su nekada bili na vlasti i koji hoće opet da budu, još nije tu. To je fakat koji se ne da poreći, to je stvarnost s kojom moraju računati, ako ne oni, koji kritikuju, a to oni, koji su odgovorni, pa i svi mi, koji smo voljni da odgovorne iskreno i lojalno pomognemo u njihovom teškom, ali rodoljubivom pregnuću.

Lepo je to, naročito kada je odgovornost na drugom, pevati pesmu beskompromisnoj demokratiji, ali, odgovoran političar i upravljač mora da uzme u obzir i druge elemente, koji obezbeđuju pozitivne rezultate; u njegovoj računici mora se početi od fakata i mora se doći do fakata.

Ovde sentimentalnosti nema mesta. Ne videti, ili pak prevideti to je isto što i pogrešiti, a to će se neminovno učiniti, ako se podje od pretpostavke, da je u nas danas sve tako, da bez rezerve možemo slobodno svugde i u svemu primeniti sve zahteve krajne demokratije. Mi smo još uvek u prelaznom dobu, koje traži puno obazrivosti, naročito od onih

na kojima je odgovornost, i mi, kao njihovi prvi i pravi saradnici, moramo to razumeti, moramo možda i u trenucima iskušenja, obuzdati gotovost i želju da se dopadnemo i moramo poslužiti opštem dobru, dobru celine, bez obzira, da li će to za trenutak biti popularno, ili ne, da li će zadovoljiti zahteve pune demokratije, ili od njih samo one, koji su za ovo vreme mogući.

Naš politički život današnjice svestrano posmatran kroz prizmu najsvršenije objektivnosti i ako se postepeno normalizuje, još dosta je daleko od toga da bi se, bez rizike smelo tvrditi, da je potpuno normalan. Za čitavih 360 stepeni obrnuli su se ljudi, obrnula su se njihova shvatanja. Ova obrtanja na žalost, ne dolaze kao posledice progressa po zakonu evolucije, nego po trenutnom raspoloženju. Kad smo na vlasti, onda smo ultra-unitaristi, a kad smo bez ove, naročito kad smo duže bez ove, onda smo gotovi da budemo čak i ultrafederalisti i ultraseparatisti!

Da pružim i dokaz za ovo moje tvrdjenje o obrtanju ljudi, o obrtanju shvatanja, o potrebi rezerve. Jedan gospodin, onda kad je bio na vlasti i na samu reč: — sporazum, — grmeo je ovako: „Ideja sporazuma Srba i Hrvata, to je ideja naših starih, ideja onih, koji su u Srbima i Hrvatima gledali dva posebna i ako srodna naroda! Srbi i Hrvati su jedno, a kad su jedno nema spornih srpskih i hrvatskih pitanja, nego je svako pitanje jednako srpsko, kao i hrvatsko. U jednom narodu ne može biti međuna rodnog sporazuma; takav se može praviti samo među različitim narodima. Kao god što je nemoguće i zamisliti da se pravi narodni sporazum između Hrvata iz Dalmacije i Hrvata iz Hrvatske, kao god što je nemoguće da narodni sporazum prave bosanski i šumadijski Srbi, tako je isto nemoguće da sporazum prave Srbi i Hrvati, kad su oni sastavni delovi jednog istog naroda!“ Tom prilikom, taj isti gospodin je još rekao: „Mi, koji smo za nešto više i ideologije, nego što je sporazum, mi koji smo za ideju višega reda, mi koji smo za ideju narodnog jedinstva, koji srpsko-hrvatsko pitanje rešavamo jedinstvom, a ne sporazumom, jedini smo iskreni i odlučni protivnici separatističkih formula i programa! Naša će ideja pobediti, jer će se brzo doći do uverenja, da se srpsko-hrvatsko pitanje ne da rešiti koncesijama, da je ono nerešivo na bazi sporazuma, nego da se ono glatko i lako rešava spoznaom, da su Srbi i Hrvati jedno, da je hrvatsko ono što je i srpsko, i da u jednom narodu samo demokratski princip većine rešava sve probleme, koji se nikako ne mogu konačno i solidno rešiti plemenskim i verskim formulama i ključevima. Tako je nekad govorio taj gospodin. A kad je ideja jedinstva i imenom i delom i oblikom i suštinom došla do svoga punog izražaja, baš tako, kako je taj gospodin zahtevao; kad je brisano sve što nas je potsećalo na plemensko, versko i regionalno, kad su sasvim razložno i svetinje i tradicije, kojih se nismo morali stideti, žrtvovane ideji višega reda, kad smo to svi mi ovde, bez razlike, jednodušno prihvatili raskrstivši sa svim onim štetnim iz prošlosti i pošli pravim putem narodnog jedinstva, onda se taj isti gospodin u svom političkom stavu obrće za svih 360 stepni, vraća politici sporazumevanja, zaboravljajući da je takva politika za njega nekada bila: „politika naših starih majdžarona“ i postaje — ultrafederalista i ultraseparati-

sta! To se krsti: dezerterstvom ideologije, što po svima etičkim zakonima dovodi do kraha, ili stvara političkog usamljenika i desperatera. I samo ovo dovoljno je da potvrdi moju tezu: da nam politički život nije toliko normalan da bi se u njemu bez bojazni za narodne i državne svetinje mogli primenjivati svi i puni zahtevi demokratije.

A ovaj primer nije usamljen. Svakodnevno se mi, koji radimo, spitičemo o teškoće i neprilike, koje nam stvaraju oni, kojima su inat i mržnja alfa i omega svekoličke akcije. To nas u našem rodoljubivom delanju, da pomognemo državi i narodu, neće omesti, ali to nas primorava da imajući pred očima samo opšte dobro i mimo svoje volje ograničavamo ovo ili ono. Pa ipak, ako se bude objektivno, videće se, da ni jednim propisom ovoga zakona nisu došli u pitanje veliki principi demokratije. Šta više, oni su u suštini zadovoljeni; možda je samo kolorit, ovde ili onde, nešto praktičniji, a to ne škodi samoj stvari.

Te i takve okolnosti nametnule su nam javno glasanje, koje ni ukoliko princip samouprave nije dovelo u pitanje. Zbog toga se nije moglo prihvatiti ni pravo glasa za žene i, ako ko ima da se ljuti, to sam baš ja sa onim drugovima, koji smo u klubu kad se o tome rešavalo ostali u manjini, a kad su neki od ovih, koji se sad zbog toga bune, bili u toj većini, koja je ovo odbacila.

Sa istih razloga došla su i ostala ograničenja, jer ona nemaju za cilj da ma koga oštete u njegovom pravu, nego da državu očuvaju u njenom pravu.

Naročito sam zadovoljan na tendenciji da se obezbedi i uredi položaj opštinskih činovnika i službenika. U tom smislu, taj zakonski predlog, prema svima dosadašnjim zaslužuje priznanje, jer dosadašnji položaj opštinskih činovnika i službenika bio je više nego bedan. Opštinski činovnici i službenici, podrazumevajući tu u prvom redu opštinske delovodje, a zatim i sve ostalo osoblje, radili su i rade za sve i svakog; oni su osnova i potka celokupne administracije, oni su u suštini motor svekolikog administrativnog života, na njih se svaljuje sva odgovornost, ne samo zakonska, nego i etička, pa ipak do ovog zakonskog predloga, njih se niko nije setio. I onda, kad se kod nas pevale pesme naširoki demokratiji, bilo je za sve, sećali su se svili, samo nije bilo za ove, niti se sećalo opštinskih delovodja i ostalog opštinskog osoblja. Ovaj zakonski predlog popravljia grešku tolikih generacija i samo to za mene bi bilo dovoljno da ga oheručke prihvatim. Ne zameram što u ovome predlohu nije detaljno u pojedinostima ovo pitanje definitivno rešeno. Detalji i pojedinosti sasvim opravdano preneti su na banovine. Ali, plašeći se i nejednako postupanja i različitog shvatanja, koje može ići na štetu tendencije zakona, da se opštinski činovnici pomognu i obezbede, ja bih bio mnogo zadovoljniji, da su u zakonu predviđeni i osnovni principi, koji se imaju sprovesti prilikom donošenja uredaba no ovom pitanju. Ako bi se ova moja sugestija primila kao umerena i opravdana, ja sam protiv da u ovom smislu, a u sporazumu sa onima, koji ovako isto misle, podnesem i konkretne predloge i dopune. Baš u interesu nas, koji ovo donosimo, da se ne igrā naša dobra namera, bilo bi opravdano, da se ovo prihvati.

Za pohvalu je i predviđenje kurseva za stvaranje podmlatka opštinskih službenika. Ja mislim da

bi oni trebali da budu pri Ministarstvu, ovde u prestonici, jer ovde svakako ima više uslova za veći uspeh.

Ideja o osnivanju Komunalne akademije potpuno je na svom mestu. Ona treba da obuhvati celokupnu samoupravu i ja bih je nazvao: Samoupravna akademija.

Ima još jedna sugestija koju bih hteo da učinim. Materijalan položaj opštine prema školi, po moje shvatanju, nije dovoljno kategoričan. Nalazim da ima puno razloga strahu, da će nam škole i dalje u materijalnom pogledu trpeti. To bi bio veliki greh koji mi ne smemo imati. Opština mora školi dati i *dovoljno i na vreme ono što joj pripada, što je njeno*. Kad se to precizira, onda će škola bez ikakvih teškoća moći u potpunosti odgovoriti svome zadatku. Ako bi se i ova sugestija prihvatila, onda bi mirne savesti mogli tvrditi, *da smo u potpunosti odgovorili svojoj dužnosti*.

Da učinim jednu pravdu. I u ovoj diskusiji i u drugima, možda je nehotično, čini se nepravda čitavom jednom redu. Vrlo često pripisuju se političko-upravnim činovnicima, naročito sreskim načelnicima, radnje i namere koje nisu dopuštene. Očrtava se, tako reći, svaki čas zebnja od njihovog subjektivnog, nedopuštenog uticaja i uticanja. Što je najteže, *ovo se generališe i pogadja sve*. Ja mislim da je ovo neopravdano, jer ljudi u ovoj struci, *ovo ne zaslužuju*. Šestojanuarski režim i ljudi koji su u njemu radili na uredjenju političko-upravne struke, uspeli su gotovo potpuno da tako reći ovu popravu i mi danas imamo političko-upravno činovništvo, govoreći i posmatrajući generalno, potpuno doraslo pozivu. Zbog toga ja mislim da je pravo da se ne vredjaju, kad to nisu zaslužili.

Gospodo, Gustav Erve, popraćujući jedan svetski događaj uvodni napis, u svome listu, počeo je rečenicom: *Je suis ivre de joie!* Ja sam pijan od zadovoljstva! Tako nešto bilo je i juče sa mnom kad sam slušao rodoljubivoga g. Andjelinovića. Zaista, to je bilo zadovoljstvo, jer to je bila istinska pesma jednog velikog čestitog jugoslovenskog srca u grudima čoveka, koji je od uvek tako osećao i dosledno uvek tako radio kako je osećao. Koliko sam bio zadovoljan jevandjelskim istinama iz usta g. Andjelinovića, toliko mi je podjednako drago bilo što *ni trunke ličnoga*. u ovome veličanstvenom govoru nije bilo. Ali toliko mi je više nepravdo, što su se drugi zaboravili i uneli jednu ličnu notu na način, koji to ni malo ne koristi opštoj stvari i ne čini čast onima koji su to uradili.

Čemu je trebala priča o staroj Evropi? Ma kako gledali na ljude, ne zaboravimo, da je baš jedan od onih, na koga se tako neukusno aludiralo, bio uz ostale, onaj koji je doista uspešno, sa ostalima izvukao naš brod iz beočuga londonskog pakta.

Isto tako žalim na onu aluziju o filijalama. Ja sam najviše osetio, šta znači da način prikupljanja poreskih prihoda i šta odugovlačenje postupka prema neispravnim i netaktičnim poreskim organima, pa bih možda imao ličnog razloga, da toleriram ove lične napade, ali nalazim da dostojanstvo ovoga doma i istina ne dopuštaju to.

Ja sa ovoga mesta ne mogu dopustiti, da se neopravdano vredja onaj Ministar finansija, koji ministruje u *najtežim prilikama*, i koji državni budžet, u poredjenju sa ranijima, kreše za skoro čitavih č-

tiri milijarde. Neukusno je, ma to od koga dolazi, i ja se od toga ogradjujem u uverenju, da ću u tome ovde imati puno drugova.

Prema ovome uverenju, da činim samo ono, što mi poslanička savest nalaže, izjavljujem da ću za ovaj zakonski predlog glasati, i u načelu i u pojednostima. (Pljeskanje).

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ima reč narodni poslanik g. Svet. Hodjera.

Svetislav Hodjera: Gospodo narodni poslanici, pred nama je zakon o opštinama, ali i juče i danas, mi smo čuli više govora o izjavi g. Preke, nego o samom zakonu. Ja ću prvo da kažem nekoliko reči o zakonu, a posle takodje, i nekoliko reči o izjavi g. Preke, i sve o onom što mislim, da je sa tom izjavom u vezi.

Gospoda, predgovornici, koji su branili ovaj zakonski projekat, naročito su isticali veliku važnost ovoga zakona. Po nazivu ovaj zakon, de fakto, treba da bude vrlo važan, ali, gospodo, po svojoj sadržini on ne odgovara cilju, kome je namenjen, i, prema tome, on te važnosti nema. Ja se ne slažem, dakle, sa predgovornicima, da je ovaj zakon vrlo važan i mislim, da u tome pitanju, delim mišljenje Kraljevske vlade, koja, kao što vidite, briljira svojim odsustvom. Dakle ovaj zakon i Kraljevska vlada ne smatra da je važan i gospoda predgovornici su, u stvari, veći katolici od pape.

Gospodo, pre nekoliko dana, mi smo izglasali, opet, jedan zakon, za koji smo kazali, da je vrlo važan. Dok je taj zakon bio u odboru, Predsednik Vlade g. Milan Srškić smatrao je za potrebno da prisustvuie svakoj sednici i da u toku diskusije na svakoj sednici uzima sami reč. Kad je taj zakon došao ovde, onda smo videli, da g. Srškić za sve vreme diskusije uopšte nije bio ovde, uopšte nije smatrao dakle, da je ta diskusija u Narodnom plenumu važna, i ne samo on nego i cela Kraljevska vlada. Kad je trebalo da se glasa, oni su došli, pa su ipak uspeli, da i cela Kraljevska vlada i njena ogromna većina isteraju 100 glasova za taj važan zakon.

Pitam, gospodo, ja vas: Kad smo već jedan zakon izglasali i kad njegovu sadržinu sada dobro znate, za koga važi taj zakon, koji smo mi ovde primili? Jedan zakon, kao što je zakon o izborima narodnih poslanika i kao što je zakon o opštinama, mora da interesuje prvenstveno sve građane ove države. Preko tih zakona stvarno građani vrše svoju dužnost i ostvaruju svoje pravo.

Prema tome trebalo bi da ovaj zakon, o izborima narodnih poslanika bude važan za narod, ali, gospodo, kad narod preko toga zakona ne može da ostvari svoje pravo, — upravo on nema mogućnosti da pošalje u Narodnu skupštinu ljude, koje hoće, pa čak i one za koje javno glasa, — onda za njega taj zakon nema nikakve važnosti. Ja mislim, da ovaj zakon nema važnosti ni za vas, ni za Kraljevsku vladu. On će važiti samo za onoga, ko bude dobio izborni mandat, i koga mandator primi na svojoj listi. Ali, gospodo, i to stoji pod pitanjem. Prema svemu onome, što ste juče čuli da se govori ovde, onda može i taj mandator, koji dobije mandat da vrši izbore, da se prevari. Donošenje ovakvog zakona, to je provokacija za narod, jer kad narod u jednom sreću da deset hiljada glasova za jednog kandidata, pa čak i na javnom glasanju, i kad taj ne može da dodje za poslanika, nego dodje onaj drugi, koji je dobio sve-

ga hiljadu do hiljadu pet stotina glasova, molim vas kako ćete vi da objasnite narodu, kako je to moglo doći? To je, gospodo, samo provociranje naroda. Vi možete da kažete, da je to došlo po računici ili po onoj formuli sa malo i veliko „P“ kao što je to objasnio g. Stevan Čirić.

Isto tako, gospodo, kao što smo izglasali taj zakon, imamo sada opet jedan drugi zakon, za koji se kaže da je važan. Ja vas, gospodo, opet pitam, za koga je i on važan? I on bi trebao da bude važan za narod. Ali šta narod dobija ovim projektom zakona? G. Ministar unutrašnjih dela kazao je, da je sadašnje stanje opštinskih zakona takvo, da mi imamo sedam raznih zakona u našoj državi. I, gospodo, ovaj novi zakonski projekat treba da bude unifikacija tih svih sedam raznih zakona. Ali kad se pravi unifikacija, onda je prirodno, da treba da se uzme iz svih onih sedam zakona ono, što je najbolje, a nikako da se uzme ono, što je u njima najgore.

Mi smo u odboru vrlo često čuli od naših drugova primedbe na stilizaciju i sadržinu ovih zakonskih odredaba. Oni su često govorili, kako je naš nekadašnji zakon o opštinama mnogo bolji, i mnogo lepše iskazao, ono što treba, nego što se to sad predlaže ovim zakonskim projektom. Sem glave, koja govori o izboru časništva, sve one druge glave, koje sačinjavaju opštinski zakonik, one su bolje izradjene u svima drugim ranijim zakonima, nego u ovom projektu.

Uzmite na primer samo srbijanski zakon o opštinama. Naš predjašnji zakon o opštinama imao je oko 190 paragrafa, a ovaj projekat sadašnji sadrži svega 150 paragrafa. Ovaj važi za celu Jugoslaviju, i njegovu su ciljevi mnogo veći, nego kod onoga zakona, koji je bio pre rata za malu Kraljevinu Srbiju. Dakle, gospodo, što se tiče tih glava, ovaj zakon ima za narod negativnu važnost, jer daje mnogo manje, nego što su davali stariji zakon. Gospoda naročito ističu, kako je ovaj zakon jedan napredak prema današnjem stanju stvari, i to stoga, što je u njega unesen izbor opštinskog časništva.

Mi znamo kako se sad postavlja opštinsko časništvo. Sreski načelnik predloži Banu pojedine ljude za opštinske časnike. Ban ih predloži Ministru unutrašnjih poslova, Ministar odobri i sreski načelnik ih uvodi u dužnost.

Mislite li vi gospodo da će ovim što ste primili javno pravo glasa i dali da svaki ban vrši izbore u svojoj banovini, — a i ne mora u celoi banovini nego samo gde hoće, — i što ste dali banskom veću, koje je postavljeno od strane Ministra unutrašnjih dela, da to bansko veće propisuje uredbu po kojoj će se sastavljati te kandidatske liste, zar možete misliti da posle toga može biti nekih slobodnih izbora? Ne, gospodo. Isti sistem ostaje kao što je i sada, samo će se narod naterati na jedan kuluk, kad mu sreski načelnik podnese listu za koju treba da glasa, on treba da kaže amin. Kraljevska vlada traži da se taj nadiimak, kojim se odlikuje današnja Narodna skupština koji joj su možda s pravom prikažili, da smo aminaši, da se taj epitet da celom narodu. (*Ignjat Stefanović: Ti si trebao da prisustvuješ pa da vidiš da banska veća izradjuju te uredbe.*)

Kao što vidite ovaj zakon nema u opšte nikakve važnosti, može da ima samo negativne važnosti za narod. A za ovu Kraljevsku vladu, ona ga u opšte smatra da nije važan. Vi ste imali prilike da se uverite da Vlada Gospodina Milana Srškića ne poštuje

Ustav, jer ne odgovara ni na jednu interpelaciju ma da § 68 Ustava traži da se mora odgovoriti u istom sazivu na svaku interpelaciju. U ovoj se Narodnoj skupštini gazi javno i Poslovník, to ste imali prilike da se uverite prilikom podnošenja amandmana g. Vasilija Trbića. U ovoj Skupštini kao što vidite ne vredi ni Ustav, ne vrede ni zakoni, ne vredi ni statut vašega kluba. Vi ste kao pripadnici tog velikog kluba, vas 80 potpisali ste i tražili da se sastane klubska sednica da bi tretirali zakon o izboru narodnih poslanika. I tu sednicu niste dobili.

Kad se uporedi stvarno zakon o opštinama u odnosu na Ustav kao i zakon o izboru narodnih poslanika, onda se može konstatovati da onaj zakon o izboru narodnih poslanika, ma da je onako strašan, on ipak odgovara Ustavnim propisima, jer Ustav daje pravo, prenosi Narodnom predstavništvu pravo da donese zakon o izboru narodnih poslanika kakav hoće samo predstavništvo. Narodno predstavništvo moglo je da donese zakon o izboru narodnih poslanika sa tajnim glasanjem i sa najširim slobodama, i u opšte zakon kakav je ono htelo, svaki takav zakon odgovarao bi Ustavu.

Ali za ovaj zakon o opštinama tu stvar nije u istom položaju. Ustav izrično kaže u svome § 96 da su opštinska tela samoupravna, da su opštinske uprave samoupravna tela.

Prema tome, zakon koji Pretsedništvo donese mora da odgovara samoupravi. Gospodo, ovaj zakon ne odgovara samoupravama. Mi znamo da samoupravni organi imaju dve vrste funkcija. Jedne su čisto samoupravne funkcije, a druge su funkcije koje opštinski organi vrše u ime države, to su takozvani državni poslovi. Nigde u ovom zakonu nije rečeno kolika i kakva proporcija treba da bude između tih raznih funkcija. G. Stojadinović kao izvestilac većine je dobro primetio da od srazmere između poslova čisto državnih i čisto samoupravnih zavisi i obim, širina, same samouprave. Svaki zakon koji se donese može nametnuti nove terete na opštinu. § 79 je predvideo da za te terete opština dobija materijalnu oštetu od strane države. Ali mi vrlo dobro znamo kako država plaća opštini. U svakom slučaju opštinska uprava biće prinudjena da finansira državu za njene poslove u opšte. Načelo samouprave traži da samoupravni organi, koji vrše te poslove, budu nezavisni od centralne vlasti. G. Slobodan Jovanović, kad pravi razliku između sistema centralističkog i decentralističkog uredjenja, a decentralističko uredjenje je tamo gde ima samouprava, naročito ističe da se ta dva sistema razlikuju u vršenju dužnosti opštinskih organa. Ako opštinski organi vrše svoju dužnost samo u delokrugu zakona i stoje samo pod kontrolom i nadzorom centralne vlasti, onda postoji decentralizacija uprave, postoji samouprava. Ali ako ti organi vrše dužnost i delaju po naredjenjima, zahtevima i uputstvima centralne vlasti, onda ne postoji samoupravno uredjenje, nego centralno uredjenje države.

Gospodo, maločas sam spomenuo na koji će se način imenovati ovi opštinski organi. Kad se imenuju kandidati javnim glasanjem, kad se izbori vrše po banovinama gde se hoće i kad se hoće, kad se kandidatske liste prema banovinama i opštinama sastavljaju, kako se hoće onda tu nema slobodnih izbora, i ti funkcioneri opštinski neće biti izabrani od naroda i samim tim nema više samouprava.

Ovaj zakonski projekat, kao što sam sada dokazao nije samo protiv Ustava, on je i protiv jednakosti izmedju gradjana. Ponovo se vraćam na pravo bana da vrši izbore svaki kad hoće i da oni stvaraju te zasebne kandidatske liste. Ovde se predviđa i zaseban zakon za gradove, odnosno za izbore u gradovima. Gospodo, za gradove vi možete izdati jedan zakon koji će regulisati njihov ekonomski, socijalni i kulturni napredak, da im se to omogući, ali kad je u pitanju biranje časništva, tu ne sme biti nikakve razlike izmedju seljaka i gradjana. (Čuje se: Tako je!) I zato je bilo potrebno da svi gradovi potpadnu pod ovaj zakon, te da se svuda bira na isti način.

U odboru je i u skladu sa Ustavom dotaknuto i pitanje ženskog prava glasa. Mi smo tražili da se to da ženama sada prilikom biranja opštinskih samouprava. Ali većina je to odbila. Prilikom, gospodo, stvaranja statuta i programa J. R. S. D. stranke bilo je opet pitanje: da li mogu i žene da budu članovi te stranke. Protiv toga su se bunili naročito naši drugovi koji su nekada pripadali Radikalnoj stranci, kao što je g. Šelmić, kao što je malo čas bio Joca Selić, Vlada Miletić itd. Ja, gospodo, zbog njih hoću ovde da pročitam jedan član iz statuta baš radikalne stranke, koji je izišao, to je prvi program radikalne stranke, 8 januara 1881 godine, koji je štampan u prvom broju „Samouprave“ 8 januara 1881 godine. On, gospodo, kaže ovo: „Član 1: član Narodne radikalne stranke može biti svaki srpski gradjanin i gradjanka“. Eto tako su mislili, gospodo, stari radikali!

Gospodo, ja bih sada hteo sa nekoliko reči da se osvrnem na izjavu g. Preke i, kao što rekoh sa onim što smatram da je sa tom izjavom u vezi. Juče smo prisustvovali ovde lepim manifestacijama Narodne skupštine, kojom smo prilikom mogli da konstatujemo solidarnost svih naših drugova, gotovo bez izuzetka, u odbrani unitarističkog uredjenja naše države. Gotovo jednodušno Skupština je osudila one federaliste, koji su bilo u Skupštini, bilo u Senatu, bilo onih koji su izvan Skupštine, Ali, gospodo, pored svega toga oduševljenja naše Narodne skupštine, ja ovde iskreno priznajem, da se ja plašim, ja zebem i strahujem za ovo naše unitarističko uredjenje. Federalistička zaraza se pojavila, bolje izbila na javnost meseca decembra i gotovo za nepunih mesec dana pet od sedam vodja bivših političkih stranaka izjasnili su se za federalističko uredjenje naše države. Gospodo, prva punktacija bila je Dr. Mačeka. Ona je izišla decembra meseca. U toj punktaciji Maček kaže neodređeno. Ne zna se da li je on za federaciju, da li za konfederaciju, da li za slobodnu Hrvatsku. Istovremeno izišla je knjiga Svetozara Pribićevića u Francuskoj, u kojoj on izrično kaže, da je on za federalističku republiku i on deli našu državu na sedam raznih pokrajina.

1 januara izišla je punktacija g. Korošca. Po toj njegovoj punktaciji izgleda da je on više za konfederaciju, ali ga se ne tiče da li će ova konfederacija biti sa ostalim delovima Jugoslavije ili sa ma kojom drugom državom, na primer Italijom ili Austrijom. Posle je izišla punktacija g. Spahe, koji traži federaciju za Bosnu. Poslednja je izišla punktacija g. Ljube Davidovića, koji je takodje za federalističko uredjenje naše države i koji je našu državu podelio na 4 pokrajine. Prekjuče i juče videli smo da je ova

federalistička zaraza došla i u narodno predstavništvo, u Skupštinu i u Senat. Ali, gospodo, ja se sada pitam: da li je ova federalistička zaraza ostala samo tu, da li njen obim nije mnogo širi. Mi treba ovo pitanje ozbiljno da postavimo sebi, da se zapitamo koliko je daleko ta zaraza otišla, koji su sve ljudi, koji su tom zarazom obuhvaćeni da bi mi, koji stojimo na unitarističkom uredjenju države, znali šta treba da radimo i kako da se s njima borimo. Ja strahujem za ovo naše unitarističko uredjenje. A strahujem zbog toga što smatram i što se upravo bojim da ovom federalističkom zarazom nisu obuhvaćeni i članovi Kraljevske vlade i neki članovi J. R. S. D. stranke, i to Predsedništvo. (Pljeskanje i glasovi: Koji su to?) Ja ću vam, gospodo, odmalr otvoreno reći. Čućete sada to.

Gospodo, vi se svi dobro sećate onoga zbora koji je držan maja ili juna meseca u Nišu. To je bio zbor Moravske banovine za organizaciju banovinskog odbora. Pored predsednika tadašnje vlade g. Marinkovića koji je tome zboru prisustvovao, prisutni su bili i g. Uzunović, g. Kumanudi, g. Demetrović i g. Kraljević kao predstavnici Kraljevske vlade. Bilo je dosta i naših drugova. Tom prilikom mogli smo da čujemo vrlo lepe govore od nekih narodnih poslanika, na primer baš od g. Marka Kožula, koji je sada, vidite, otišao u federaliste, od g. Nikole Sokolovića i, mislim, od g. Milana Čukovića. Ali, gospodo, jedini govor, koji je tada zapažen i koji je bio objavljen, to je bio govor g. Predsednika vlade. Ja sam lično prisustvovao tome zboru i na tome zboru g. Voja Marinković kazao je jasno i odredjeno: da jedanput treba da dodje do izbora i da se na izbor treba da ide sa parolom: „Ili za federaciju ili za unitarističko uredjenje“. Gospodo, kažem ovaj je zbor imao za cilj da organizuje stranku; moglo je, dakle da se govori samo o potrebi stvaranja nove organizacije i za to kakve je potrebe imao ondašnji predsednik vlade g. Marinković da postavlja otvoreno pitanje federalističkog ili unitarističkog uredjenja države.

Ali, gospodo, nije to ostalo samo na g. Voju Marinkoviću. (Dr. Grga Andjelinović: Sta, Voja Marinković bio federalista!) Ja sam kazao da je on postavio otvoreno pitanje da treba da se glasa u narodu za federaciju ili ne... (Dr. Andjelinović: Nije ga postavio, a da ga je postavio imao bi prava, jer odgovara faktičnom stanju u zemlji. Ali nije zato federalista Voja Marinković, koji je konstatirao činjenicu).

Dakle g. Grga Andjelinović kaže da je g. Voja Marinković konstatirao činjenicu. Ja dotle nikad nisam čuo ni od opozicije da uopšte traže federalističko uredjenje. (Dobacivanja) Ali predsednik vlade koji je potpisao takodje Kraljevu Besedu, gde se izrično kaže da naša država ima da bude unitarna država, to je potpisao g. Voja Marinković, i on je odmah postavio pitanje u Nišu da li država treba da se organizuje federalno ili unitarno. (Dr. Andjelinović: On nije postavio, nego je kazao potpuno ispravno. — Žagor).

Kazaću vam sad jednog drugog koji deli njegovo mišljenje.

Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Gospodine poslanice produžite Vaš govor. Nemojte dialoge voditi. (Mirko Urošević dobacuje). Gospodine Uroševiću opominjem Vas.

Svetislav Hodjera (nastavlja): Ali, gospodo, to

nije ostalo samo na g. Voji Marinkoviću. (*Jedan glas: Što mu niste uputili interpelaciju?*) Interpelacija je upućena ovde u Skupštini, ali nije odgovoreno na nju. Interpelaciju je uputio g. dr. Nikola Nikić, i to je bilo objavljeno. (Odobrovanje).

Gospodo, gotovo u isto vreme drži se opet jedan banovinski zbor u Skoplju, na kome je takodje trebalo da se govori samo o organizaciji ove nove stranke J. R. S. D. I g. Boža Maksimović našao je za shodno da govori o složenoj i unitarnoj državi. Znaete šta je složena država? To je konfederacija i federacija. (Zagor).

Gospodo, ja ne kažem da je se ni g. Dr. Marinković, ni g. Boža Maksimović izrazio za federaciju. To ne tvrdim. Ali kažem da su jedan i drugi, kao aktivni ministri prvi potakli to pitanje. Nije to pitanje pošlo iz Zagreba, ono je pošlo iz Srbije. (Graja. — *Dr. Andjelinović: Dakle u Hrvatskoj nije bilo federalista? — Narodni poslanici Miloš Dragović i Mirko Urošević se objašnjavaju.*)

Polpretsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Gospodine Uroševiću, opominjem Vas na red. (Mirko Urošević dobacuje). G. Uroševiću opominjem vas na red. Ja ću da vas kaznim. (Jovan Misirlić: Ne smete da ga kaznite! Čik da ga kaznite! — Graja).

Svetislav Hodjera (nastavlja): Kad uzmete dalje, gospodo, da se ova stranka J. R. S. D. još nije mogla da ostvari, kada se stvarno u svima zakonima beži od stranke, kad uzmete zakon koji je predložio Skupštini o udruženjima, zborovima i dogovorima, gde se traži da se organizuju stranke samo u 6 banovina, i kao što je malčas g. Metikoš baš nagovestio, što se o tome govori, i kad vidite mogućnost da one tri banovine budu jedna primorska, druga savska, a treća dravska, onda gospodo, zar nisam ja u pravu da kažem da se bojim da federalistička zaraza nije otišla mnogo dalje. (Odobrovanje, i uzvici: Tako je! Jovan Misirlić: Još samo federaliste! — To nam fali, pa divota!)

Gospodine Andjelinoviću, ako je $\frac{3}{4}$ Hrvata za federalističku državu, onda to treba da znamo i da znamo da li ta federalistička zaraza postoji smo u Hrvatskoj ili je ima i ovdje. I prema tome nemojte da se iznenadite ako Vlada g. Dr. Srškića, Vlada velikog autoriteta, ili neka druga vlada koja dodje na mesto g. Dr. Srškića, podnese vama zakonski predlog, da se naša država uredi na federalističkoj osnovi. (*Mihailo Živančević: Šta, zakonom da se izmeni uredjenje države?!*) Objasniće to gospoda i vi ćete to da aminujete. Gospodin Živančević kaže i tačno je njegovo gledište da izmena uredjenja države iziskuje promenu Ustava. Gospodo, Ustav predvidja, kako se menja. Tri petine predstavništva imaju pravo da traže promenu Ustava i o toj promeni mora onda da se govori, a ja vam kažem, ako to Kraljevska vlada predloži, da ćete vi da kažete amin. (*Dr. Andjelinović: Ako i ova Skupština ovako izabrana, kaže to, onda znači nema šta dalje da se govori!!!*)

Ovo j moje gledište na političku situaciju. Ja bih voleo i ja bih želeo, i daj Bože da sam se prevario.

Glasaću protiv vladinog projekta.

Potpretsednik Dr. Avdo Hasanbegović: Ima reč narodni poslanik g. Ante Kovač.

Ante Kovač: Gospodo narodni poslanici, predloženi zakon o opštinama podvrgnut je opširnoj kritici u ovome domu. On ogromno interesuje ne samo

narodne poslanike, nego i ceo naš seljački narod u prvom redu. Opština, ta prva državna ćelija, s kojom narod dolazi u dodir, kad ima posla sa državom, treba da bude uzorna u svakom pogledu. Po njezinoj snazi, po njezinom ugledu i radu i po redu u njoj seljak ocenjuje i celu državu.

Petnaest godina vapili smo za ovim zakonom, koji će nam doneti jedinstven tip opštine za celu zemlju. Naši do šestojanuarski parlamentarci, pomenu li se, ne povratili se — nisu bili kadri da provedu ni ovde unifikaciju, koja je primarna državna i narodna potreba. (*Dr. Grgur Andjelinović: Bolje što nisu nego ovako da su!*) Gospodine Andjelinoviću, mislim da možemo ipak mi biti ponosni što smo uspeli da doguramo na dnevni red ovaj zakon. I zato možemo biti ponosni, što se u našem današnjem parlamentu stavlja na dnevni red jedinstveni zakon o opštinama. Pored praktičnih koristi za državni i narodni život ovaj zakon ima i osobiti politički značaj. Ja ga pozdravljam kao jednu daljnu snažnu etapu u poslu unifikacije našeg zakonodavstva. Takvi su zakoni davanje prave, realne sadržine Jugoslovenstvu.

Mi možemo stavljati izvesne zamerke ovom zakonu. Na primer mi iz Savske banovine koji smo imali dobro organizovane opštine, mi molimo i sada gospodina Ministra, da izadje izvesnim našim željama u susret. Mi tako tražimo da, pored prava na penziju, opštinskim činovnicima zakonom osigura se stalnost službe, zatim minimalne prinadležnosti i vlastice koje važe za državne činovnike.

Mi tražimo dalje da se zakonom odredi za opštinske časnike i činovnike da se u glavnim mestima biraju konkursom, da manjak u Penzionom fondu za činovnike daju i opštine i banovine, da se isto tako ustanove disciplinski sudovi kod banske uprave, kao i da se od strane banskih uprava stvore stručne škole za obrazovanje opštinskih činovnika. Još imam da učinim jednu zamerku ove vrste: Nadzor državne vlasti nad opštinama dat je previše Ministarstvu unutrašnjih poslova po dosadašnjem zakonu, što ne treba da bude, no tu vlast treba više preneti na banovine, i ja mislim da kad se bude donosio zakon o banskim samoupravama i organizaciji banskih veća, mi ćemo imati prilike da učinimo izmene, koje će se same nametnuti u tome zakonu. Smatrajući zakon o opštinama prekom nuždom, a njegove manjkavosti popravljivima i ne opasnim, ja ću glásati za njega. Mi to pitanje uredjenja naših opština ne smemo više odlagati. Mi moramo narodu dati što pre mogućnosti da sam upravlja svojom imovinom po ovom zakonu, a kasnije korekcije neće biti teške, jer će one i opet ležati u našoj moći. Samo žalim, što se Pretsedništvo našega kluba pokazalo i ovom zgodom pasivno, ne nalazeći za shodno da ovakav eminentno politički zakon iznese na ocenu i ovlaštenje kluba. Posledice ovakvog izbegavanja kluba vide se i u ovoj diskusiji: ona vrluda, nema jedinstvenog nastupa ni ujednačenih gledišta ni u samoj našoj većini. (Čuje se: Tako je!) Takvi se propusti, eto, osvećuju i to ne prvi put. Ne znam, koliko će još lekcija naši drugovi morati da daju Pretsedništvu kluba da se prene i da pusti slobodnu cirkulaciju krvi u ovakvom jednom osetljivom organizmu kao što je partijski poslanički klub.

No, gospodo, dok svi pozitivni elementi ove Skupštine forsiraju rad, forsiraju što dublju izgradnju realnog Jugoslovenstva, tražeći glasno rešavanje

krupnih ekonomskih, socijalnih problema, jer o pravilnom rešavanju tih problema ovisi sudbina ove države i ovog naroda, mi imamo u našoj sredini i ljudi, kojima su ovakvi problemi tuđi i dosadni! Oni su pronašli da je zgodno, da baš sada, kada brinemo najozbiljniju državnu i narodnu brigu o ovom zakonu, pa o kapitalnom zakonu o likvidaciji agrarne reforme, i konačno sa budžetom, ubace u diskusiju sasvim sporedne političke začkoljice u vidu nekakvih novih tobože lojalnih državopravnih punktacija, koje se ipak ne poklapaju sa njihovim dojučerašnjim ni sa gledištima većine u Narodnom predstavništvu. Mi hoćemo da damo narodu opštinsku samoupravu, mi hoćemo da damo seljaku agrarnu zemlju u konačno gruntovno vlasništvo i da osiguramo preko 300.000 familija i t. d., a ova gospoda nude seljaku — punktacije t. j. jednu vrlo sumnjivu i lošu papirnatu hranu. Šta će se seljaku više svideti i šta će mu bolje prijati — to će reći skora budućnost.

Potrebno je medjutim da na ovakve nezdrave pojave reagiramo odmah i zato su opravdane i ove političke naše digresije u diskusiji o opštinskom zakonu.

Gospodo, ja se neću vraćati ni na 1918 ni na 1914, nego na 1929 godinu, a više na 1931, kad smo polazili na izbore, pa da uzmognemo naći prouzrok ovoj pojavi disidiranja nekih drugova sa jugoslovenskog fronta i preokretanja kabanice.

Pretsednik Vlade iza 6 januara 1929 pa sve dok nije ostupio početkom 1932, pored sve svoje dobronamernosti i čistih jugoslovenskih intencija, bio je često puta loše sreće u odabiranju svojih ministarskih kolega, kao i onih s kojima je hteo da udje u prvi Jugoslovenski Parlament. Iz prevelike iskrene želje da zadovolji sve stare partije i da prvake tih partija pridobije za saradnju, kako bi se iz različitih komponenata dobila jedna nova solidnija politička rezultanta, on je po rdjavim savetima izvlačio na savremenu jugoslovensku pozornicu i neke potpune *političke mumije* i iz Srbije i iz Hrvatske.

Iskrsavali su specijalno iz hrvatskih krajeva, o tome sam ja kompententniji da govorim, kao ljudi, na koje je narod posle blagotvornog 6 januara bio već sasvim zaboravio. Pronađeni su čak i oni, koji nisu ništa više značili ni pre 6 januara — na pr. Dr. Benjamin Šuperina, koga je Stjepan Radić još za svoga života pokopao za vječna vremena medju hrvatskim seljacima.

Ne znamo i što je trebao jugoslovenskoj politici i jedan Dr. Oton Frangeš, eksponent velikoposedničkih interesa u agraru, čovek, koga je odlično portretisao jučer drug Vošnjak. Taj g. Frangeš nalazi se medju prvim potpisnicima one famozne izjave Prosvjetnog Saveza u Zagrebu posle 20 juna 1928, gde se prekidaju sve kulturne veze sa Beogradom i Srbijom. Čemu je on mogao da posluži kao ministar osim interesima velikih posednika i bankara? I čemu on može da posluži danas u Senatu? Zar da pretstavlja Hrvate? E, pa nadjite mi jednog hrvatskog seljaka, koji bi pristao na to da ga pretstavlja g. Frangeš.

Ili: šta znači u Zagrebu i Hrvatskoj Dr. Stanko Švrlljuga? Koga on ima za sobom? Nema za sobom ni činovnike svoje bivše Hrvatske Eskontne Banke, koju je tako genijalno vodio kao i naše finansije, a kamo li koga drugog!

Ili inače simpatični i društveni Dr. Želimir Mažu-

ranić? Zar je to političko ili privredničko ime u Zagrebu? Izgleda, da su oni traženi ne po tome, koga imaju za sobom i šta stvarno znače, nego po tome, što imaju stara poznata hrvatska porodična imena. No ako je jedan Mažuranić bio slavan pesnik i slab hrvatski ban, iz toga još ne sledi da jedan njegov potomak mora biti jugoslovenski ministar!

A šta je, po Bogu braćo, trebao ovoj zemlji i parlamentu neposredno iza 6-januarskog režima naš Dr. Nikola Nikić? Ta od kad je njega pok. Radić otjerao u penziju, skupa sa njegovim šumsko-pravnim kompanjonom Dr. Ivanom Lončarevićem! Kakve su to, zaboga, pozitivne jugoslovenske snage? I koliko je bilo važno da Dr. Nikić udje u ovu kuću, da mu nisu dopustili ni protukandidaturu, samo da sigurno prodje ovaj hrvatski seljački biser s arnautskim šliferajem.

I, kako smo mi, poznavaooci ljudi i prilika u Hrvatskoj i predvidjeli, ove su se političke perle odmah iznevjerile u Skupštini i u Senatu i 6-januarskoj politici i integralnom Jugoslovenstvu, koje su bili momentano prihvatili iz računa, a ne srcem i dušom. Iznevjeriše se i onima, koji ih dekretiraše ovamo.

Sad imate tragikomičnu sliku: bivši ministri sa Jugoslovenskim Krunama prvog reda sa lentama, koketiraju sa Dr. Vlatkom Mačekom i njegovim punktacijama, derući istu kozu, koju su derali i pre 6 januara, a napadaju nas, jer ostadosmo na liniji.

G. Nikola Preka koji možda ne podnosi reči na njegovu adresu sa moje strane, pa se valjda za to izgubio, inače meni lično simpatičan čovek, jer ja volim tako borbene ljude, — g. Preka je jedan od onih ljudi koji su sedeli u toj Vladi, koji je prihvatio Ustav. Nije to ništa bilo protivu njegovih demokratskih načela. Prihvatio je 3 oktobar, i on je takodje išao na jedno putovanje sa ostalim divnim našim ministrima po Jugoslaviji 1930 god. On je tom prilikom u Valjevu 21 oktobra 1930 god. držao jedan sjajan govor koji ću ja pokušati sada da vam ga dam sa istim onim zanosom sa kojim ga je on tada dao. On govori Šumadincima i kaže (ja ću malo skratiti): „Ostavili ste čak i svoju otadžbinu, ne gubeći nikada čvrstu veru da ćete se ne samo vratiti svojoj kući, nego verujući da ćete osloboditi i širu svoju otadžbinu i da ćete jednoga dana pasti u zagrljaj sa drugim delom našega naroda koji nosi hrvatsko ime“. Ne kaže, dakle, sa drugim narodom nego sa *drugim delom jednog jedinstvenog naroda*. Ja vam čestitam, g. Preka, na tome govoru. Dalje kaže: „Ne može biti čoveka naše rase i našeg imena koji vama i vašoj zemlji ne bi to hteo da prizna. I to vam priznajem izrično danas ovde ja, ne samo u ime svoje, nego i u ime vaše braće koja nose hrvatsko ime. Jer, samo vašim snagama, samo vašim velikim žrtvama i vašim samopregorevanjem, koje je možda jedinstveno ne samo u našoj istoriji, nego i u istoriji svih drugih naroda, doprineli ste vi da mi danas imamo svoju samostalnu državu i da smo posle mnogih stoleća ujedinjeni i oslobodjeni u našoj otadžbini, zagrljeni i vezani bratskom ljubavlju u čvrstom uverenju u našu budućnost“. (N. Preka: Tako je, to i danas kažem).

Dalje kaže: „Braćo, svaki onaj koji pomišlja da na našoj podvojenosti koja je bila posledica i nepoznavanja i medjusobnog nerazumevanja u borbi parlamentarnoj i stranačkoj, svaki onaj koji pomišlja da će sagraditi svoju zgradu rušeći našu, taj se va-

ra, jer i u najtežim našim borbama i sukobima ipak je bila jedna svetla tačka svima nama pred očima, a to je očuvanje naše Kraljevine, naše otadžbine i naše samostalnosti, za koju ste vi toliko krvi proli- li". (Nikola Preka: Tako je!)

Sad preskažem jedan pasus, pa ću citirati ovo: „Naš Uzvišeni Vladar dao nam je danas mogućnosti da budemo okupljeni pod jednom zastavom koju je On visoko digao, a na kojoj je *ispisano jedinstvo naroda i države i puna ravnopravnost svih građana*" (Pljeskanje). „On je jedini mogao da izvede to i danas smo mi zajednički kao braća vezani za uvek za tu našu zastavu i za ovu našu Kraljevinu i za Njega, jer ga i hrvatski seljak i građanin isto tako ljubi, kao što Ga ljubite i vi, koji ste delili s Njim i dobro i zlo". (N. Preka: Tako je!) „U zastavi koju je On podigao visoko radi očuvanja svih naših teko- vina, mi vidimo sintezu Jugoslovenstva, a to Jugo- slovenstvo je sinteza našeg srpstva, hrvatstva i slo- venstva." (N. Preka: Tako je!) Ali vi ste juče druk- čije govorili.

U svome govoru u Gospiću 3 novembra 1930 godine govorio je g. Preka o grožnim prilikama ko- je su bile pre 6 januara i onda kaže dalje: „Onda se našao čovek koji ima najviše ljubavi i za svoj narod i za svoju Domovinu i za slobodu, našao se je naš Uzvišeni Kralj, koji je presekao taj čvor. On je, gos- podo, podigao visoko misao Jugoslovenstva, podi- gao je visoko jugoslovensku zastavu. Na toj jugoslo- venskoj zastavi napisao je: *Jedinstvo naroda i dr- žave*... Mi smo Hrvati pošli otvorena srca i duše pod tu zastavu koju je podigao Nj. V. Kralj, jer ona je čisto jugoslovenska i zastava sviju nas. Ova je zastava sinteza i našeg hrvatstva i našeg srpstva i našeg slovenstva... Mi unosimo velike tradicije naše koje su bile više puta i teške, mi unosimo tu našu zajedničku misao i ljubeći njih ljubimo Jugosloven- stvo, jer je Jugoslovenstvo i hrvatstvo i srpstvo i slo- venstvo". (N. Preka: Tako je!)

Preskočiću nekoliko govora, ja ću se osvrnuti na govor g. Nikole Preke u Kragujevcu od 15 no- vembra 1930 godine.

On kaže: „Prelazeći na žalosne naše medjusob- ne borbe kroz prvih 10 godina podvlačim, kažem, da je tada bilo stavljeno na dnevni red čak i pitanje naše deobe i to pre nego smo se pravo bili i ujedi- nili. To su braćo, bili crni dani naše istorije. A kad je naša bratoubilačka borba došla do vrhunca, sama Božija providnost dala nam je našeg mudrog Vla- daoca, koji je tu borbu presekao i spasao. Ovom pri- likom mislim da neće biti suviše ako pomenem, da kraj svih naših unutarnjih borbi medjusobnih, nika- da u istoriji ni u doba naših srednjevekovnih drža- va samostalnih izmedju Srba i Hrvata nije došlo do krvavog sukoba. I zahvaljujući prvom građaninu ove države, našem uzvišenom Kralju, mi smo danas jedan složan i jedinstven narod, jednog srca i jedne duše i jedne misli od Triglava do Djevdjelije. Isto- rijska zasluga Nj. V. Kralja zbog toga biće zapisana zlatnim slovima u našoj najnovijoj jugoslovenskoj istoriji, jer je on postao pobednik, ne samo u ratu, nego i u miru i istorija će zabeležiti Njegovo Svetlo Ime kao Kralja Ujedinitelja. Pa kada ste vi osetili blagodati smirenja partijskih strasti ovde u Šumadiji, od kakvog je tek značaja umirenje i zbliženje na- šega naroda u onim krajevima gde smo bili pecepa- ni i zavadjeni ne samo partijski, nego i plemenski

i verski! I da 6 januar nije doneo ništa drugo nego ovo naše duhovno jedinstvo, zaslužuje, da ceo naš narod bude večno zahvalan Nj. V. Kralju na Njegovom mudrom aktu od toga dana. Uveravam vas, bra- ćo, da kao što ste vi svesrdno prihvatili ove značaj- ne promene u našem državnom i javnom životu, da su ih isto tako prihvatila i vaša braća Hrvati, koji isto tako dočekuju pretstavnika Kraljevske vlade sa ljubavlju i privrženosti, kao što vi dočekujete nas.

Ja svršavam sa rečima: Neka Bog poživi našu lepu i herojsku Šumadiju i neka joj Bog dade snage, da i dalje ostane ono što je bila u nedavnoj prošlo- sti, naš Jugoslovenski Pijemont".

U poslednjem svom govoru u Tuzli, dakle, u kraju odakle je, Preka kaže: „Poznajem mnoge od vas, ali nisam nikada mogao da dodjem i održim za- jednički sastanak, gde se ne bi delili na Srbe i Hr- vate, gde se ne bi delili po veri i stranačkoj pripad- nosti, nego gde bi zajednički i složno pretresali sva pitanja koja interesuju celokupni naš narod. To je jedna pojava koja do sada nije bila kod nas. Svi mi treba da smo veseli što nam je data mogućnost, da predjemo preko svega onoga, što se događalo me- dju nama punih 10 godina, i što nam je sprečavalo da učinimo jedan snažan korak napred na kulturnom i ekonomskom polju i na učvršćenju naše zajedničke države.

Mi smo danas u Kraljevskoj vladi jedinstveni i zato u našem radu ne pravimo nikakve razlike po veri i po plemenu. Naš rad jednak je i za pravo- slavne i za katolike i za muslimane.

Mi smo osetili svoju patriotsku dužnost da slu- žimo Kralju, jer služeći Njemu služimo najsvetijim interesima svoga naroda i svoje države. Mi želimo da očuvamo one tekovine koje smo dobili pomoću naše braće preko Drine, braće iz Srbije, koji su kr- varili ne samo za sebe, nego i za to da se s nama ujedinijuju u jednu veliku narodnu državu, u kojoj nam je svima osigurana bolja budućnost. I ako bi ne- ko hteo da dirne našu slobodu i našu otadžbinu, mi smo svi spremni da je zajednički i junački branimo, onako kako je to uvek naš narod činio viteški i ju- nački.

Zato, gospodo, i braćo, građani, seljaci, podji- te i vi ovim putem kojim nas vodi naš Kralj, a kojim smo pošli i mi u Vladi".

Gospodo, ja sam ovo citirao, jer se ja potpuno slažem sa izjavom g. Preke iz 1930 godine. Ja mi- slim da se, gospodo, i vi svi slažete sa tim: (Glasovi: Slažemo se!). Ako je tako, gospodo, ja onda ne vi- dim razloga, ako se slažete sa tom izjavom gospo- dina Preke, i ako g. Preka ostaje kod toga, a on vi- će: Tako je!, ako je on ostao za šestojanuarsku po- litiku, ako je on pristupio u ovu stranku i proglasio čak za svoja načela i ova, koja imamo tu u progra- mu J. R. S. D. i to potpisao i pristupio u stranku, zašto se on sada odvaja i zašto hoće da nateže jednu jasnu i čistu misao na neka tri naroda?! Zašto to i čemu to?! (Jedan glas: Samo zato da se vrati za ministra!) Gos- podo, ja neću reći, da je učinjena greška, što je i g. Preka bio odabran za ministra, jer ja njega više ce- nim od drugih, ali, gospodo, svakojako njegova je velika greška, da on koji je juče ovako hrabro i mu- ški kao Hrvat istupio i kazao da ne da u odbrani drža- ve nikom pred sebe, da ne ide on dalje s nama, koji smo isto tako za ovu zemlju. Što on traži društvo političkih mumija, kad on nije politička mumija i

kad on ne sme to biti! On je čovek snage i energije, i kad je u ovoj zemlji mogao onda ovako visoko dići jugoslovensku zastavu, onda bi trebao da je nosi i dalje i nema razloga da se razočarava u jedinstvo, ako neko ne valja u Vladi. U opšte uzev, da je bilo boljeg odabiranja ljudi i da nije bilo ovakvog odabiranja, Vlada ne bi doživela ovako neugodna iznenađenja. Za nas, koji nismo u Vladi, nije to nikakvo iznenađenje a najmanje je velim neugodno, kad otpadaju od našega društva vodozemci, koji dišu na pluća u Zagrebu a na škrge u Beogradu. Mi ne trebamo jugoslovenskih hermafrodita i zanovijetala.

Ali oni ipak dosta zbunjuju ovu našu javnost, a ojačavaju nade naših protivnika, da se ova država ljulja, i da to naše jedinstvo nije jako. Zato, se, gospodo, moramo sa ovoga mesta osvrnati, kao narodni predstavnici, na njihovu rabotu. Da analiziramo malo njihov stav od izbora ovamo. Mi moramo da ih pitamo, kako oni mogu danas, kad su bili ministri šestojanuarski, da proizvoljno tumače intencije šestojanuarske, na sasvim drugi način. To me potseća, gospodo, kako je „Obzor“, čiji je urednik poznati Dežman, odmah posle šestog januara tumačio, da šesti januar dolazi samo zato da udovolji zahtevima seljačko demokratske koalicije. Isto tako i Maček je kazao, da je lajbek raskopčan, smatrajući da je došlo njihovo vreme. Medjutim, oni nemaju prava da ovako „autentično“ tumače šestojanuarski režim. Ne može se niukoliko šesti januar protumačiti tronarodno, niti sa historisko političkom-individualnošću, i to je jasno rečeno i u Prestonjoj Besedi. Važno je sada da predjem na godinu 1931, kad smo išli na izbore. Gospoda su govorila o demokratskim načelima. Njihova demokratska svest nije se bunila, što su se kandidovali po jednom oktroisanom izbornom zakonu. Oni su sami napravili taj zakon i njihova se demokratska svest nije ništa bunila, kad je taj zakon kao oktroisan donet. Gospoda ministri su sebi osigurali taj preduslov, da nemaju protivkandidata. (Aplauz).

Gospodin Dr. Marinković je javno izjavio na jednom zboru svojim biračima: „Makar niko ne glasao za mene, ja ću ipak biti izabran za poslanika, ali sam došao zato, što sam ja lično hteo da dodjem“. On je kazao u jednoj sasvim dobroj nameri. I ja vas uveravam, gospodo, da su ovi naši bivši gospoda ministri imali protivkandidata na izborima, ni jedan od njih ne bi bio izabran za poslanika, nego bi popadali kao trule kruške. (Pljeskanje i smeh). (Glas: A da su bili slobodni izbori i mi bi svi propali na izborima!) To je sasvim druga priповest, i to je pod pitanjem, jer mi smo imali gotovo svi po nekoliko protivkandidata. Ja ne znam zapravo, šta hoće ta gospoda? Upotrebljava se često izraz: Šta hoće ti Hrvati? Kad sam se vratio sa Solunskog fronta u našu zemlju, uvek sam slušao to pitanje: Šta hoće Hrvati? I mi sami ne znamo šta to Hrvati hoće. Iz izjava Mačeka, Preke i Šuperine, ja ne mogu nikako da razaberem, i da pronadjem zapravo šta oni hoće. Ako hoćemo odgovor da svedemo na jednu prostu rečenicu, oni hoće samostalnu Hrvatsku. To bi možda na kraju bila njihova konkluzija. Možda oni to hoće! Ali po onome, što oni daju u javnosti, po tome se to ne vidi. Vidi se jedno samo, da bivše pristase Radićeve stranke koketiraju sa Mačekom, i prave lepo lice prema njemu. Možda oni hoće da budu posrednici između ove koncepcije koja vlada, i

one koja će u buduće možda doći, i da secuju na izbore, koji će njih kao drugu garnituru Hrvata dovesti u ovu zemlju. (Odobranje i pljeskanje).

Možda oni hoće nas integralne Jugoslovene Hrvate da izbace pa da oni dodju kao naši dostojni zamenci. (Grga Andjelinović: Iz čega će nas izbaciti, šta mi značimo?) Iz Skupštine. Oni hoće istoriske političke individualitete. Što rekao g. Vošnjak to se svima nama već popelo na glavu. Kad je 1 avgusta 1928 godine stvorena celjačka koalicija onda je tom prilikom prvi put bačena ta fraza. Ja sam pitao jednog uglednog samostalca, pošto nisam dolazio u Sabor, da mi kaže šta su to uradili i šta su time stvorili. I taj ugledan i stari političar rekao mi je: Ja ne znam, išli smo u maglu, to su Radić i Pribičević napravili i izneli na sednicu a mi smo primili.

I ta magla koja je dovela do 6 januara vlada još u glavama političara iz Hrvatske. Mi smo jasno i otvoreno protivu tri naroda, protivu istoriskih i političkih individualiteta, mi smo za jednu jugoslovensku dušu, za jedan jugoslovenski individualitet. (Burno pljeskanje i uzvici: Tako je.) Pravi Hrvati, bolji Hrvati, kako ih mi obično nazivamo, bili su uvek pioniri i misioneri te misli i zadaća je Hrvata i danas da tu ideju nose za koju su se oduševljavali i pre 6 januarskog režima.

Medjutim, gospodo, izuzimajući g. Preku, koga smatram za čoveka energičnog i radnog, mi imamo pre spomenute i s njima slične plesnive hrvatske političare. U tim krugovima su neke pravaške strašne bolesti, bolesti stare Frankovštine i Starčevićanstva. To je jalova nazdravičarska državopravna politika. Ti plesnivi političari, koji se vrte u začaranom krugu svoga pravaštva i državopravnih teorija, ti matori političari, ti ometaju napredak Jugoslovenstva, to su ti polujugosloveni u ovoj Skupštini. I oni uvek beže kad treba muški poneti odgovornost za ono što se radi. Kad je u pitanju spas države, onda počinju da vrdaju. Moje je osvedočenje i mojih seljaka Hrvata u mome izbornome srezu, a i svih Hrvata u ovoj Skupštini, da nikada nisu bili kritičniji dani za Hrvate nego što su danas, baš za Hrvate specijalno, jer se sad radi o našoj koži, specijalno o Dalmaciji. Veliki se pogadjaju na račun nas. U pitanju je Dalmacija. (Uzvici: Nije! Nije!) Mi je nećemo dati, ali je ona u pitanju kroz diplomatska pogadjanja. I dok se tako lomi i ovako radi o našoj glavi, mesto da pod ovom zastavom hrabro i energično guramo napred, i da jedinstveno istupamo, dotle naši politički predstavnici Hrvati, tobože čisti i tek probudjeni Hrvati prave punktacije i daju ovakve hermafroditске izjave u Skupštini. Ti pomažu, i to stoji, svesno ili nesvesno, one koji tvrde da Jugoslavija stoji pred rasulom.

Gospodo, oni su prekršili zadanu reč, i to su prekršili zadanu reč nosiocu liste kad su polazili na izbore i prekršili su zadanu reč kad su ulazili u Skupštinu. Njegovo Veličanstva Kralj je u Prestonjoj besedi dao program rada i g. Šuperina je tada držao veliku deklaraciju o Jugoslovenstvu. (Čuje se: Deklamaciju!) Možda i deklamaciju, jer je on uvek i onda deklamovao, a i sad deklamuje. Kad je medjutim trebao taj program da se izvede do kraja, on je pobegao. Vi u deklaracijama nećete naći ništa pozitivno: Jesu li oni za federaciju ili ne. G. Maček je g. Rebou rekao da je za njih sporedna stvar, da za njih nije važno kakvo će to ime da bude: federacija

ili drugo što, već da je njemu i njima samo to da Hrvatska bude samostalna. Kako će i na koji način to biti, to je njemu i njima svejedno. On valjda pristaje da se Hrvatska zove i Velikom Srbijom, samo da bude samostalna. Pošto naši bivši ministri nisu znali da ponesu odgovornost za 6. januarsku politiku kao što ni sada ne znaju i ne misle da ponesu nikakvu odgovornost, onda mi Hrvati, pravi Jugosloveni, treba da gazimo preko ovakvih političara i da idemo napred.

Gospodo, da kažem koju o federaciji. G. Svetozar Pribicević, koji je ranije bio protivu federacije, sada se, kada je propao, nalazi na toj liniji federalizma. G. Pribicević je izjavio: „Mi smo u Austriji bili federaliste, a u našoj državi mi smo unitariste. Oni koji su vodili austrisku politiku, ti su danas federaliste“, tako on kaže, a vidite da on sam danas vodi politiku federalizma. Ne vodi austrisku politiku, ali vodi jednu naopaku politiku. Oni se razbacuju sa nacionalnim atributima. A u tom i jeste naš zadatak... (Zagor... g. Preka upada u rec). Ja sam, g. Preka, išao u dobrovoljce i ne znajući za g. Pribicevića. (Nikola Preka: Zato vi odbijate hrvatski narod. To je vaša politika, politika ugnjetavanja i politika nasilja.) Nemojte govoriti o ugnjetavanju. Ako je ovo politika nasilja, što se ovde sprovodi, ako je nasilje Jugoslavija, onad napolje iz ove Skupštine. (Nikola Preka: Niste vi kvalifikovani da tako govorite!) A vi niste kvalifikovani da o meni kao Jugoslovenu date kvalifikacije. Vi ste bili crno-žuti. Dok sam se ja borio za hrvatsku slobodu, vi ste bili Austrijanac. Sve su, gospodo, ovo špekulacije što ova gospoda rade. Za mene su ti i takvi državopravni političari gnjavatori i ja sam se protiv njih borio 14 godina i boriću se dokle god sam živ. (Cuje se: Pitajte ih gde su bili posle oslobodjenja!) A vi ih pitajte gde su bili juče.

Ja bih, gospodo, razumeo da su se gospoda odvojila od nas na krupnim radikalnim, socijalnim, ekonomskim i kulturnim pitanjima i programu i simpatizao bih sa njima i sa njihovom grupom, ali kad bi bilo tu i Srba i Slovenaca. Medjutim kad se oni odvajaju specijalno kao Hrvati i traže nekakve državopravne mudrolije, mi ne idemo sa njima, mi ne možemo njima simpatizati i moramo se boriti protivu njih. Naša zadaća jeste baš u tome da te nacionalne attribute slijemo u jedan, u jugoslovenski atribut, u Jugoslovenstvo, i mi ćemo to učiniti sa iskrenim srcem jugoslovenskim.

Ja mislim, gospodo, da bi ova država bila mnogo srećnija u pravcu svoga konsolidovanja, da je blagovremeno odbacila ovakve ministre kao što ih je imala i da je uzimala za ministre samo one koji su bezuslovni a ne uslovni Jugosloveni. Gospodo, ne možemo se mi danas igrati Jugoslovenstvom. Danas da jesmo Jugosloveni, a sutra da nismo! Mi smo, gospodo, bili i uvek ćemo i u buduće ostati integralni Jugosloveni. Ja ne znam, gospodo, kakva politička logika određuje vaše držanje. U tom vašem držanju nema političke logike. To je logika Mačekova, a vi ste morali ostati u duhu Prestone Besede kad ste bili ministar. Ali, vi ste, po logici Mačekovoj otišli odavde, a ta logika to je logika skrahiranih političara. Meni je nezgodno da o tim stvarima ovde govorim, ali ne mogu a da ne kažem da mi sve ovde što se dešava sada liči na Hrvatski sabor ili na neko predratno pravaško društvo.

Nikola Preka: Mi se ne stidimo Hrvatskoga sabora, to je naša prošlost, to je naša istorija. Sramota je za vas, da o njemu tako ovde govorite. Ja molim gospodina Predsednika da ne dopusti da se o Hrvatskom saboru ovako ovde govori.

Ante Kovač: Kad velite da se ponosite Hrvatskim saborom, onda vas ja pitam da li se ponosite i onom sednicom toga Sabora u kome su Frankovački banditi vikali: „Dole sa ubicama Kralja, dole Srbija“. Izjasnite se da li se ponosite i s time što se tada u Saboru vikalo? Ovakvih se sednica ja kao Hrvat stidim. Gospodo, ja rekoh da mi ovo izgleda kao Hrvatski sabor zato, što se ovde postavilo pitanje da li smo mi tri naroda ili smo jedan narod. To me je potsetilo na neke sednice Hrvatskog sabora kad su Frankovci potezali ovakva pitanja. Zato rekoh da mi ovo liči na Sabor koji je uostalom i protiv volje Frankovaca gotovo uvek znao biti na visini i u kome su sedeli i divni naši nacionalni ljudi.

Ovo što se juče ovde izjavljivalo, potseća me i na jednu skupštinsku sednicu od pre, 20. juna 1928. godine, na koju sam upao baš kad se govorilo i dokazivalo da srpski i hrvatski jezik nisu jedan isti jezik. (Nikola Preka: Ostavite bar mrtve na miru!) Ja ovde i govorim baš u ime mrtvih, govorim u ime onih koji su svoje živote dali za ovu zemlju, a vi nemate prava da meni odredjujete lekcije, kako ću se ja držati.

Predsednik Dr. Kosta Kumanudi: Molim vas, gospodine poslanice, nemojte odgovarati na upadice. Gospodu poslanike, koji su van klupa, molim da zauzmu svoje mesta.

Ante Kovač: Hoću da završim: Mi mladji najoštrije osudjujemo ovakve političare koji ponova nabacuju tezu o tri naroda, tezu o istorijskoj i političkoj individualnosti protiv koje smo mi vojevali i protiv koje ćemo mi uvek vojevati. (Buran pljesak i uzvici: Živeo!) Gospodo, mi se ne plašimo federalističkog talasa, koga se plaši naš drug, g. Hodjera. Mi se ne plašimo federalizma, jer mi verujemo da će Jugoslovenstvo pregaziti sve one koji su protivu njega. (Uzvici: Živeli! Pljeskanje.) A za ove koje nas vraćaju, ne u godinu 1918, nego koji nas vraćaju u doba Starčevića i za njih verujemo da će ih pregaziti narod u Hrvatskoj gde je prvo začeta velika i sveta jugoslovenska ideja. Za nas su ovi nacionalni problemi rešeni i ja mojim drugovima koji misle kao i ja, velim samo ovo: Idemo dalje! (Burno pljeskanje i uzvici: Živeo!)

Predsednik Dr. Kosta Kumanudi: Gospodo, ovu sednicu prekidamo i rad ćemo nastaviti u 4 sata posle podne sa istim dnevnim redom.

Sednica je prekinuta u 13.25 časova.

PO PODNE.

Nastavak u 4.15 časova.

Predsednik Dr. Kosta Kumanudi: Nastavljam današnju sednicu. Ima reč g. dr. Lludevit Auer.

Lludevit Auer: Gospodo narodni poslanici, ne mogu kazati da me je oduševila osnova zakona o opštinama kako ju je g. Ministar unutrašnjih poslova 7. novembra 1932. godine dostavio Narodnoj skupštini. Nije me oduševilo ni predlog zakona o opštinama koji je izradjen u odboru za proučavanje toga zakonskog predloga. Nije me, kažem, oduševio

ni jedan ni drugi, jer bi ja voleo da vidim opštinu koja je sačuvala svoj izvorni karakter, samoupravni karakter mesne zajednice za kolektivne potrebe. I po osnovi g. Ministra unutrašnjih poslova i po osnovi odbora, koja se u bitnosti ne razlikuje od osnovne gospodina Ministra unutrašnjih poslova, vidimo da je opština sve više apsorbirana po državnoj upravi i da sve više gubi svoj izvorni samoupravni karakter. Opština je uvučena u organizacioni sklop državne uprave i treba da obavlja skoro sve poslove državne uprave. Sreska uprava vrši se zapravo preko opština. Na opštinu spada popis obveznika poreskih, popis vojnih obveznika, popis školskih obveznika, putnih obveznika, prinudna naplata poreze, policijska uprava, veterinarstvo, osiguranje radnika, statistika itd., što sve zapravo ne bi imala opština da vrši i što je daleko od funkcija koje bi imala opština da vrši po svome samoupravnom karakteru. Ali kad osnova predviđa takav tip opštine, onda ne ostaje drugo, nego da se on prihvati i da se iznesu nedostaci zakona, u najboljoj nameri da su u toku specijalne debate učine korekture i da se dade takova opština koja će moći da udovolji svome zadatku. U tome cilju svaka je dobra misao dobro došla i svaka sugestija dragocena.

Gospodo narodni poslanici, izgleda da se pošlo pogrešnim putem kod donošenja zakona o opštinama. Trebalo je najpre doneti zakon o banovinskim samoupravama pa onda unutar njega izgraditi opštinsku samoupravu. Tek onda kada znamo koji će poslovi, koji danas spadaju u nadležnost pojedinih ministarstava doći u nadležnost banovina, onda smo tek mogli doneti i zakon o opštinama. Ovako, kako smo sada radili, izgleda da ćemo morati novelirati zakon o opštinama, kad bude došao zakon o banovinskim samoupravama, jer će se prema tome morati i zakon o opštinama da dovede u sklad.

U § 2 navedena je definicija opštine. Ima jedna izreka koja se često upotrebljuje, a koja je dobro došla i ovde. Ta izreka glasi: Omnis definitio est periculosa, ... svaka je definicija štetna. Baš zato, što se pojam opštine ne može obuhvatiti jednom definicijom, odustalo je zakonodavstvo gotovo svih zemalja da donese definiciju opštine. Ni najjači autoriteti na području javnoga prava nisu uspeali da dadu definiciju o pojmu opštine, koja bi obuhvatila sve njezine zadatke. Nije opština samo prirodna i ekonomska jedinica kako je rečeno u zakonskoj osnovi, nego je njihova funkcija mnogostruka i važno je da u krug njezinog rada spadaju i svi zadatci koji ne spadaju po zakonima u nadležnost državne uprave. Opština je najstarija društvena organizacija, koja je nastala kao prirodna potreba života. Lavale naziva opštinu, embrionom države.

Taj samoupravni momenat u predloženoj osnovi dolazi slabo do izražaja. Istina u § 76 nabrojeno je sve ono što spada u delokrug opštine, a to su poslovi koji se tiču opštinske zajednice i odnose se na ekonomski, kulturni i socijalni napredak uopšte. Medju te poslove spada kako se u zakonu navodi: upravljanje opštinskom imovinom, staranje za opštinske saobraćajne ustanove kod gradjenja i održavanja puteva, mostova, skela itd., zatim održavanje i potpomaganje nevoljnih i ubogih, staranje za odgoj siromašne i napuštene dece, podržavanje dobrotvornih ustanova, staranje za dobro zdravstveno stanje stanovništva, održavanje lekarske službe,

službe babica i ambulanta, suzbijanje zaraznih bolesti, unapređivanje gradnji zdravih stanova, vatrogastvo i snabdevanje životnim namirnicama. Zatim unapređenje narodnog gospodarstva uopšte: kao osnivanje i potpomaganje zadruga, nabavljanje boljih vrsta semena, voćaka, vinove loze, pasmina rasplodne stoke, ribarstva, poboljšanje plodnosti zemljišta, uredjenje potoka i bujica, osnivanje zadruga za štednju, širenje i unapređenje narodne prosvete, podizanje škola, osnivanje knjižnica, tečajeve za domaćice, analfabetskih tečajeva, prosvetnih društava, priredjivanje prosvetnih predavanja itd.

Gospodo narodni poslanici, kao što vidite, delokrug opština na papiru je vrlo lep i privlačan, ali u praksi neće to biti provodivo, jer opštini ne stoje na raspolaganju mogućnosti da se izvede takav program, niti joj stoje na raspolaganju ljudi koji će takav delokrug i program moći u praksi da oživotvore. Potrebna sredstva morala bi biti znatna da se to sve provede, a takva sredstva opština neće imati. Što je po zakonu predviđeno kao prihod za opštinu? Predviđen je najpre prihod od opštinske imovine i opštinskih preduzeća i prihod od uloženog novca.

Gospodo, kad znamo da 90% naših opština nema svoje imovine koja bi odbacivala prihod, onda ostaje kao jedino vrelo opštinskog prihoda prirez na neposredni državni porez i opštinski posredni porezi, a to su trošarina i takse. Neosporno je da su i neposredni državni porezi veliki. Neću kazati da su previsoki u brojci, ali su veliki obzirom na platežnu snagu našeg seoskog stanovništva. Kraj niskih cena seljačkih proizvoda, seljak nije svojim redovnim prihodima u stanju da podmiri niti potrebe svoje, pa niti najskromnije potrebe svoga kućanstva. Seljak je zaostao sa plaćanjem poreze ne zato što bi neplaćanje poreza bio plod neke protivdržavne propagande, nego zato jer nije bio u stanju da ga plaća.

Gospodo, poznati su mi seljaci sa lepim posedom i kućom, sa uredjenim gospodarstvom, na oko imućni i šta više i bogati, sa punom stalom stoke, sa lepim konjima, ali koji u kući nemaju niti stotinu dinara. Nemaju ih zato, jer nisu u stanju ništa da prodaju i kad tako uredan i dobar seljak, dobar gospodar, zaostaje sa plaćanjem poreze, onda će on biti prisiljen da zaostaje i sa plaćanjem opštinskog prireza. Obzirom na njegovu platežnu snagu i današnja poreza bila bi prevelika i seljak ne bi niti sam državni porez bio u stanju da plati. Prema osnovi, osim neposrednog državnog poreza, za koji znamo osim banovinskog prireza, još i opštinski prirez koji će iznositi najmanje 100%, a znamo da će biti opština u kojima takav prirez neće moći biti ispod 500—1000%.

Bez prihoda nije moguće da se ostvari ono što je delokrug opština. Prihode nije moguće dovesti do visine koja je potrebna da se delokrug opštine može ispuniti, te s toga mislim da će lepi program zamišljen i naveden u ovom zakonu ostati neispunjen.

Kao prihodi opštine predviđeni su prihodi od taksa i trošarine. Takse ne dolaze u obzir, bar ne kod seoskih opština, jer one predstavljaju nepopularan oblik neposrednih poreza, a trošak oko njihovog ubiranja apsorbuje ceo prihod, tako da jedino kao priho-

di opština mogu se smatrati trošarine. Zar uvesti, gospodo, pitam vas, trošarinu na šećer, koji je već i inače mnogo opterećen; zar uvesti trošarinu na brašno, na taj najvažniji predmet ljudske ishrane, zar da se uvede trošarina na so; ili bi trebalo sada ponovo uvesti trošarinu na vino i rakiju, koja je doskora postojala, a čuli smo kakva se bura digla protiv te trošarine i kakvi su sve razlozi iznošeni da se ta trošarina ukine? Koliko se sećam za ukidanje trošarine glasalo je 200 poslanika, a protiv toga zakona glasalo je svega 15 narodnih poselnika, pa moram stoga da vas upitam: zar smo za godinu dana toliko promenili svoje uverenje da mislimo ponovo da uvodimo trošarinu koju smo pre nepunu godinu dana ukinuli. Pa, gospodo narodni poslanici, ja osim trošarine na vino i rakiju ne vidim drugo vrelo prihoda, i ako se na to vrelo mislilo, i ako je na to mislio i odbor koji je ovu zakonsku osnovu proučavao, onda moram lično da izjavim da mi je miho što se i većina približila manjini, koja je bila mišljenja i smatrala je štetnim ukidanje trošarine. Ali da ne duljim, želim da naglasim samo to, da se ovaj program i delokrug opštine neće ostvariti, jer opštine nemaju materijalnih sredstava.

Drugi razlog to su organi koji imaju da vode brigu da se delokrug opština i ostvari. U vezi sa ovim moram kazati da opštinski organi vrše pretežni deo svojih poslova u interesu države, a manje u interesu opštine, dok je opština ta koja sve to plaća. Prenešeni delokrug opštine državnih poslova zauzima veliki deo po ovom zakonu tako da je taj delokrug državnih poslova, koji opština vrši vrlo veliki, tako da je opštinska uprava apsorbovana vršenjem poslova državne uprave. Dužnost i delokrug rada opštinske uprave preventivno treba da bude kulturno i ekonomsko unapredjenje interesa njenih gradjana, i da ih socijalno obezbedi i da prenešeni deo poslova od države gleda da što više suži, ali kad ga već ima, onda država treba da plaća ili doprinosi za plaćanje opštinskih organa koji će prenešeni delokrug obavljati. Personalni izdaci predstavljaju u opštinskim budžetima znatnu sumu. U nekim opštinama oni su više od jedne trećine, a u nekim predstavljaju i više od jedne trećine za plate osoba koje opština plaća za obavljanje poslova prenešenog delokruga tako da se ti činovnici ne mogu da posvete čisto opštinskim i komunalnim poslovima.

Preopterećenje opština, sa prenesenim delokrugom, mora imati negativnog uticaja na pravilnije i brže otpravljanje poslova opštinskih. Ja mogu da kažem ne samo opštinskih nego i državnih, jer jedan preopterećeni opštinski organ neće moći savsesno obavljati dve različite funkcije: funkciju samoupravnog opštinskog organa i onu drugu, organa državnog, za preneseni delokrug. Zato ja zamišljam opštine, a i takav opštinski zakon zamišljam, po kojem će se opštinske samouprave proširiti, i po kojem će opštinari imati mogućnosti da utiču na funkciju opštine, kako u komunalnom tako u administrativnom pogledu.

Bojanzan je, dakle, da opština neće moći svoju svrhu ispuniti dvojako: prvo što neće imati sredstava i drugo što će organi biti preopterećeni poslovima prenesenog delokruga, pa neće imati dovoljno vremena, da se posvete čisto opštinskim i komunalnim poslovima.

Kada sam već kod opštinskih organa, onda moram predloženoj osnovi zameriti i to, što ne poklanja dovoljno pažnje izobrazbi i položaju opštinskih službenika, koji ima da provedu ono što se od opštine traži. Opštinski službenik, opštinski delovodja, beležnik, blagajnik, najvažniji je element u celokupnoj opštinskoj administraciji, a radi prenesenog delokruga, i u državnoj administraciji. Takvi službenici treba da budu savesni, sposobni i napredni, jer od njihovog rada, od njihove savesti i njihove sposobnosti zavisi napredak opštine.

Ako su opštinski službenici na svom mestu, opština će biti napredna i zadovoljna. Opštinski službenik je prvi savetnik našeg seljaka, i to u svakom iole malo težem pitanju. Svaki, kad je u teškoći, u prvom redu se obraća opštinskom službeniku, jer mu je on najbliži, jer smatra da će od njega dobiti najispravniji savet. Opštinski službenik mora biti osim svojih funkcija i advokat pa neću da preteram, ako kažem i lekar i veterinar i inženjer, bar što se savetovanja tiče, ako takvog funkcionara u selu nema. Ali, gospodo, ne samo to. Opštinski službenik podjedno je i duša društvenog života u selu. On ima da vodi društveni život, da mu daje pravac, on je po svojoj prirodi pozvan da bude sekretar vatrogaskog društva, da bude sekretar u čitaonici i u sokolskom društvu. On ima da organizuje i da se stara oko potrebnih kulturnih i poljoprivrednih predavanja. On ima da vodi zadrugu i mnogo je toga, što njega u selu čeka. Mnogo tih poslova on ima da radi i u kom pravcu ima da deluje. Uz učitelja, opštinski službenik najvažniji je faktor kulturnog napretka našeg sela. A da opštinski službenik takav može biti, potrebna je stalnost u službi, minimum prinadležnosti, pravo na ličnu i porodičnu penziju, stručna sprema, i naravno priznanje njegovih dosadašnjih stečenih prava.

Hteo nehteo, moram da se pozabavim makar i u najkraćim crtama i o dosad iznošenim elementima kod opštinskih činovnika.

Stalni opštinski činovnik radiće savesnije i bolje. On ne može imati volje za rad, kad zna, da ga neko, bez njegve krivice, može otpustiti i premestiti. Mi znamo svi, da su mnogi opštinski činovnici, ni krivi ni dužni, bili premešteni po volji ovoga i onoga, da je takav činovnik bio upropašćen materijalno i moralno, jer mu je bila ubijena volja za rad, da je bio — ako je nepravedno onda time gore — kažnjen ne samo on nego i opština, u kojoj je dosad korisno delvao, nego i opština, u koju će doći, jer će raditi tamo bez ambicije i bez volje u strahu pred daljim perzekucijama, a takav rad nije nikakav rad i ne bi mogao plod ni donositi.

Tek ako je opštinski činovnik stalan, ako zna da se bez njegove krivice ne može premestiti niti otpustiti, onda će on nastojati i da uredi opštinsku administraciju i opštinske finansije i da radi u kulturnom pogledu i izvan svoje službe rada, jer će uživati, gledajući plodove svoga rada.

Imade poslova koji zahtevaju rad od više godina i koji se niti ne počinju, ako se zna da neće više godina trajati. Treba govoriti otvoreno. Opštinske činovnike premeštaju najviše iz političkih razloga ili iz nazovi političkih razloga, premeštaju se za volju momentalno uticajne osobe u srezu. Često je premeštajem kažnjena i opština, jer joj se više pu-

ta mesto premeštenog nameće drugi, koji je gori. Verovatno će biti uredbom banovinskom propisano da opštinski odbor bira opštinske službenike. Ali od toga izbora neće biti nikakve koristi ako će vlast moći opštinskog službenika da premešta. Opštinski odbor će jednoga izabrati, a banovina će ga premestiti. Tako dolazimo do toga, da je opštinski činovnik zapravo državni nameštenik, po državi nameštan i premeštan, a po opštini plaćen.

U samome zakonu trebalo je predvideti minimum prinadležnosti opštinskih službenika i kategorisati ih prema odgovarajućim kategorijama u državnoj hirarhiji. To bi znatno podiglo autoritet opštinskih službenika, jer nema, gospodo narodni poslanici, ništa gore što bi moglo narušiti autoritet opštinskih činovnika, nego kada se oni moraju svake godine pogadjati sa opštinskim odborom o svojim prinadležnostima. Dok to nije uređeno, dok nije ustanovljen taj minimum, postoji opasnost da će se u opštinskoj službi dešavati zloupotrebe, da će biti protekcije i korupcije. Ja se ne bih mogao složiti sa tim, da se banskim većima prepusti da uredbom regulišu položaj opštinskih činovnika. Kada se propisuje zakonom svima jednake dužnosti i svima jednake odgovornosti, kada se administracija i komunalna politika naših opština u celoj državi postavlja na jednake osnove, onda je u redu da se i prava opštinskih činovnika jednako uredi, zakonom. Ako bi svaka banovina za sebe to pitanje uređivala, onda će to biti nejednako uređeno, a svaka nejednakost mora delovati nepovoljno.

Želeo bih da se uredi i pravo na lične i porodične penzije, jer ko je svoju mladost i sav svoj život proveo u službi, ima prava da bude obezbeđen i za starost. Svakako je to bolje, nego da se pojedinci, sami za sebe obezbeđuju jer tako pojedinačno obezbeđenje i zbrinjavanje uvek je najteže i najlošije. Opštinski organi da mogu obaviti svoje, i te kako teške zadatke, moraju imati iste kvalifikacije. To bi bilo bar četiri razreda srednje škole, koliko se traži za administrativne službenike u državnoj službi, i osim toga, posebnu stručnu školu za opštinske činovnike.

To bi se imalo odnositi samo na one, koji tek stupaju u opštinsku administraciju, jer se ne sme dozvoliti da se vredjaju stečena prava. Podmladak treba da ima potrebnu teorijsku i praktičnu nabrazbu u interesu opština, opštinaru, pa i same državne administracije i države.

Gospodo narodni poslanici, u zakonu je dobro predvidjeno da opštine moraju imati minimum stanovnika koji je u zakonu predvidjen sa tri hiljade. Doista, opštine postaju sve više kulturni, socijalni i ekonomski centri i da bi mogle naše opštine, naročito seoske, pravilno odgovoriti svim svojim delikatnim i velikim zadacima, i da bi bile radne i ekspeđitivne, da bi mogle u dovoljnoj meri nacionalne i državne potrebe da zadovolje, one treba da budu brojno što veće i ekonomski što jače, a njena administracija mora biti što prostija, lakša i jeftinija.

Gospodo narodni poslanici, vreme koje je određeno za govor, ne dopušta mi da opširnije govorim o opštinskim administracijama i u kome bi pravcu trebalo opštinsku administraciju urediti. Ipak još nešto želim da kažem u vezi sa izborima opštinskih odbora. Po § 76 predložene zakonske osnove, bi-

račku sposobnost imaju svi stanovnici, koji su uvedeni u birački spisak opštine. Premda sam pristaša najširih sloboda i političkih prava, ipak se nikako ne bih mogao složiti sa predlogom da biračku sposobnost imaju svi stanovnici, koji na jednoj opštinskoj teritoriji žive, jer, gospodo narodni poslanici, postoji jedna velika razlika između opština i države, između izbora opštinskih i državnih, između izbora opštinskih odbornika i narodnih poslanika. Opšte izborno pravo kod državnih izbora zahteva pravičnost, društvena tolerancija i Ustavom zagarantovana jednakopravnost gradjana. Kod državnih izbora treba da dodje do izražaja svako mišljenje, treba da se čuje glas svakog pojedinca, bez obzira na kome se delu državne teritorije on momentalno nalazi. Ali, gospodo, kod samouprava je drukčije. Samouprava je uprava nekih posebnih javnih interesa i za te posebne javne interese potreban je intenzivan osećaj i to osećaj onih, koji su s tim interesima čvršće vezani. Samo oni koji te posebne osećaje za te posebne interese imaju, samo oni koje ti posebni interesi vezuju osim čisto prostornih odnosa njihovog prema opštini treba da imaju biračku sposobnost kod izbora opštinskih odbornika. Ne bojeći se, da me se nazove reakcionarom, ja kažem otvoreno, da sam za tekstrikciju biračkog prava u opštinama. U Engleskoj i Francuskoj vršenje biračkog prava za samoupravna tela, vezana je za plaćanje poreze, odnosno posedovanje nekretnina, pa ipak, niko, gospodo, ne može kazati, da obe ove zemlje nisu zemlje demokratskih sloboda. Od biračkog aktivnoga prava svakako je potrebno isključiti ekonomski nesamostalne jedinice, dakle, jedinice, koje nemaju nikakvoga interesa za napredak opštine, radi čega je potrebno da nesamostalne jedinice kao što su sluge, nadničari, sezonski radnici, koji privremeno samo borave na teritoriji opštine, koji nemaju nikakvoga interesa u pitanjima opštinske samouprave, nemaju biračko pravo.

Što se tiče pasivnog prava držim, da bi § 27 trebalo dopuniti da opštinski odbornik mora biti pismen, to je najmanje što se od opštinskog odbornika može tražiti da je pismen i da je zavičajan. A i broj godina trebalo bi povećati od 25 na 30 godina. Ja bih išao još i dalje pa bih tražio za pasivno pravo glasa i to da dotični mora imati u opštini izvesnu imovinu i plaćati izvesnu sumu poreze, jer jedino takav imaće interesa za pravilno finansiranje opštinske uprave, ali će podjedno voditi računa i o mogućnosti opštinskih izdataka.

Držim da je broj odbornika predvidjen po zakonu suviše veliki. On počinje po pravilu sa 24 pa ide do 36. Taj se broj nikad neće sastati. To su cele skupštine, a ima opština koje i nemaju takve prostoriye u koje se može sakupiti toliki broj odbornika a nemaju ni toliko stolica da se svi odbornici smeste.

Posebno je još pitanje aktivnog izbornog prava žena. Ja sam zato i kod državnih izbora, dakle za aktivno i za pasivno pravo žena, pa sam zato tim više za takvo pravo i kod opštinskih izbora. Ako se ženama ne prizna pasivno izborno pravo, nema razloga da im se bar aktivno pravo ne prizna, kako je to priznato u Engleskoj, Americi, Švajcarskoj, Austriji i Italiji, pa kako je i kod nas bilo po zakonu iz 1919 za gradske opštine. Verujte, gospodo naro-

dni poslanici, ne vidim razloga da se prizna aktivno i pasivno biračko pravo svima stanovnicima, i slugama, i nadničarima, i sezonskim radnicima, a da ne priznajemo to ženama, koje vode samostalno gospodarstvo, koje vode trgovine, zanate, koje plaćaju velike poreze i opštinske namete, koje su važne ekonomske jedinice i zainteresovane u upravi sa opštinskom imovinom a lišene su svakog uticaja na tu upravu. Ovu pogrešku treba da ispravimo, pa ću biti slobodan u specijalnoj debati da u tom pogledu stavim izvesne predloge.

U sistemu kandidatskih lista vidimo opasnost da pojedina sela ne budu zastupljena. Ako se opština sastoji iz više sela, mogu se dva velika sela dogovoriti i sastaviti listu izmedju sebe, tako da ostala sela budu izigrana i da ostanu bez svojih predstavnika u opštinskom odboru. To izaziva nezadovoljstvo onih sela, koja nisu zastupljena, pa može takvim selima da se i naturi što je nešto što je štetno za njih. Zato bih ja bio za to da se i u ovaj zakon unese ustanova kakva je bila u § 28 Zakona za Hrvatsku i Slavoniju iz 1870 godine, da sva sela moraju biti u opštinskom odboru ravnomerno zastupljena.

Pretsednik opštine nije potrebno da bude biran neposredno od birača. Zato ne smatram najzgodnijim ni onu ustanovu predloženu u zakonskoj osnovi da je nosilac liste već samim tim faktom i predsednik opštine. Gospodo narodni poslanici, potreban je skladan rad izmedju predsednika opštine i odbora, pa je zato potrebno da to lice koje će biti predsednik opštine uživa neograničeno poverenje opštinskog odbora, a to će biti onda, ako ga odbor bira iz svoje sredine. Zašto da u nekim pitanjima idemo čak u krajnju demokratiju, čak i u plebiscit, kad u drugim, pa i važnim pitanjima, ne dajemo da dodje to demokratsko pravo do punog izražaja.

Kako sam već kazao, imao bih još dosta da govorim o ovome projektu Zakona o opštinama, ali pošto odmiče vreme, i već je pri kraju vreme, koje je dozvoljeno za govore, prisiljen sam završiti svoj govor, pa izjavljujem da primam predloženi projekat Zakona o opštinama kao bazu, za specijalnu debatu uveren, da će se tokom specijalne debate učiniti potrebne korekture, kako bi ovaj Zakon o opštinama izašao što bolji. (Burno odobravanje i pljeskanje).

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč g. Dr. Mihajlović Svetislav. (Čuje se: Nije tu).

Onda ima reč g. Kosta Aleksić.

Kosta Aleksić: Gospodo narodni poslanici, vašim poverenjem imao sam čast biti izabran u odbor, za proučavanje projekta zakona o opštinama, koji je danas na dnevnom redu. Trudio sam se da na svakoj sednici odbora učestvujem, i naš izvestilac g. Dr. Stojadinović je veoma lepo izjavio, i govorio o važnosti ovoga zakona. Gospodo, poslanici, ja sam govorio u odboru, i složio se sa mojim drugovima o § 88, koji govori o penzijama. To mi je dalo povoda da i sad uzmem reč da govorim o ovome zakonu. Od kako sam došao u ovaj Dom, ja sam pažljivo saslušao sve govornike, koji su u svojim govorima iznosili, da je teško i bedno stanje u našem narodu, i da naš narod ne može više da podnese terete, već treba i ovi tereti koji postoje, da se skidaju, pa da uštede čine svuda, i da se reduciraju pojedina zvanja, koja nisu najpotrebnija. Ali, gospodo, narodni poslanici, mi vidimo, da se u ovom zakonu daju penzije

i službenicima opštinskim. Gospodo, mi imamo i suviše činovnika i penzionera u državnoj službi, pa zar treba da ih imamo još u opštini? Moje je mišljenje da bi trebalo da se izvrši jedna racionalna redukcija tih sadanjih državnih penzionera, kojih imamo i suviše, a ne da stvaramo još i nove.

Ja sam se nadao da će šestojanuarski režim izvršiti redukciju pojedinih penzionera, ali kad on već to nije učinio, ja se nadam, a to je dužnost naša da mi to učinimo. Jer, gospodo poslanici, vama je poznato, da medju današnjim penzionerima imamo vrlo mladih ljudi inteligentnih, sposobnih i poštenih, koji su penzionisani iz partijskih razloga, stoga bi trebalo te ljude vratiti na svoja mesta. Ako je to bilo potrebno, da se penzionišu onda, kad su političke stranke vladale našom zemljom, kad su vršili penzionisanja, to danas ne treba, jer tako reći mi smo danas jedan klub, i samo jedna stranka. Stoga bi trebalo da svi imamo za dužnost, da se ti mladi, i inteligentni, i pošteti činovnici vrate natrag na svoja mesta a ne da stvaramo još i ove nove penzionere.

Ja još i nisam protivan delovodjama opštinskim, da oni dobiju penziju, jer oni su u istini duša opština, ali sam protivan za ostale opštinske službenike. Pomislite, gospodo, koliko mi samo imamo opština u zemlji, i koliko svaka opština ima službenika, od kojih je gotovo većina već stekla pravo na penziju. Pa odakle ćemo da plaćamo mi tim ljudima penzije? Ako se još dozvoli da se delovodjama daje penzija, ja sam za to, da te penzije plaća država, a ne opština, jer je i g. pretgovornik lepo kazao, da delovodje više vrše državne poslove nego opštinske. To je istina a država je jača pa može i da plaća. Pomislite, gospodo, kako će biti seljacima u jednoj opštini, koji nisu u stanju da plate ni plate svojim službenicima, a odakle će tek da im plaća penzije?

U mom srezu bila je jedna opština koja je plaćala 2.000 na 100 prireza. Istina, pravila je školu i za to je prirez bio veliki. Ali ipak postoje još i druge opštine koje plaćaju po 5—6 pa i 800 na 100 prireza. Pa mogu li one to da izdrže? Ja mislim da je to nemoguće. (Jedan glas: Pa male su vam opštine, povećajte ih). I da se povećaju, opet neće moći to da izdrže, jer one nemaju svojih prihoda. Seoske opštine nemaju svojih prihoda a gradske ga imaju od trošarine, od pijačarine ili s druge koje strane. Seoskim opštinama ostaje kao jedini prihod prirez i s toga pitam, odakle će one da plaćaju penzije kada ovim zakonom stvorimo neke penzionere. Ja mislim da i vi niste za to pa se nadam u vas da ćete i vi, kao što ću i ja kad u specijalnoj debati bude došao na pretres ovaj § 88, biti za to da se penzija može dati jedino opštinskim delovodjama, a ostalom opštinskom osoblju da se ne može dati. Ja ne bih imao ništa dalje odnosno ovoga da govorim, pa ću sada samo da kažem još i ovo; slušao sam, gospodo, govore ovih naših punktaša, odnosno izjavaša. Ja mislim, gospodo, da su ovi ljudi razmaženi i da bi trebala jedna čvrsta ruka da ih opameti, jer bez toga nema leka. To je gospodo, što sam imao da kažem. (Odobravanje).

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč g. Vitoimir Vidaković. Pošto on nije ovde ima reč g. Branko Avramović.

Branko Avramović: Gospodo narodni poslanici, svaki od govornika sa ove govornice počinjao je svoj govor time: da je ovaj zakon vrlo važan za na-

šu državu. I to je tačno. Ali ovaj zakon kako ga je predložila vlada, pretrpeo je u odboru neke izmene. Neke odredbe su posle toga ispale bolje stilizovane, nego što su bile u vladinom predlogu. Medjutim, usled ovih izmena neke su stvari promenjene i sada su ispale lošije nego što su bile u vladinom predlogu. Ali sve kad se uzme kao celina, ipak daje jedan zakon koji mi odavno želimo i koji treba što pre da stupi na snagu i što pre da se izglasa. Od početka rada ove Narodne skupštine mi smo u svojim govorima bilo u Klubu, bilo u sednicama Narodne skupštine stalno isticali potrebu da se što pre dodje do biranih opština koje će upravljati opštinskom samoupravom po volji naroda, da imamo opštine koje će imati opštinske odbore birane od naroda. I evo sada se daje mogućnost da posle izglasanja ovoga zakona dodjemo do tih biranih opština. Od početka rada ove Skupštine, kad su bili na pretresu razni zakonski projekti, nikad nije bilo ovake kritike za i protiv, kao što je kod ovoga zakona. Ovde se stalno redjaju govornici i za i protiv, dok su dosadani zakoni bili izglasavani sa mnogo manje protivnika nego što se oni danas javljaju. Medjutim, sada u načelnoj debati o ovom zakonskom projektu hoću da konstatujem jednu stvar koju sam u svoje vreme kao izvestilac jednog zakonskog predloga istakao: da su predjašnje narodne skupštine, narodne skuštine koje su bile pre nas, ličile na nešto što nije bilo dobro, medjutim nažalost i ova naša Narodna skupština dobiha opoziciju, a to nije za osudu što postoji opozicija.

Ali je teško da moramo da vidimo nešto što je bilo u predjašnjim skupštinama, da opozicija traži i bira izraze, da što više imputira i odboru i Vladi nešto našta se uopšte nije mislilo i da izmišlja neke zle stvari, i zle namene ovoga zakona i neke zle posledice. Opozicija pravi pogrešne zaključke za ovaj zakon koji još nije stupio na snagu, niti je izglasan. Tako se desilo da juče g. Marko Kožul, govoreći o ovome zakonu, birao što teže osude za njega. Rekao je da u Dalmaciji postoji danas mnogo bolja samouprava nego što se predviđala. Rekao je kako postoje još neki zakoni na teritoriji koju on predstavlja, zakoni opštinski. Medjutim zaboravio je da su svi opštinski zakoni anulirani i da mi nemamo opštinski zakon koji je na snazi, nego sada tek treba da se donese.

Isto tako je g. Hodjera danas do podne tražio mogućnost i način da što lošije prikaže ovaj zakon. Pa i drugi govornici, koji su govorili protiv, tražili su što više mogućnosti da ocerne ovaj zakon i da što više kažu protivu njega. Istina je nešto bi se dalo prigovoriti ovome, a to bi se dalo prigovoriti a ujedno i braniti. Moglo bi se prigovoriti zašto je odbor izmenio predlog Vladin gde se govori o broju stanovnika opštine. Mi u Srbiji i Vojvodini imamo jedinice samouprave i opštinske sa raznim brojem stanovnika, imamo opštine sa manjim brojem stanovnika od 3000, kao što se ovde predviđa, imamo opštine od 2000 stanovnika. Te opštine su od pametiveka. Danas će biti vrlo teško tome narodu objasniti da gubi samostalnost, samoupravu i da mora da se spaja. Ta stvar može i da se brani što je svakako tendencija da se izbegnu veliki troškovi. I zaista naš narod ima velike poreske i druge terete tim pre što su cene poljoprivrednih produkata slabe i male, pa treba da traži načina prilikom stvaranja ovakvog zakona da se narodu što manji tereti tovara. Mogao

se je predvideti manji broj stanovnika, bar 2000, kako je Vlada u svome projektu predložila.

Nadalje ovde bi se moglo zameriti da nije predviđeno minimalno vaspitanje za opštinske delovodje i opštinske beležnike. Neko je od gospode govornika rekao da opštinske delovodje imaju vrlo veliki i delikatan posao, da im se poveravaju i najvažnije vojničke stvari i da se često puta dešava da oni odaju te stvari samo zbog toga što nemaju dovoljno inteligencije, pa pitaju za savet nekoga, a ne znaju na koga treba da se oslone u tom pogledu. Koliko se sećam taj slučaj istakao je sam izvestilac. Potrebno bi bilo, i ako se predviđa da će Bansko veće doneti uredbu o statutu i staležu činovničkog, bilo je potrebno da se ovde predvidi jedan minimum obrazovanja, t. j. minimum od 4 razreda srednje škole. To je potrebno jer je opštinski delovodja takoreći prvi činovnik u selu, koji treba da daje i stručne savete svojim građanima, koji treba da pomaže svojim seljacima, da za svaku sitnicu ne moraju da idu u grad i traže advokata, možda po skupe pare.

Isto tako nije predviđen ni minimum nagrade opštinskih činovnika, nego je i to ostavljeno banskim većima. Trebalo je predvideti i taj minimum, a banskim većima ostaviti da prema prilikama u pojedinim krajevima naše Otadžbine utvrđuju to i dovede u sklad sa tim prilikama.

Što se tiče političkih izjava, koje su gg. poslanici sa ove govornice prilikom načelne diskusije po ovome zakonu davali, ja sa svoje strane imam da kažem, da su te izjave više reči za „kroz prozor“. Samo, nažalost, moram da kažem, kad se to pročita u inostranstvu, kad to čine gospoda koja su bili ministri kod nas u državi, da oni danas povlače ono što su radili i ližu — ako ćemo da se frivolno izrazim — ono što su bliivali, onda ne znam kakav će to utisak ostaviti. Svakako, za nas koji poznamo mentalitet izvesne gospode, možda to neće da bude tako strašno, jer će se možda reći da sve te punktacije i sve te izjave i deklaracije, da će se posle toga svršiti jednim lepim sastankom i da će se to likvidirati sa špricerima „uz Križevačke statute“. (Glasovi: To je tačno, tako će i biti!). To je tačno, ali je tačno i to, da onaj koji pročita sve ovo, reći će da se nobunila čitava plejada bivših ministara i da oni svojim deklaracijama škode ugledu naše države. Mi moramo to da osudimo, a naročito moramo da osudimo one druge, koji su sa nama izabrani 8 novembra 1931 godine u ovu Narodnu skupštinu. Sa svoje strane izjavljujem da ću glasati u načelu za ovaj zakon, a u pojedinostima, molim gospodina izvestioca, da neke stvari koje budu potrebne izmeni (Odobranje).

Predsednik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč narodni poslanik g. Milan Živanović.

Milan Živanović: Gospodo narodni poslanici, ja ću se zadržati samo malo na Zakonu o opštinama, a o političkim stvarima, ja mislim da je bilo dosta govora i da ne bi više trebali da zamaramo Narodnu skupštinu time.

Pred nama je Zakon o opštinama, koga narod u državi već davno očekuje. Ovo je jedan od najvažnijih zakona, jer kako nam je uređena opština, tako će nam biti uređena i država. Opština je najmanja administrativna jedinica u državi, a najvažnija i zato treba obratiti svu pažnju da ovaj zakon bude savremen. Ovaj zakon, kako sam ga ja razumeo,

savremen je i ne bi mu imao šta da primetim, sem to, da je malu vlast dao opštinama, manju no što su inače imale opštine po starom srbijanskom zakonu.

Ovim se zakonom u § 3 predviđa da svaka opština mora da ima najmanje 3000 stanovnika, a izuzetno, ako su terenske prilike nezgodne, da mogu biti i manje. Prema ovome morale bi se manje opštine grupisati. Za državnu administraciju je mnogo zgodnije da su opštine velike, ali ne znam kako će ovo narod da primi.

Opštine u predratnoj Srbiji kako vam je poznato male su ali je narod na njih navikao i podigao skromne kuće po opštinama. A pored opštine podigao zadružne domove, u koje su smestili sve kulturne zadružne ustanove toga sela, i sve to koncentrisali. Grupisanje opština izazvaće negodovanje, jer sve manje opštine mora da napuste svoja ognjišta pa da se spoje sa većom opštinom. Ja mislim da bi ovo grupisanje trebalo ostaviti narodu na volju pa ako ko hoće neka se grupiše.

Svima je nama poznato da su domaćini naših seoskih opština delovodje i da oni za sav posao nose odgovornost. Ovi službenici zavisili su do sada od opštinskih odbora jer su im oni odredjivali plate. Ja imam u mom srezu delovodja sa mesečnom platom od 3-400 dinara a pišare sa platom od 150-200 dinara. Da li ovi ljudi mogu da budu savesni službenici sa ovakvim nagradama.

Ovaj zakon u § 85 kaže da će Banovinsko veće doneti uredbu o opštinskim službenicima u kojoj će propisati opšte uslove za prijem u službu, minimalne kvalifikacije itd.

Ja držim, gospodo, da je mnogo bolje, da ovaj zakon o opštinama predvidi i osigura opštinsko osoblje. Ovim zakonom treba predvideti kvalifikacije i plate osoblju kao i državnim službenicima. Ne treba ostavljati ovo veoma važno pitanje banovinskim većima jer će one donositi različite uredbе svaka za svoju banovinu pa će se naići na nezgode, neka banovina daće činovnicima veće prinadležnosti a druga manje te će se stvoriti negodovanje.

Molim Kraljevsku vladu i Narodnu skupštinu da kada se donosi jedan jedinstveni zakon o opštinama da tim zakonom obezbedimo položaj opštinskim službenicima, da im se osigura stalnost, odrede plate i osigura penzija. Samo obezbedjen činovnik biće zadovoljan i savestan radnik.

Kada zakon opštinskim činovnicima propisuje sve dužnosti i odgovornosti, kada se njime hoće da unificira naše zakonodavstvo i kada se administracija i komunalna politika naših opština u celoj državi postavlja na jednoj osnovi, red je, da se prava i položaj opštinskih službenika samim zakonom uredi.

Opštinski službenici pored svojih poslova obavljali su i poslove svih ostalih časnika, predsednika, kmetova i odbornika. Pravosudje u opštinama palo je isključivo na službenike, te sam za to, da im se zagarantuje stalnost i da se materijalno obezbede. Položaj opštinskih službenika je delikatan. Oni treba da su savesni jer često najsudbonosnija rešenja državnih vlasti oslanjaju se na isprave i rešenja opštinskih vlasti. Zato treba uzimati za delovodje opština pismene i školovane ljude, jer ih danas dao Bog imamo dosta u državi. Stare delovodje treba zadr-

žati na položajima i priznati ih ali mladje bez najmanje 4 razr. gimnazije ne treba primati.

Neopravdano bi bilo da ovim zakonom socijalno ne obezbedimo opštinske službenike. Ova klasa ljudi koja je jedna od važnijih, to je svojim dosadanjim radom zaslužila. Nije dockan da se ovo ispravi i unese u zakon. S toga molim gospodu, narodne poslanike i Kraljevsku vladu da ovo prime i usvoje.

Opštinski budžet po ovom zakonu ako ne prelazi 50 od sto prireza odobrava sreski načelnik. Ali gospodo ne treba dati pravo sreskom načelniku da on budžet prepravlja i povećava. Ovo pravo treba ostaviti samo opštinskom odboru. Imao sam slučaj da školski nadzornik prepravlja budžet školski i povećava ga mimo volje školskog i opštinskog odbora.

Galantno daje veće honorare svešteniku, služitelju itd. Smanjivanje i povećavanje budžeta treba da je pravo samo opštinskog odbora a nikako državnih činovnika. Njihovo je pravo samo da kontrolišu.

Naše seoske opštine opterećene su i učiteljskim stanarinama. Svaka opština naročito po selima ima udobne stanove za svoje učitelje uza samu školu, neke škole imaju i bašte za učitelje i sve udobnosti potrebne, pa opet plaćaju stanarinu učiteljima. Držim, gospodo, da je ovo nepravo. Ko je mogao da izmisli da se učitelju mora dati stan i uz to još da mu se mora plaćati. Sa kakvim pravom država zadržava od plate učitelju 150 dinara mesečno za stan, a da je opština po zakonu dužna da pored stana plaća još i stanarinu učitelju 150 dinara mesečno. Molim nadležne da ovo apsolutno isprave i da se opštine oslobode stanarine, a tako isto da država učiteljima od plate ne zadržava 150 dinara za stanarinu, kada im stan ne daje.

Ovaj zakon dozvoljava da se i nepismeni mogu birati za opštinski odbor. Po mom mišljenju držim da ovo ne treba odobriti. Nepismen čovek nije za ovako delikatan položaj koga treba da zauzme kao odbornik. U odboru se rešavaju stvari za koje treba da nosi i odgovornost. Greh je opteretiti nepismenoga da odgovara, a uz ovo mogu nepismene pismeni da zloupotrebe. Po starom srpskom zakonu o opštinama mogao je i predsednik opštine da bude nepismen čovek, pa su mnogi dobri domaćini stradali, jer su bili ambiciozni da postanu pretседnici. Kada imamo to iskustvo, onda nov zakon ne treba da odobri da se nepismen može da bira za odbor. Molim gospodu narodne poslanike da se ove moje male primedbe uzmu u obzir.

Ja sam, gospodo, pristalica tajnog glasanja, jer bi to bio pravi izraz narodne volje i moга kraja koga imam čast predstaviti ovde, ali s obzirom da se većina složila za javno glasanje i da je to potreba današnjice, ja ću glasati za ovaj zakon koji je narodu i državi potreban.

Pretседnik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč g. Dragić Šelmić.

Dragić Šelmić: Gospodo, narodni poslanici, odmah posle sastanka i početka rada ove Narodne skupštine, celokupan je narod očekivao da će ova Narodna skupština medju prvim zakonima doneti Zakon o opštinama. Kad sam se god posle rada skupštinskog vraćao medju birače, moji prijatelji upućivali su mi pitanje šta je sa zakonom o opšti-

nama i kad će on doći na red. Ovo i ovako interesovanje građana za ovaj zakon, a naročito građana u predrtnoj Kraljevini Srbiji nije bilo iz bojazni kakav će im biti zakon o opštinama, jer su oni imali predratni zakon o opštinama, koji je bio veoma dobar, pa su verovali i živeli u tome uverenju da će zakon novi o opštinama biti bolji i napredniji, a ako ne bolji, onda bar onakav kakav su imali. Ali interesovanje građana za zakon o opštinama bilo je naročito zbog toga, da bi se jednom taj zakon doneo te da se izvrše izbori opštinskih časnika i da se narod jedanput oslobodi od onih opštinskih časnika, koji su izgubili svako njegovo poverenje, a da one koji uživaju njihovo poverenje ponovo izabere i da im dade punomoćje da i dalje nesmetano produže rad. U ovom pogledu a zašto se narod najviše interesovao u skorom vremenu dočiče do svoga potpunog izražaja, te će se to pitanje jednom skinuti sa dnevnoga reda: Ali, gospodo, u drugom pogledu građani predratne Srbije ne mogu biti zadovoljni sa ovim zakonom o opštinama zato što nemaju ono što su imali po starom zakonu. Novi zakon o opštinama predvidja samo dužnosti opštinskim sudovima, a nikakva prava. Tako da su opštinske vlasti svedene prosto na filijale žandarmerijskih stanica da vrše dostavljačku službu bez ikakve sudske i izvršne vlasti.

Gospodo, narod u predratnoj Srbiji navikao je, a to je za njega i po njegove interese bilo bolje, lakše i jeftinije, da masu sitnih sporova svršava kod opštinskih sudova, međjutim sad po ovom novom zakonu za najmanju sitnicu: kao što je preorana brazda dve od njive, prekošen otkos dva livade, stikom pričinjena šteta na livadi, i njivi, sitni dugovi itd., sad mora da ide po 30 do 40 kilometara sreksom sudu ili policijskoj vlasti i da dangubi po čitava dva dana i da plaća po 300 do 500 dinara sudskom činovniku za izlazak na lice mesta prema daljini mesta, to neće biti u mogućnosti da radi, no će biti prinudjen da on sam sudi, presudjuje i naplaćuje. Moje je mišljenje, a i želja građana da se opštinskim sudovima dade sudska i izvršna vlast, tako da opštinski sudovi po krivičnim sporovima sude sve istupe, a po građanskim sporovima da sude sporove u vrednosti do 1000 dinara, a o nepokretnosti do 500 dinara, i da u toj visini tvrde sve isprave.

Gospodo, ja sam ubedjen ako se to ovim zakonom sada ne dade, kad se ovaj zakon primeni i kad se vidi u praksi, da se to naknadno mora dati, jer je neophodno potrebno.

Gospodo narodni poslanici, opština je temelj države. Kroz opštinu sve prolazi. Opštinski sudovi opšte sa svima vlastima u zemlji; opštinski sudovi daju svima vlastima potrebne podatke i izveštaje i zato je rečeno i ta je reč opravdana: uređjena opština, uređjena i država. Duša opštine ili pluća kojima ona diše jeste opštinski delovodja. Država je do sada uredila skoro sva pitanja. Pitanje opštinskog delovodje i opštinskih činovnika do sada nije uredjivala. To pitanje sada ovim zakonom u nekoliko je uredjeno. Uredjeno je tako da će opštinski delovodja imati penziju. Ja tu odredbu zakona pozdravljam, jer sam ubedjen i uveren da ako je dobar delovodja dobro je i uređjena opština; ako nije dobar delovodja nije dobra ni opština. Da bismo imali dobre delovodje treba im osigurati egzistenciju, treba ih platiti, treba im osigurati stalnost, pa će oni biti

mного više predani poslu i radiće savesno tako da će biti od koristi i narodu i opštini i državi. Ovim zakonom po mom mišljenju trebalo je apsolutno predvideti minimum prinadležnosti opštinskih delovodja a ne ostaviti da opštinski odbori ili banska veća rešavaju. Po ovom projektu zakonskom takodje je je po mom mišljenju ostavljena jedna praznina za opštinske pretседnike gde se kaže da može opštinski odbor za vreme oduzeto opštinskim poslovima pretседniku dodeliti neku nagradu. Gospodo, mi znamo da pretседnik opštine, ako hoće da bude pretседnik, mora da dodje prvi u opštinu, on je šef kancelarije i kao šef kancelarije treba da kontroliše mladje i mora da bude po ceo dan, i ako se ostavi na volju opštinskom odboru da on odredjuje ili ne odredjuje platu pretседniku opštine, ja sam ubedjen da u većini opština ona neće biti ni određena i zato je po mome mišljenju neophodno potrebno predvideti jedan minimum, prema veličini opština i pretседniku odrediti platu. Bez plate se pretседnik ne može ni zamisliti a kamoli postojati.

Gospodo, narodni poslanici, rekoh unapred da građani predratne Srbije ovim novim zakonom neće biti zadovoljni zato što nemaju onog što su imali u starom zakonu, koji mu je stvarno bio bolji sa jačom samoupravom, tajnim glasanjem i sudskom nadležnošću. Ali kako smo imali u ovoj državi sedam raznih zakonodavstava i kako je želja sviju nas da se postigne jedno jedinstveno zakonodavstvo, to ni ostali delovi naše države ne mogu biti potpuno zadovoljni sa ovim zakonom, te je zato moralo biti i sporazumevanja i pogadjanja i sa jedne i sa druge strane, da bi se moglo doći do jednog jedinstvenog zakona, kao što je to i uradjeno. Pa kad ovaj zakon bude primljen i uvidimo da u njega nije uneto ono što je bilo potrebno, a potrebno je da se unese, to ćemo morati naknadno dopuniavati, pa imajući to u vidu i prema svemu onome što sam izložio, ja izjavljujem da ću u načelu glasati za ovaj zakonski projekat. (Odobranje).

Pretседnik Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč g. Alija Selmanović.

Alija Selmanović: Gospodo narodni poslanici, veoma mi je neprijatno, što se ne mogu saglasiti sa ovim predlogom zakona o opštinama. Neprijatno mi je za to što su se prigodom ove diskusije o ovome zakonu čule neke deklaracije i neke punktacije i što se o njima počelo govoriti. Ja sa ovoga mesta izjavljujem da se s tim punktacijama ne mogu složiti i njima preporučujem da se nakade na ove svoje izjave, jer je to vrlo dobar lek, domaći lek, za nervne bolesti. (Odobranje i smeh). Ova gospoda nisu nama nepoznata, oni su bili na upravi zemlje i poznat nam je dobro rezultat njihovoga rada. S druge strane ja bih im preporučio i kazao da se oni veoma varaju, misleći da imaju mase za sobom. Narod je malo pametniji nego što oni drže.

Jedino što bi trebalo to je da Kraljevska vlada nama narodnim poslanicima što moguće više izlaziti na susret i ako bi se nekome pojedincu nešto našao učinilo, taj ne bi trebao odmah da iskače iz onoga puta i pravca koji smo zauzeli u našem radu. On može samo tražiti energično da mu se ispravi učinjena greška. Ja ću na primer ovde da istaknem jedno što mi je našao učinjeno, a to je da mi je i ovoga puta opet zabranjeno sadjenje duvana u opštini. Ne bi mi toliko bilo krivo, ali znamo da i u Ustavu i u pravi-

lima stranke stoji odredba u kojoj se kaže da medju svima nama postoji jednakost i mi smo neprestano o tome govorili našim biračima. Sad zamislite kakav će biti moj položaj kad mene od moga suseda rastavlja samo jedna reka od 20—30 metara širine i on ima pravo da sadi duvan a ja nemam. Ja to iznosim i mislim da će tu nepravdu resorni ministar popraviti.

Što se tiče ovog zakona ne mogu da se složim, i tražim da se jedno jedino slovo „a“ izmeni, i da dodje „e“. U čl. 2 kaže se: svako zemljište mora biti sastavni deo jedne opštine. Čl. 14 istoga zakona glasi: svaki državljanin mora biti član jedne opštine. Dakle, iz ovoga se vidi, da svaki seljak mora pripasti jednoj opštini i da svaki seljak mora biti član jedne opštine. Nema spora da su opštinske samouprave dobra stvar, samo momentalno, velika je depresija i kriza, pa su odjedanput teška ova tri tovara; državni, banovinski i opštinski. Dakle, seljak koji izrazi želju da hoće opštinu neka mu se ispostavi.

Doći ću na jedno pitanje, ja ću i to da obrazložim. Do godine 1926 u mom srezu, kojega ja predstavljam, mislim u većini srezova u Bosni i Hercegovini, nije bilo opština, t. j. jedno vreme pre rata, postavljene su nekim jačim selima, i videlo se da nema velike blagodeti od njih, i ukinute su. Opštinske poslove vršili su pre, delimično seoske starešine i sreska veća.

Svako selo imalo je svoga starešinu. Seoski starešina svakog pazarnog dana bezuvjetno je morao doći u varoš, u sedište sreskog načelnika, obaviti svoje privatne poslove i u 11 sati morao je doći u srez, primiti pozive, odluke sreskog suda i načelnika, zatim važnije naloge sreskog načelnika. Kad se vratio kući, prikupljao je seljane, razdavao im pozivnice i usmene naloge.

Što se tiče funkcija u ekonomskom i prosvetnom pogledu, kotarsko sresko veće vršilo je te funkcije i redovno dva puta godišnje sastajalo se u sreskom sedištu. Tim većima prisustvovao je sreski načelnik, referent, ekonom i većnik. Oni bi sve potrebe sela tu rešavali, kao što su: podizanje škola, opravka puteva, nabavke raznog semena, poljoprivrednih alata itd. Ove njihove zaključke izvršivao je predsednik veća u sporazumu sa sreskim načelnikom, ekonomom, većnikom itd.

Gospodo, 1926 godine postavljene su opštine u svima selima. Opštine nisu ružna stvar. Iba su stvar, ali trebalo je da žive. Za njihov život i opstanak one skoro nemaju nikakvih prihoda osim, što narod kaže, nameta na vilajet, a to je prirez na državni porez. Poznato vam je, gospodo, da malo koja opština nema stopu prireza koji premašuje državnu porezu. Ja se bojim da se opet ne kaže: „Ayai, Bosno, sirotice kleta!“ I usled toga što se mora, ja izražavam želju onoga naroda, da to baš ne bude da se mora.

Ne priključujući se ni većini odbora a još manje manjini, izjavljujem, da ću glasati protiv ovoga zakona. (Plieskanje poslanika Jugoslovenskog narodnog kluba).

Претседник Др. Коста Кумануди: Има реч г. Тодор Тонић.

Тодор Тонић (цела скупштина га поздравља са плескањем и усклицима: Живео!): Господо народни посланици, један од најполитичкијих закона, који интересује нашу целу земљу, и све редове нашег

грађанства, без сумње је, господо, овај закон о општинама. Како је закон о општинама тесно везан са широким слојевима наше сеоске масе, то може да зна само онај, који живи непосредно у народу. Господо, наше сеоске општине, чију организацију познајем добро, могу да кажем, да по нашем праву, сваки који ради да овај закон буде што бољи, тај ће, господо, добити највећу славу и највећу похвалу наших општина, било сеоских било градских.

Треба се сетити, господо, још првога и другог устанка, кад су најпримитивније биле наше општине, па су те наше општине, господо, одиграле најсјајнију улогу у тим ратовима. Оне су успешно водиле рат, оне су оружје набављале, оне су потстрекале и одушевљавале народ за рат, оне су биле главни интенданти наше војске, оне су биле Министар финансија, и Министар војни итд. (Живо одобравање.) Ја сам, господо, правник, и ја познајем добро организацију наших општина, па зато овако и говорим. Ми смо имали најтипичније организације тих сеоских општина, које су биле прво организоване у саставу из неколико села, које нису биле ни мало значајне у правном смислу, али су ипак вршиле велике улоге. И зато, кад је у питању закон о општинама у Народној скупштини, ја се сматрам побуђен, да говорим о овоме питању.

Господо, ја хоћу да умолим такође г. г. народне посланике, кад су већ падале толике политичке изјаве у овоме дому, хоћу и ја да кажем неколико речи.

Ја сам, господо, претставник ширег Пијемонта наше отаџбине. (Граја. Глас: Нашег Манчестра!) Немам част да сам ја син ужег Пијемонта; али сматрам за потребу, да овде изјавим, да сам ја поборник ширег Пијемонта, а не само мога краја Лесковца, и околине. Хоћу да кажем, све ове изјаве, које су падале и јуче и данас, од господо из ново створеног клуба, да су по моме мишљењу, господо, без икакве вредности.

И пунктације, или како ће их народ назвати политичке измотације, нису господо таквог карактера, да могу да измене психолошко стање нашег народа. Паметан је и српски и хрватски и словеначки сељак Никад он неће усвојити јалову политику, која иде баш противу њега. Здрав је смисао, господо, код нашега сељака и код онога на мору у Далмацији, у питомом хрватском Загорју, као и на Мурџи у Словеначкој. Зато мислим да ће њихове пунктације сам народ ускоро да демантује, те не би требало да се дуго задржавамо на томе. Ја мислим да ће ти пунктатори наћи место, где су заслужили, наћи ће убрзо, јер нездраве идеје никада нису могле да нађу погодно земљиште и терен у здравом духу и у здравој националној снази нашој, па било код племена хрватског или нашег српског или код словеначког.

Ја, господо, морам да кажем да као припадник племена српског, као што сам мало пре казао, ја немам част да припадам том ужем нашем Пијемонту, него припадам том ширем Пијемонту, пошто је мој крај дао највише жртава за нашу ствар. Свака трећа кућа у Лесковцу и у Лесковачком срезу обележена је црним барјаком, то су жртве за народни триумф, за идеју националну, за стварање и изграђивање ове наше моћне државе.

Наша је држава, као што сви знате, руку на срце, створена из мора крви наших најбољих синова, створена је на костима најздравијег и најснажнијег дела наше генерације. И, господо, после оружаног сукоба и после толико жртава, које смо ми дали за стварање и за народно и државно уједињење, настале су тешке и страховите борбе. И наша дипломатија за зеленим столом, ту су наши најумнији државници и интелектуални радници за зеленом чојом често пута очајавали, губили и тропили нерве. па се истрошили, па су и наши великани помрли. Јесте, господо, ми смо победили савезничког непријатеља, али се у логору наших савезника појавила држава са великим апетитом, која је хтела да гута наше земље без икаквог права, без икакве историјске подлоге, без икаквог правног преимућства. Хтела је да закорачи на наше тле. Ту је страшна и велика борба била. Добили смо државу, држава је била велика, али неограничена, држава разграђена. Требало је силне борбе и мука, извршити разграничење са Италијом, ломила су се ту копља, ломила се ту снага. Требало је разграничење извршити са Бугарском, Албанијом, са Мађарском и са Аустријом. Ту се ломило и кршило. (Пљескање.)

Кад се то свршило са муком и невољом, кад су наши највећи апостоли, државници, ломили своје интелектуалне снаге и моћи да створе и ограниче нашу државу, требало је прећи на посао и уредити државу.

Али су се партијске страсти тако развијале, да смо се ми, уместо да уређујемо своју кућу и свој дом, забављали свим другим стварима и нисмо радили оно, што смо требали да радимо. Нека је грех на тој генерацији, што нас је на томе послу партијских страсти излагала прогањању, и на тај начин задржала уназад за читаве деценије. Ми смо, браћо Хрвати, браћо Словенци и браћо Срби, у једном великом, тако да се изразим, задоцњењу за пуних десет до дванаест година, јер посао, који смо требали да обавимо пре десет до дванаест година, дошао је на дневни ред тек сада да га обави ова скупштина, изабрана на 6-јануарском програму, а на тој платформи, да ово питање крене напред, јер је, господо моја, питање закона о општинама једно од најбитнијих политичких питања за целокупан наш југословенски народ. И ето, господо, видите шта бива данас, кад смо већ пошли тим путем, да дамо земљи, један закон о општинама, који је преко потребан. Као оно, што Мачек хоће, да пребрише седам правних подручја, нашли су се, господо, овде пункташи и хрватсеки, па и наши пункташи. (Чује се: Тако је!) Једни пункташи траже савезника, а други их пункташи опет одбацују.

Господо моја, једна држава, чији су гемељи засновани на мору крви и на милион и по душа и костију наше деце и синова, не руши се никаквим изјавама, нити каквим пунктацијама; а време ће нам, господо, за то дати заправо. Верујте ми, господо, да ја на њихове изјаве никад не бих одговарао, нити бих се освртао, али ја сам претставник народни, живим у народу, где се о томе говори и препричава, па сам зато и сам принуђен и желим да проговорим о томе неколико речи. Наши пункташи протестују зашто се Мачек интернира, зашто је Корощец у Врњачкој Бањи, и зашто је Спахо

узиман на одговор, а видите ови пункташи не признају наше пункташе за савезнике и неће никакву везу са њима.

Господо, ја хоћу овде отворено да говорим, јер је мој карактер такав, да јасно и отворено и од срца говорим.

Господо, један наш друг и пријатељ кад год говори са ове трибине, и кад даје израза своје политичком гледишту, говори увек тако, да изгледа да је већи Хрват, него Србин, и то износи увек у суперлативу. Ја мислим да ми не треба да уверавамо Хрвате да смо ми већи Хрвати, него они и да Хрвати не треба да уверавају нас, да су већи Срби, него ми. Ја хоћу да приговорим говору г. Мите Димитријевића. Право да вам кажем, кад год он узме реч да овде говори, величајући Стјепана Радића, коме Бог нека душу прости, верујте ми да увек један по један Хрват излази из сале, јер му је незгодно да слуша већ те славопојке.

Господо, не чини се тиме услуга ни племену хрватском, нити пак словеначком. Ако, господо, ми почнемо и данас да величамо државнике и сјајне лумене и величине какве смо ми имали и горостасе, какав је био један Пашић, вођа Балкана, какав је био у своје време један политичар и државник са дубоким смислом, какав је Ристић, ако хоћемо да доказујемо и величамо какав је био један државник Михајлове Србије Гарашанин, творац познатог „начертанија“, па покојни Драшковић, и многи други, кад бисмо почели то сада да доказујемо, онда би отишли на ону линију пре 6 јануара, где смо раније били. Господо, од 6 јануара до краја 1931 године прошло је 3 године. Али, ако ми почнемо овај посао и даље да радимо, ми ћемо причекати и 30 година, па да свршимо послове, који су нам најбитнији. Ми, господо, треба једанпут с тим да престанемо и треба да се посветимо оним питањима, која су за нас витална, која су нам данас најпотребнија и то не само нашем народу, нашем селјак, него у нашој држави: нашој великој и моћној отаџбини, треба да се посветимо економским, привредним и социјалним проблемима, а не да и даље декламујемо као до сада. Па, господо, када смо у тако великом фершпетунгу, као што би неки казали, онда ја не разумем, зашто ововлика дискусија, зашто враћање на старо, кад то народ од нас не тражи. Нас је народ послао у Народну скупштину да му дамо оно, на што је чекао пуних 10 година, да што пре свршимо те политичке законе, па да се бацимо на поље привредно, на законе привредног, социјалног и економског карактера, који задиру у наше најбитније интересе. Сматрао сам, господо, за потребно да кажем ово неколико речи, као политички човек, пре него што пређем на сам овај закон о општинама, који је сада на дневном реду.

Господо, овом закону чињене су многе замерке, али ми морамо поћи са тога гледишта, да ли је овај закон реакционаран или није. Он није реакционаран, он је слободоуман. Да ли, господо, овај закон гарантује општинске самоуправе? Ја кажем, да гарантује. Гарантује их у онолико, у колико се то може у овим приликама и у ово данашње време да учини једним законом. Има и пуно других замерака, али то се може учинити само у специ-

јалној дебати. Могла би се учинити замерка овом закону и са тога гледишта, да није требало увести пропорционални систем бирања одборника, јер ће то створити пометњу, створиће се раздор, тако да то неће бити једна радна општина, него општина у којој ће се зацарити политика и вечно водити полемика и слично.

Када је већ, господо, пропорционалан систем бирања одборника уведен, онда је било неопортуно да уђу за одборнике као мањина они, који су били први на листи, т. ј. пратседник и чланови управе. То су, господо, ривали један другоме и ту никад не може да буде компромиса, па је требало елиминисати носиоца одборничке листе и оне, које су кандидовани за чланове управе, па узети људе, који су сталожени, који су мекши, који неће водити политику у великом смислу, него који ће водити рачуна да општина врши циљеве, које јој поставља закон.

Ја разумем одбор и владу, да је требало израдити један компромисан пројекат закона о општинама, да је ту било много мука, да се од седам разних закона створи један закон. Али требало је унети одредбу из чл. 11 Закона о општинама, када су спорови, о утринским питањима, о синорима; ради чега долази по општинама до врло великих свађа, до врло великих сукоба, те не може ни суд, ни полицијска власт, нити ма ко да расправи та питања. Требало је међутим класичан члан 11 узети да прелвиди изборни суд, да поставља привремено линије одређене од самог начелника среског.

Улози кмета дата је више декоративна улога, кметови су играли врло велику улогу и у прошлости, а с обзиром на теренске прилике и на особени живот, није требало сеоским кметовима дати неко почасно звање, без икаквих санкција. Кмет је ауторитет, он је прва власт, он треба да одржава ред и јавни поредак, њему треба дати санкцију, па да може да казни до 24 сата, да може да суди мале спорове, да може да казни до 50 динара итд. Али, кад то већ није учињено, може да се учини приликом специјалне дебате.

Исто тако, господо, није у овоме закону јасно и прецизно предвиђено, да ли општински суд, као такав, може да суди по трећој части нашег кривичног законика иступе или мање спорове грађанске природе, јер природа посла тера сељака, да за сваку ствар иде у општину. Општина је, господо, такво једно тело, где се долази и када се роди и када се умре, у њој све мора да се одигра, општина је једно такво тело, једна таква самоуправа и ако хоћете и економска јединица, која одржава везу између колибе и палате са свима могућим властима и свима могућим установама, па је требало ради тога ауторитета и ону стару одредбу из србијанског законика задржати и у овоме пројекту.

Велика је добит, што је у овоме закону, јер је то велика културна потреба била, предвиђено обавезно осигурање чиновништва и намештеника општинских. Када се узме какву функцију врши један општински деловођа, када се зна да је он не само доктор и адвокат, него и пуковник и генерал, и да све могуће врсте правних прописа мора да зна, да би могао да даје људима савете, онда

је право што је предвиђено, да за њих треба израдити једно осигурање ради обезбеђења њихове будућности. Само је учињена грешка, што није предвиђено и фиксирано, колика треба да им је максимална, а колика минимална плата. Ја само могу да кажем да деловођа општински врши своје функције без обзира на радно и канцеларијско време, он је и дан и ноћ у канцеларији и врши један посве деликатан посао, за који је несумњиво требало предвидети и плате и од државе извесну помоћ.

Исто тако учињена је грешка, што је предвиђено да је звање претседника општине почасно. На тај начин ни један домаћин неће се примити посла, ни положаја претседничког, јер, господо, тај положај и та служба апсорбују целокупно његово слободно време. А кад узмете да су често пута општински центри удаљени прилично од појединих села, па кад узмете да претседник општине мора да пробави по читав дан на своме послу, онда је учињен грех, што није предвиђена минимална и максимална плата за претседнике општине. То, господо, народ не би замерио, јер је народ у првом реду упућен на општинске судове, где свршава највећи део својих послова. Исто тако требало је за општинске деловође и службенике предвидети и повластице на железницама, кад се оне већ дају свима могућим и немогућим, кад чак и скретничари и особље разних дирекција и Министарства саобраћаја и све оно, што мотику и лопату држи и ради на прузи, ужива то повластице.

Зато, господо, што је овај закон слободоуман, што је и културан, што је и савремен, и што задовољава најбиталније потребе народа, и што најзад овај закон треба као Дамоклов мач да збрише оно седам подручја и да једанпут пођемо здравим путем, ја га поздрављам и гласаћу за њега. (Пљесак и одобравање. — *Милош Драговић*: Прозбори неку реч и о женском праву гласа.) То остављам теби.

Потпретседник Др. Коста Поповић: Има реч народни посланик Др. Никола Кешелевић.

Др. Никола Кеџељевић: Пред нама је један законски пројекат, који говори о самоуправама. Ја ћу почети да говорим о томе законском пројекту, који ће још већерас, то вам гарантује већина, експресно изгласати, — ја ћу вам навести неколико података, да видите колико он садржи самоуправе. У закону о самоуправама, који видите овде, господо, сама самоуправа као таква поминје се у именичком начину два пута и у придевском начину два пута, свега четри пута; срески начелник поминје се 41 пут, Бан се поминје 36 пута а Министар унутрашњих послова 18 пута. Не бих требало ништа да говорим, да бих вам показао каква ће бити та слободна самоуправа него да вам покажем те мале статистичке податке. Од самоуправе ствара се, према овима карактеристичним цифрама, чисто очишћена и овејана пандурија. Општинска самоуправа сведена је на нулу. Сведена је на нулу не само у njenом политичком делу него и у njenом економском, социјалном и комуналном делу. Ми смо у нашој земљи почели пре 1000 година једну комуналну политику у Далмацији, ви имате писаних докумената о томе. Ви имате у Далмацији општине, развијене у таквом стадијуму, да нам већина културних народа може позавидети. А,

gospodo, u Slovenačkoj imate još bolje uređenje opština i primeri uređenih zakona koje je izdala Austrija za narode neprijateljski raspoložene, zakone o seoskim opštinama u Slovenačkoj i zakon o gradskim opštinama može da primi Francuska, Engleska ili Amerika i da ne budu gori nego bolji od zakona ovih velikih kulturnih nacija. Gospodo, imali smo zakon o opštinama u predratnoj Kraljevini Srbiji; koje je u pogledu političkih samouprava i političkih sloboda bio temelj onoj maloj slavnoj Srbiji koja je dala one generacije koje su stvorile ovu zemlju. Šta je ostalo od svega toga u ovome zakonskom predlogu? Ja razumem, da je naša Kraljevska vlada dosledna onim principima i pogledima svojim, dosledna svima zakonskim projektima, koje smo do sada izglasali i koje ćemo ubrzo izglasati ako se ovako mitralješki bude radilo, razumem što je ostala reakcionarna u svojim političkim namerama. Ali zašto je trebalo unazaditi ekonomski, socijalni i kulturni deo ovoga zakona o opštinama? Zašto nije onaj bolji zakon o opštinama slovenački ili srbijanski ili dalmatinski uzet, ako ne popravljen i doteran ono bar onakav, kakav je, jer to nie smetalo ništa Kraljevskoj vladi. Ali izgleda da ona tu vidi nekakve začkoljice i neki strah, pa nije smela da pusti da to prodje, da se bar jednim zakonom može da pohvali, da je pošla putem napretka i progressa, nego će ostati i tu na pogledima nazadnjaštva i mračnjaštva. O političkim pogledima ovih zakona, o onome što je nekada bilo sjajno u Srbiji ni kamen na kamenu, ni prah nije ostao. Kaže se, gospodo, da smo mi ovde prelazna ustanova, da smo mi prelazni ljudi, da to ima samo jedan prelazni značaj. Mi smo prelazni ljudi utoliko, ukoliko Kraljevska vlada i sadanji režim prelaze preko nas kao preko „kantite neglizabl“, kao nečega, što ne postoji, da bi se došlo do ciljeva koji su na najsvčaniji način postavljeni.

Počela je debata koja apsolutno logično rezultira iz posledica do današnje politike Kraljevske vlade. Zna se lepo kako se stvaraju zemlje. Ni jedna zemlja do danas nije dekretima, enuncijacijama ni punktacijama stvorena od kako postoji istorija čovečanstva. Svaka je zemlja stvorena samo krvlju i borbom i nijedna zemlja nije uništena bez borbe i krvi. I zato, ja mislim, da sve izjave koje su prekjuče i juče činjene bile su lišene podloge, jer da Kraljevska vlada nije učinila pogreške u svojim političkim aktima do punktacija — izjava ne bi ni došlo, a tim manje bi došlo do izjava, koje su činjene u Senatu i ovde prekjuče i juče. Kraljevska vlada svojom politikom bukvalno je provocirala te izjave, jer ljudi vide da nema nade, da će se voditi politika za koju smo se mi sakupili ovde. Nisu samo u pitanju ministarske fotelje. Ovde je tačno rečeno, da u glavnom te izjave daju ministri bilo aktivni, bilo koji su bili aktivni pa su iskočili iz fotelje i koji hoće da budu ministri. Ja sam ovde pre nekoliko dana, kad je bilo reči o izbornom zakonu predviđao, da izvesne kombinacije u pozadini našoj tajno se prave, hvala Bogu kao i sve, jer vidimo do sada nijednoga od nas nijedan ministar nije pozvao i pitao: kako je kod vas i šta bi trebalo raditi? I sigurno da vas neće ni u buduće pitati. Klub postoji „de nomine“ iako stotine traže da se klub sazove, onda im se smeje u brk i vidimo da se javljaju kombinacije, vidimo jednu trku u kojoj se pravi pazar od naroda i države.

Po svemu izgleda da je to politički pazar, jer ovde nijedna izjava nije data i Kraljevska vlada nekoliko meseci ni jednom rečju, ni jednom rečicom nije dala izjavu i nije odgovorila na punktacije. Kad, gospodo, u takvom političkom momentu mi imamo otvorene izjave šefova pojedinih vlada iz inostranstva, treba videti šta nam žele i šta nam spremaju, kad imate čitave ustanove koje su u stvari organizacije tih država, koje se finansiraju sa ogromnim sredstvima, kako polažu dinamit u temelje naše zemlje i vidimo da nalaze saveznike iz naše rodene zemlje, nalaze ih u našim rođenim ljudima koji su otišli u tuđe zemlje, kad Kraljevska vlada u takvom momentu smatra, da nema šta da kaže, onda ona postaje saveznik tih ljudi koji tako rade i tako govore, jer drukčije se u politici ne može to tumačiti. Gospodo, da nema nekih kombinacija, nekakva nova kombinacija „R-R“, o čemu se otvoreno govori u celoj zemlji, ja ne verujem da ne bi mali izjavu posle tri dana.

Ja, gospodo, moram da se osvrnem na to, da su članovi Kraljevske vlade kad im se zameralo da se ne drže 6-januarske politike toliko se bunili, da su iz ministarskih klupa skakali, tako kad je neko primetio g. dr. Šibeniku to, g. Preka je skočio kao ris, braneći se da je on neporočni i ubedjeni Jugosloven. Čuli ste juče da je on zaista neporočan Jugosloven.

Gospodo, ovim zakonom hoće da se stvore opštine kao institucije političkih vlasti, gde bi one mogle da rade šta hoće. Hoće da se stvore opštine slične beogradskoj opštini koja živi i o kojoj ceo svet zna da je počela sa jednim švajcarskim zajmom, „Slipom“ i drugim aferama, koje su poznate celom svetu i kojim aferama se zanima inostranstvo, dok naša Vlada za sve to ništa ne haje i ništa je ne interesuje, jer do danas nije izdala nikakav komunike da bi se videlo u čemu je tamo stvar. U svima aferama, a naročito po aferi o „Slipu“, platili su celi šitni ljudi, a oni koji imaju široka ledja, oni mogu da naprave još veće svinjarije i ništa im neće biti. Prema svemu izgleda da će Beograd dobiti nove trošarine, i da će se trošarina naplaćivati na ime i na prezime, pa čak i na ono slovo očevo koje stavite između imena i prezimena. Ta afera, gospodo, iako je bila smrdljiva i zbog koje se u početku bunila i sama Kraljevska vlada, bačena je u zaborav i istu je pokrila prašina, jer zna se da vreme i prašina brišu sve stvari. Moje je mišljenje, gospodo, da čitava politika i svi zakonski projekti podneti od Vlade rezultiraju iz slabosti Kraljevske vlade, jer je ona slaba što nema homogenosti u njoj i što nema nikakve veze između nje i Parlamenta, te podnosi projekte koje sama nije rešila i kada ne mogu da dodju do rešenja i saglasnosti oni iznose ma šta pred Skupštinu i idu prvo u odbor, pa ako i tamo ne prodju, izlaze pred klub većine i u tom klubu prave pitanje poverenja, tako da je klub primoran da svako put kaže — amin. Vlada na taj način prodire sa svojim predlozima, ali rezultat svega toga je ovo, što danas vidite da u Parlamentu prisustvuje sednicama sve manje i manje poslanika, dok je poznato da agitacija opozicije postaje sve jača i smelija. Opozicija danas vrši organizaciju svoje partije i to uspešno, dok mi, gospodo, tu organizaciju nismo svršili ni do danas.

Prema tome, gospodo, kad vi imate takve uslo-

ve za rad u zakonodavnom telu, i imate takav odnos Kraljevske vlade i Parlamenta; onda iz toga ne može rezultirati nikakav plodan rad i ne može biti reči o zakonu koji će imati podlogu volje naroda ili biti približan odjek te narodne volje. Kaže se za ovaj zakon, da je demokratski. Kako se može govoriti o demokratizmu kad donosimo Zakon o opštinama, a sama opština ima da postane orudje samo sreskog načelnika i kada je osnova biranja toga zakona, ne tajno glasanje, no javno, zar se onda, gospodo, može reći da je zakon demokratski. Za jedan zakon ne može se reći da je demokratski dok se opštinsko časništvo bira javnim glasanjem i takva opština ni u kom slučaju ne može se nazvati samoupravnom jedinicom, jer svaki čovek koji ima veliku količinu menica i raboša, on će uticati na izbore kako on hoće, policija još više, kad su izbori javni, što ne bi mogli da čine da je predviđeno da se izbori vrše tajnim glasanjem.

Ovde se iz užeg Pijemonta naš drug Toša Tonic buni da je unesena jedna jedina, ali dosta mizerna demokratska odredba u ovaj zakon, a to je da i opozicione liste učestvuju proporcionalno u opštinskom predstavništvu. Gospodo, ako ne bude još te jedne jedine kontrole, onda opštine uopšte ne treba birati nego treba odrediti jedno lice, koje će vršiti sve te tunkcije bez ikakve kontrole, onako kako bude hteo sreski načelnik.

Drugi zadatak opština trebao je da bude u tome da sredi socijalno ekonomska pitanja, jer je ovo projekt zakona o seoskim opštinama, svi poslovi koji u seoskim opštinama postoje, trebalo bi da budu rešavani tako da će u 90% slučaja biti definitivno rešena kod opštine; ona pitanja koja se stvarno ne mogu rešavati u opštini ostala bi za srez, banovine i ministarstvo. Trebalo je izbeći da svi poslovi idu kroz sreska načelstva, kroz banovine i ministarstvo međjutim, po ovom projektu to nije učinjeno, niti će biti učinjeno.

Gospodo, kad se podnese rdjav zakonski projekat može odbor, može Skupština raditi sve što hoće, ali kada vi imate jedan takav rdjav zakonski projekt, vi ga možete ispravljati koliko god hoćete, nikad od njega definitivno one možete napraviti dobar zakon, jer sam projekt ima „geburtsfeler“, ne možete vi njega kad je nakazno rodjen doterati. I zato i ovaj zakon u koliko je doterivan od mnogih poslanika iz većine i manjine u prisustvu Ministra unutrašnjih poslova i ako se u veliko razlikuje na bolje od prvobitnog projekta, ali ipak ostao defektan u svima svojim odredbama, u svima svojim paragrafima.

Hteli mi ili ne hteli, gospodo, opština je politička jedinica i opština je početak političkog života. Uvek su opštine do sada birane i biće birane na političkom principu, na osnovi partija i stranaka. Ovde se kao u svima drugim zakonima bežalo da se dodje do toga izraza: politička stranka. Vlada, izgleda, ne želi uopšte stranke. To se vidi i iz toga što i ovo svoje mrtvorodjenče J. R. S. D. niti sprovodi niti oživotvoruje. Gospodo, kad Vlada ne želi da opštine budu izraz stranaka, to ona uopšte ide ka ličnom režimu ozgo, u njoj samoj vlada lični režim, pa hoće da ga zavede i u opštini. Ona će ga i zvesti i mi uopšte nećemo imati samouprave. To se vidi i po zakonima koje smo doneli i koje ćemo uskoro imati prilike da donesemo,

Mi smo prvo počeli odozdo rešavati ovaj zakon. Mi pričamo o samoupravama, o decentralizaciji i kad se govori o tome ne može se govoriti a da se ne govori i o banovinskim samoupravama. Medjutim, mi uopšte ne znamo kakav će biti taj zakonski projekt. Ne znamo ni kakav će biti zakonski projekt o gradskim opštinama a još manje znamo kakav će biti zakon o banovinskim samoupravama. Kad se zna to, onda šta je trebalo Vladi da podnosi i ovaj zakonski projekt. Ona je trebala da podnosi sva tri zakonska projekta zajedno, a ovako kako se radi na ovom zakonskom projektu u toku od nekoliko dana, rešava se za 3 dana, a sudbina zemlje od njega zavisi u nizu godina, to se razume da neće biti saglasnosti ni između ovog zakonskog projekta ni između projekta zakona o gradskim, ni o banovinskim samoupravama.

Ja bih, gospodo, ovde mogao da govorim u pojedinostima o ovome zakonskom predlogu, o pojedinim paragrafima ovoga zakona, ukazujući od tačke do tačke pojedine odredbe koje su nakazne i koje ne valjaju, kao i kakve bi trebale da budu. Ali znam da bi to sve bio uzaludan govor, jer ovde je bilo stvari koje su podnošene Vladi sa stotinama potpisa narodnih poslanika iz vladine većine, pa ipak se je preko toga prelazilo i o tome niko ništa nije ni spominjao, te bih i ja ovde uzaludno govorio, jer sve stvari koje se ovde govore i iznose, ne izlaze dalje odavde, osim onih, koje su povoljne za Kraljevsku vladu. Nemate, gospodo, ni javnog mnenja, nemate ni slobodne štampe, nemate ničega, a ovamo se ovde govori o samoupravama, koje su, bajagi, u ovome zakonu demokratske i slobodoumne.

Medjutim, gospodo, ja bih bio mnogo očajniji i mnogo nezadovoljniji kada bih verovao u dugovečnost svih ovih zakona, koje mi ovde donosimo i izglasavamo. Ali za mene postoji jedna uteha da će svi ovi zakonski projekti koje mi ovde donosimo biti kratkoga veka, da mnogi neće ni doživeti svoju primenu a biće izmenjeni, i ja se nadam da će i ovaj zakon o opštinama biti tako kratkoga veka da će doći zbog njega u škripac možda i ova Kraljevska vlada ili njena naslednica, da će ga morati menjati; ili ako ne bude to, onda će uz prkos svih ovih zakona doći ljudi koji će znati šta treba narodu i kako se donose demokratski i napredni zakoni. Tada ćemo umeći i znati raspravljati o njima kako treba i to mi je kao što rekoh jedina uteha. Pa ipak na kraju moram da izjavim da ću glasati protiv ovoga zakonskog predloga, jer ne mogu dati svoj pristanak za jedan najernji zakon o opštinama koji je ikada naša zemlja doživela. (Odobranje kod manjine).

Pretsednik: Dr. Kosta Kumanudi: Ima reč narodni poslanik g. Gospodnetić.

Dr. Franjo Gospodnetić: Gospodo narodni poslanici, pre nego predjem na dnevni red današnje sjednice, neka mi bude dozvoljeno, da se sa nekoliko reči osvrnem na političke enuncijacije koje su pale u ovoj Skupštini. Kao jugoslovenski nacionalista i kao zastupnik jednoga sreza koji u onome izloženom kraju nosi u svome srcu privrženost jugoslovenskoj misli i koji zna da mu je samo u jedinstvenoj otadžbini opstanak i budućnost, meni kao takvome neće biti teško, da izjavim da pitanje jugoslovenstva i narodnog i državnog jedinstva smatram dogmom i aksiomom svake politike u našoj zemlji, o kojima ne može biti partiskih nagadjanja ni razračunavanja,

nego je nešto što se kao vrhovni zakon nameće svima i svakome.

Unitaristička jugoslovenska ideja koja je nikla i u duhu najvećih umova naših triju plemena i koja je uzidana na kostima miliona poginulih ratnika ne može da dopusti, da se o njoj sklapanju bilo kakvi politički kompromisi i pazari.

I ta ideja unitarizma, koja je u svojoj srži politika šestojanuarska, i na kojoj smo mi birani, gospodo, u ovu Skupštinu, traži od Skupštine da se ona faktički izjavi u onom pravcu kako je to ona i učinila. Gospodo, naročito se to traži od nas predstavnik hrvatskog plemena jugoslovenskog jedinstvenog naroda da i sada ovde svečano izjavimo i da naglasimo: Da su opstanak i budućnost našeg hrvatskog kao i slovenačkog plemena uslovljeni u pobjedi naše jugoslovenske narodne koncepcije i ideologije. Nego, gospodo, treba nešto da se luči. Nije, gospodo, ideja unitarizma jedno isto sa idejom centralizma, i tvrdim da decentralizacija u formi dekoncentracije upravne vlasti najveća je politička nužda sadašnjeg časa, da se uputi i stvori pravilno funkcioniranje državne administracije. Gospodo, to pitanje naglašujem zato, što je 90% gravamina politike upućeno protiv te administracije. I ova Skupština gospodo, i predsjednik Vlade g. Dr. Srškić u oktobarskom zasjedanju svečano je najavio novu reformu, reforma autonomne samoupravne dekoncentracije. Radi rasterećenja administracije, radi ubrzanja i radi celishodne dobre uprave potreba je današnjeg časa, da se zavede jedan pravi samoupravni sistem u banovinama i opštinama i to kao jedan korektiv današnjeg stanja.

Taj program Vlada je postavila. Gospodo, mi smo se u klubu i u Narodnoj skupštini saglasili s tim, ali moram naglasiti, da taj program nije danas na dnevnom redu, da je još uvek u zastoju. I Vlada i Narodna skupština dužni su sebi, dužni su državi, dužni su ovome narodu, da se taj zakon što pre doneše i da se ubrza tempo njegovog donošenja. Gospodo, smatram da donošenje ovoga Zakona o opštinama, i to moram posebno da naglasim, neće udovoljiti onom glavnom postulatu, koji se vezuje s tom reformom i s tim programom.

G. izvestilac većine rekao je: da treba jedanput početi s jednim zakonom i počeo je sa zakonom o državnoj jedinici, o opštini, počeo je, kao što je rekao, prvo ozdo. Gospodo, smatram da je to velika pogreška. Ako se tako počelo, nije svakako usledilo u duhu onoga najavljenog programa a iz ovih razloga, koje ću sada navesti.

Kad se, gospodo, zakon o samoupravama imao da donese, bilo je preko potrebno, da se ne dogodi ono, što je već rečeno danas, da bude „filius ante patrem“. — Treba prvo otac, da bi došao sin. Mišljenja sam, da prvo treba doneti zakon o banovinskim samoupravama, pa uporedo s njim i drugi zakon o opštinskim samoupravama. Gospodo, trebalo je da se povežu ova dva zakona, da se postavi jedan organski sistem, i da bude odmah u početku sprovedjen tako, da se svi poslovi lokalnih interesa odvoje iz današnje administracije i prepuste rešavanju banovinskih i opštinskih samouprava. Potrebno je da se radi zaštite lokalnih interesa imao odmah apriori jedan pregled na svu tu našu samoupravu i da je u organskoj vezi dan jedan jedinstven zakon o samoupravama. A po jednom takvom zakonu i sistemu

znalo bi se, šta kome pripada i čija je koja kompetencija, i dokle državna vlast može ići u pravcu, da prenosi i rastereti svoju centralističku administraciju i preda na vršenje ovom autonomnom organu.

Tu bi se odmah našao i onaj potrebiti sistem kontrole, koji bi veća autonomna vlast kao banska samouprava, vršila nad opštinskim samoupravama. Osobito u pitanjima vlastitog opštinskog delokruga. Ovako je učinjeno nešto, što je protivno gore imenovanom principu. Opštine imaju da rešavaju problem, u prvom redu lokalnog interesa, i zato se toj opštini morala dodeliti slobodna funkcija u rešavanju lokalnih interesa, što po ovome projektu zakona nije slučaj. Trebalo je odmah aprioristički isključiti iz kompetencije državne centralne administracije, i dodeliti banovini i opštini tačno određene funkcije u rešavanju svih poslova, koji nisu državi kao celini potrebni, a koji nose karakter interesa pojedinih krajeva i mesta. Tim se putem nije išlo u donošenju ovog zakona, i tu je zastoj. I zato mi, poslanici, iz bivše pokrajine Dalmacije, konstatujemo, da ovaj zakon daje za nas *manje* od onoga, što smo do sad imali. U Narodnoj skupštini, gospodo, razni govornici konstatovali su, da je zakon o autonomijama koji kod nas postoji, mnogo napredniji, i zato moram da naglasim da ćemo mi, poslanici, iz bivše pokrajine Dalmacije, kao članovi skupštinske većine, teško moći da glasamo za ovakav jedan projekat zakona. Mi bi bili pripravnici, da se izbegne da glasamo protiv, da se složimo u *donošenju jednog okvirnog zakona*, koji bi dozvoljavao, da se glavna osnovna načela donesu, a da se na temelju istih prepusti, da banovinska samouprava docnije uredbom donese detaljnije propise. Tim bi se omogućilo da mi u Dalmaciji sačuvamo onaj razvijeni tip naših opštinskih autonomija, a da se doneše i najavljena reforma naše državne administracije. Gospodo, ja mislim da je baš zadocnjenje donošenja jednog ispravnog zakona o samoupravama banovinskim i opštinskim, da je to glavni prigovor raznih rezolucija i punktacija. Gospodo, samo jednim okvirnim zakonom se može zaštititi one lokalne interese koje jedan ovakav zakon mora da ima u vidu.

Iz tih razloga ću biti slobodan da kasnije pročitam jednu izjavu, u ime poslanika bivše pokrajine Dalmacije. Još nešto imam da napomenem. U celoj ovoj debati u Skupštini, o ovom zakonu o opštinama, gotovo nikako, ili najmanje se govorilo o groznom finansiskom stanju, u kojima se naše opštine nalaze. U Dalmaciji, gospodo, naše opštine grecaju od prezaduženosti i pasivnosti. Ne mogu da plate svoje činovnike niti lečnika niti tajnika. To je s razloga što sve opštine žive od samih prireza, koji se danas teško mogu dobiti od naroda, i što su opštinama nametnuti veliki tereti od strane države, za poslove, koje ona mora da vrši u prenesenom delokrugu. Ovde ću da napomenem neke stvari. Te se opštine moraju da brinu za najamnine učitelja, za poreske spiskove, za vojničke poslove, za statistiku i za najam sreskih načelstva itd.

I zato sam hteo da skrenem pažnju g. Ministra i izvestioca većine na paragrafe 79 i 80 koji uvažavaju nove terete iz prenesenog delokruga na opštine, koje nisu u stanju da izdrže one stare. U §§ 79 i 80 nije rečeno ko će sve te terete da snosi. Pročitajte dobro onu stilizaciju. Prenose se novi tereti a nije rečeno ko će to da snosi. Zato je trebalo da § 79

bude jasniji pa zato želim da na to skrenem pažnju g. Ministra i g. izvestioca. Dalje se govori da se i seoska poštanska služba može nametnuti opštinama a. međutim ne predviđa se državna dotacija za takve svrhe.

Eto, gospodo, pokazuje se živa potreba jednog zakona o samoupravnim finansijama. I ako se to pitanje ne uredi onda i stvaranje i organizovanje naših opština neće dati nikakve rezultate. Gospodo zakon o samoupravnim finansijama bio je već najavljen i mi smo se nadali da će ugledati svetla. Taj je zakon bio od gospodina Ministra finansija najavljen. Jer je najglavniji postulat ekonomsko ozdravljenje opština, to je sada potrebnije nego i samo donošenje zakona. A u današnjim prilikama kao da izgleda da ta mogućnost nije blizu, i kao da se ne može pomoći našim opštinama. Zato će biti potrebno u § 79 da se naglasi da će se opštine od prenesenoga delokruga državnih poslova *rasteretiti*, kako bi se ovo teško finansisko stanje u opštinama izbeglo, treba da se finansisko opterećenje sa prenesenim delokrugom u današnjim teškim prilikama ublaži ili da se sa strane države dade jedna pripomoć, jer ako se to ne učini nema spasa našim opštinama.

Neka mi gospodo, bude dozvoljeno da se osvrnem samo na neke detalje i to vrlo kratke.

Kod § 117 čast mi je upozoriti g. Ministra i g. izvestioca na ovu okolnost. Tu se predviđa izbor seoskih časnika i rečeno je da seoski zbor može poništiti izbor starešine sela. U zakonu je rečeno da seoski zbor može u svako vreme opozvati postavljenje seoskoga starešine. Mi koji poznajemo naše selo, uvidećemo vrlo lako, da će taj paragraf dovesti do velike zabune i borbe, te sam mišljenja da to ne bi trebalo da se dozvoli.

U § 135 zakonske osnove nije označeno u kome se roku mogu žalbe i napomene da postave.

Iz svih gornjih razloga slobodan sam u ime poslanika bivše pokrajine Dalmacije i članova skupštinske većine izjaviti da ćemo mi biti u velikoj teškoći i u nemogućnosti da glasamo za ovaj projekt zakona, te izjavljujem da smo pripravnici za saradivanje u donošenju jednog okvirnog zakona koji će nama dati mogućnost da naše opštinske autonomije što bolje sačuvamo, zaštitimo i unapredimo.

I zato ću biti, gospodo, slobodan da u ime svojih drugova Dr. Andjelinovića, Dr. Niletića, Joakima Kunjašića, Špire Paranosu, Dr. Kneževića, Antunovića, Urukala, Saliha Balića, Juraja Dubokovića, Marka Kožula, i Mastrovića pročitam sledeću izjavu:

Potpisani narodni poslanici iz predjašnje pokrajine Dalmacije predlažu, da se zakon o opštinama povuče i uputi odboru na ponovni pretres time da odbor donese okvirni zakon za cijelu državu, a da se nadležnim banovinskim samoupravama prepusti da

donesu posebne uredbe o opštinskoj samoupravi u okviru opšteg zakona prema potrebama pojedine banovine.

Potpredsednik Dr. Kosta Popović: Ima reč g. Dovezenski.

Jovan Devezenski: Gospodo, ja nisam potpuno proučio ovaj zakonski predlog, ali iz govora mojih kolega, gospode predgovornika ipak vidim da je ovaj zakon dobar, jer mi nemamo jedan unificiran i izjednačeni zakon za celu našu zemlju. Ovo je prvi zakon opštinski unificiran za celu zemlju. Zakon je ovaj precizan, lepo napisan, kratak i jasan. Možda on ima i pojedinih nedostataka u sebi. Možda je postojao po pojedinim pokrajinama našim bolji zakon, ali kada potrebe cele naše države iziskuju unificiran zakon, onda mora da se žrtvuje ponešto i s jedne i s druge strane kod unificiranja zakona za celu zemlju. Opštinski zakon je jedna narodna i državna potreba. Koliko god sam puta otišao u svoj kraj i srez, prvo pitanje koje su mi mnogi i mnogi postavili bilo je: kad će biti zakon o opštinama? Ovaj zakon o opštinama je dobar još i stoga što daje kratak rok novim izabranicima tako da kad narod uvidi da mu izabranici nisu dobri, može da ih zameni boljim. U ovome se zakonu predviđa i poboljšanje stanja opštinskog činovnika. Predviđaju se nagrade i penzije njihove. Može biti da je to za pojedine opštine teško, ali je nesumnjivo potrebno. Nisam baš dovoljno i dobro proučio i ne znam sigurno da li ima pravo Banska uprava da propisuje da se delovodje opštinske biraju konkursom. To bi bilo potrebno, jer bi na taj način opštine došle do boljih delovodja, a svakako da će oni u buduće biti sve bolji i bolji, jer im se zakonom garantuje opstanak u starijim godinama.

Prigovoreno je od mnogih poslanika, koji su ovde govorili da ovaj zakon nije dobar i da treba da bude bilo ovakav bilo onakav. Ja sa svoje strane nalazim da je ovaj zakon dobar, precizan, kratak i jasan, i da je on čak bolji od zakona od 1925 godine sa tehničko pravne strane, i ako bi bilo kakvog nedostatka to se dade docnije dopuniti i ispraviti. Ja kao narodni poslanik moga kraja primam u načelu ovaj zakon i glasaću za njega. (Odobranje).

Potpredsednik Dr. Kosta Popović: Sa vašim pristankom, ja ću, gospodo, narodni poslanici, zaključiti današnju sednicu. Kao dnevni red iduće sednice predlažem: Nastavak pretresa zakona o opštinama. Prima li Narodna skupština? (Prima). Iduću sednicu zakazujem za ponedeljak u 10 sati pre podne. Molim gospodu narodne poslanike da se ne razilaze, jer će se u ponedeljak pre podne ujedno izvršiti i glasanje.

Sednica je zaključena u 19 časova.

P R I L O Z I

GOSPODINU

MINISTRU GRADEVINA

BEOGRAD

Još 1910 i 1911 godine izvršeno je trasiranje, onda okružnog puta okruga Užičkog (drugog reda) Šengolj-Vladaje, koji je imao cilj, da svojom dužinom od 36 km. veže

varošicu Požegu i polja u ravnici iste sa selima „Staroga Vlaha“

Po molbi gradana opština: Belo-Rečke, Ljubiške, Gostiljske i Sirogojinske, sreza Zlatiborskog; Ravanjske i Drežničke, sreza Užičkog; Krušičke sreza Ariljskog i Roške sreza Požeškog — učinjen; je ovaj posao radi komunikacije na hiljade domova iz pomenutih opština i tim na činom omogućeno stanovnicima brdskih krajeva (Staroga

Vlaha), da mogu sići u kotlinu Požeškoga polja, gde im se imanja nalaze radi sejanja žita i obrade istoga. A stanovnicima zi sela oko Požege kao Gorobilja, Visibaba, Rasne, Gđovika i dr., da mogu svoju stoku isterati na brdske pašnjake i letovanja u Stari Vlah, kao i prodati svoje proizvode iz ravnice u brdskim mestima.

Ovaj projektovani put hvata doline potoka zv. „Roški“ potok, zatim Drinčića potok, odatle uz reku Vel. Rzav do utoke rečice Prištevice u isti, zatim uz rečicu Prištevicu i dalje uz potok Jezero do samih Vladaja. Ovo su sve rečne klisure — kotline, kuda je obeležen prirodan pravac za jedan potreban put. Teren je bogat materijalom za izradu puta a predstavlja pravac za strujanje razmene dobara ovoga kraja u koliko o tome može biti reči.

Po izvršenom trasiranju ovoga puta i delimičnoj izradi pomenutih godina došao je Balkanski rat pa zatim i Svetski, te je tako ostao ovaj put nedovršen. A odmah posle oslobođenja i stvaranja biv. oblasti, Užičke oblasna samouprava, otpočela je dovršenje radova na ovom putu. Tako su narodnom snagom prosečena sva neposećena mesta, gde su za prosecanje bili samo zemljani radovi, nabavljen je gotovo svuda i ufigurisan pored trase kamen za podlogu. Sem toga, bivši Tehn. odeljak Oblasne samouprave, prosekao je nekoliko stena i napravio 10—15 mostova i propusta razne veličine na istome putu i sredstava biv. Oblasne samouprave, gde je potrošeno oko 1.000.000 dinara.

Gospodin Ban Drinske banovine bio je uvideo opravdanost zahteva građana gornjih opština, pa je svojim Rešenjem V—Br. 14041/31 god. bio doneo odluku, da se ovaj put uvrsti u banovinske puteve drugog reda.

Ovo rešenje niste usvojili, Gospodine Ministre, već ste svojom odlukom poništili MGBR. 7006/32 motivišući ga time: što kažete, da u neposrednoj blizini ovoga puta postoje okategorisani banovinski putevi II reda Užice—Kokin Brod i Arilje—Radobuđa—Bela Reka.

U ime privredno-ekonomskih interesa građana srezova: Požeškog, Zlatiborskog, Užičkog i Ariljskog, mi Vas molimo, Gospodine Ministre, da ovo pitanje uzmete ponovo u rasmatranje i ovaj put proglasite banovinskim II reda.

Vaša motivacija „da u blizini ovoga puta postoje još dva banovinska puta“ ne može biti dovoljan razlog, da se ova narodna potreba i molba ne usliši, jer:

1. Postojeći put Užice—Kokin Brod stari je predratni strategijski put, koji služi za vezu Užica, odnosno predratno Srbije sa Sandžakom preko Nove Varoši. Ovaj put ne ide onim pravcem, kuda struji prirodno bogatstvo, jer se iz Užica u Sandžak (odnosno Stari Vlah) nema šta izvesti, nije to veza pasivnoga kraja u privredi sa aktivnim, kao što je slučaj kod puta Šengolj—Vladaje, već je veza pasivnoga kraja sa pasivnim, a od toga se nema toliko koristi.

2. Okategorisani banovinski put Arilje—Bela Reka, izraden je svega na dužini od 5 km. od Arilja do Malog Rzava, a ostali deo od oko 45 km. još nije ni trasiran, niti je na istom delu štogod radeno. Pa i kad bi bio potpuno izraden ovaj put, ni ukoliko nebi zadovoljio potrebe saobraćaja gore pomenutih opština.

Jedan i drugi pravac puta zbog kojih Ministarstvo gradovina motivise svoje pomenute rešenje o projektovanom banovinskom putu Šengolj—Vladaja, ne mogu ni ukoliko da podmiru potrebe građana navedenih opština naročito zbog toga, što jedan i drugi pravac, odnosno postojeći put Užice—K. Brod kategorisani neizradeni put Arilje—Bela Reka idu u paralelnom pravcu, ali udaljeno na 10—50 km. razdvojeni visokim grebenima tako, da gore označene opštine apsolutno ne mogu zbog strmih strana, daljine i neprohodnih terena da se posluže istima, niti su one na pravcu pomenutih puteva.

A za dokaz gornjih navoda, najjasnije služi fakat, da je još pre rata u 1910 i 1911 godini trasirat i otpočet rad

na ovom putu. Isto tako, da je posle rata Oblasni odbor Užičke oblasti prema svojoj finansijskoj mogućnosti dovršavao ovaj put, i sada, ma da je u mnogome bio gotov, napušten je i osuđen na propast time, što je diskvalifikovan na stepen opštinskog puta, koji prolazi kroz četiri sreza i veći broj opština.

Svesni smo svih teškoća i oskudice u održavanju puteva i prosecanju novih u današnjem vremenu. I mi ne tražimo neke žrtve novčane i materijalne, da se na ovaj put sada utroše, već tražimo i molimo u ime toliko opština ovih krajeva, da se put proglašuje za banovinski II reda, kako bi narodna snaga, koja se bude upotrebila u dovršenju ovog puta — pridržavala autoriteta ove banovine — bila što jedinstvenije upotrebljena i iskorišćena, a ne razbacana i rasturena nesložnim opštinama jednoga, odnosno više srezova ili samih srezova, kroz koji ovaj put prolazi. Ovo utoliko pre, što je ovoliki izdatak učinjen i što je kod naroda ovih krajeva utvrđeno uverenje: da je ovaj put bio prvo okružni, pa županski i na kraju banovinski, a sada storniran na opštinski put.

Drugim rečima značilo bi savršeno upropasti ovu kovinu ovoga kraja, koja je za 50% celokupnoga posla urađeno.

Gradani, kroz čija imanja prolazi ovaj put nisu tražili, niti traže naknadu za prosečena zemljišta, kuda trasa ovoga puta prolazi. Mestimično trasa ide po nekoliko stotina metara kroz voćnjake pojedinih domaćina.

II

Još u 1912 godini Okružni odbor okruga Užičkog prosekao je okružni put Glumač—Tvrđići, putem preduzimača, a gornji stroj i objekte izradio je za 2/3, a 1/3 ostala je neizrađena zbog mobilizacije 1912 godine.

Oblasni odbor bivše Užičke oblasti primio je ovaj put kao svoj oblasni put II reda i na istom izradio privremeni most preko reke Skrapeža, koji je koštao Oblast oko 100.000 dinara.

Ovaj put služi za spoj banovinskog puta Požege—Sastavci—Maljon, sa banovinskim putem Požege—Tvrđići.

Njime se služe opštine Glumačka, Kalonićska, Ježevačka, Duškovačka, Kamenička, Gojno Gorska, Gornjo Dobrinska, Srednjo Dobrinska, Donje Dobrinska, sreza Požeškog i Karanska, sreza Užičkog, a pored gore pomenutih ovim se služe pojedini građani iz okruga Valjevskog i Rudničkog, za dolazak na užičku pijacu.

Da bi se ovaj put doveo u potpuno ispravno stanje, potrebno je podići most na rečici Lužnici raspona 12—14 metara jedan od 8 m. zatim 5—6 propusta. A sav bi posao koštao oko 160.000 dinara, jer bi se svi drugi poslovi izvršili narodnom snagom.

Na osnovu ovoga Kraljevsko banska uprava u Sarajevu, tražila je od Tehničkog odeljka pri Sreskom načelstvu u Užicu, razne podatke i odluke od zainteresovanih opština, kako bi se ovaj put mogao proglasiti za banovinski put II reda.

I Tehnički odeljak u Užicu dao je u 1931 godini mišljenje, da put Glumač—Tvrđići treba okarakterisati za banovinski put II reda. I uz to poslao sve potrebne podatke Banskoj upravi za ovaj posao.

Međutim, Drinska banovina, dala je mišljenje, da ovaj put ne treba uvrstiti u banovinske puteve II reda, te je tako Ministarstvo gradovina, i ovaj put okarakterisalo kao opštinski put.

Tako je i ovaj put nekada okružni, po potom oblasni, skinut na stepen opštinskog puta.

Gradani kroz čija imanja i ovaj put prolazi nisu tražili naknadu i oštetu za prosečena zemljišta. Oni su, dakle, opštom dobru žrtvovali svoja zemljišta, pa nije pravo, da

isti pripadnici opštine Glumačke u srezu Požeškom i Karsanskoj u srezu Užičkom još i kuluče, sami ovaj put.

Stoga nam je čast, na osnovu § 72. Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini uputiti Vam, Gospodine ministre, ovu interpelaciju:

1. Da li ste voljni narediti, da se trasirani put Sen-golj—Vladaje u srezu Požeškom, Užičkom, Ariljskom i Zlatiborskom u dužini od 36 km. proglašeni za banovinski put II reda? i,

2. Da se put Glumač—Tvrdići u srezu Požeškom, a dužini od 5 km. proglašeni za banovinski put II reda?

Molimo gospodina Ministra, da nam na ovu ineterpelaciju odgovori u što kraćem roku.

16 februara 1933 godine, Beograd.

Narodni poslanici:
Vitimir Vidaković s. r.
Čed. I. Zaharić s. r.

...u srezu Požeškom i Karsanskoj u srezu Užičkom...
...Kod § 72. Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini uputiti Vam, Gospodine ministre, ovu interpelaciju...
...Da li ste voljni narediti, da se trasirani put Sen-golj—Vladaje u srezu Požeškom, Užičkom, Ariljskom i Zlatiborskom u dužini od 36 km. proglašeni za banovinski put II reda? i,
...Da se put Glumač—Tvrdići u srezu Požeškom, a dužini od 5 km. proglašeni za banovinski put II reda?
...Molimo gospodina Ministra, da nam na ovu ineterpelaciju odgovori u što kraćem roku.
...16 februara 1933 godine, Beograd.
...Narodni poslanici:
...**Vitimir Vidaković** s. r.
...**Čed. I. Zaharić** s. r.

...u srezu Požeškom i Karsanskoj u srezu Užičkom...
...Kod § 72. Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini uputiti Vam, Gospodine ministre, ovu interpelaciju...
...Da li ste voljni narediti, da se trasirani put Sen-golj—Vladaje u srezu Požeškom, Užičkom, Ariljskom i Zlatiborskom u dužini od 36 km. proglašeni za banovinski put II reda? i,
...Da se put Glumač—Tvrdići u srezu Požeškom, a dužini od 5 km. proglašeni za banovinski put II reda?
...Molimo gospodina Ministra, da nam na ovu ineterpelaciju odgovori u što kraćem roku.
...16 februara 1933 godine, Beograd.
...Narodni poslanici:
...**Vitimir Vidaković** s. r.
...**Čed. I. Zaharić** s. r.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
КРАЈЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

РЕДОВАН САЗИВ
ЗА 1932/33 ГОДИНУ

КЊИГА III

ОД XXIX ДО XXXVII РЕДОВНОГ САСТАНКА

ОД 20 ФЕБРУАРА ДО 11 МАРТА 1933 ГОДИНЕ

БЕОГРАД
ГРАФИЧКИ УМЕТНИЧКИ ЗАВОД «ПЛАНЕТА» — УСКОЧКА УЛ. БР. 8
1 9 3 3

Претседништво Народне Скупштине

ПРЕТСЕДНИК:

Др. Коста Кумануди

ПОТПРЕТСЕДНИЦИ:

Драгутин-Карло Ковачевић Др. Авдо Хасанбеговић
Др. Коста Поповић

СЕКРЕТАРИ:

Др. Драгољуб Јевремовић Анте Љ. Ковач
Драгомир Станојевић Милан Мравље
Гавро Милошевић

